

ЎЗБЕК ТИЛИНИНГ ИЗОҲЛИ ЛУҒАТИ

80 000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

Э. БЕГМАТОВ, А. МАДВАЛИЕВ, Н. МАҲКАМОВ, Т. МИРЗАЕВ (раҳбар),
Н. ТҶҲЛИЕВ, Э. УМАРОВ, Д. ХУДОЙБЕРГАНОВА, А. ҲОЖИЕВ

А. Мадвалиев таҳрири остида

Луғат ҳозирги ўзбек адабий тилида кенг истеъмолда бўлган 80 мингдан ортиқ сўз ва сўз бирикмаларини, фан, техника, санъат ва маданият соҳаларига оид терминларни, бир неча шевада қўлланадиган сўзларни, баъзи тарихий ва эскирган атамаларни ўз ичига олади. Луғатда берилган сўзларнинг амалда қўлланиши XX аср ўзбек адабиёти ва матбуотидан олинган мисоллар билан далилланган. Луғат ўзбек тилшунослиги ва туркийшунослик бўйича мутахассислар, таржимонлар, оммавий ахборот воситалари ходимлари, олий таълим муассасаларининг ўқитувчилари ва талабалари, шунингдек, кенг ўқувчилар оммаси учун мўлжалланган.

“Ўзбекистон миллий энциклопедияси”

Давлат илмий нашриёти

Тошкент

Эслатма: Ушбу китобдан фақатгина шахсий мутолаа, танишиб чиқиш мақсадида фойдаланиш мумкин. Тижорий мақсадларда фойдаланиш (сотиш, кўпайтириш, тарқатиш) қонунан тақиқланади.

НА I Нима? сўроқ олмошининг қисқарган шакли. *Сенга бунинг на кераги бор? ■ -Бу на деб турибди? — ноиб қамчиси билан Авазга ишора қилди. С. Сиёев, Ёруғлик.*

На чора қ. начора. -*Совға қилиб келса суюнмас, чиқариб сотса куюнмас эдим. На чора, қиморбознинг куни шу! — деди Ҳожми хола. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

НА II [ф. نه — йўқ, эмас] айр. боғл. Уюшиқ бўлақлар ёки уюшиқ гаплар бошида такрорланиб, уларни боғлайди ва бўлишли феъл билан инкор маъносини билдиради. *Ундан на хат бор, на хабар. ■ Йўқ, на қамоқхонасидан, на сурғунидан қўрқади Акмал! Гулчехрасиз ҳаёт керак эмас унга! Гулчехрадан айриладиган бўлса.. отиб юборсалар ҳам пинагини бузмайди. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.*

НАВЗ [а. نېغز — томир уриши] Қон томири уриши. *Хўш, энди менинг ёнимга келинг-чи, набзингизни кўрай. М. Осим, Карвон йўлларида.*

НАБИ [а. نبى — пайғамбар, илоҳий хабар келтирувчи] **I** дин. Худонинг хоҳишини бандаларига етказувчи; пайғамбар. *Набилар, расуллар, доҳийлар унда, Қабрлар, қасрлар тургандир қатор. А. Орипов, Юртим шамоли.*

2 Наби (эркаклар исми).

НАБИРА [ф. نېيره — набира; эвара; авлод] Ўғил ёки қизнинг фарзанди (бобога, бувига нисбатан). *Талибжонбойнинг беш ўғли, уч қизи бор экан. Икки ўғли уйланган, бир қизи эрга теккан, набиралари ҳам бор. Ойбек, Танланган асарлар.*

НАБИРАЛИ Набирага эга бўлган, наби-раси бор.

НАБОР [р. набор — (ҳарф) териш, терилган ҳарфлар] *полигр. 1* Матнга мувофиқ терилган ҳарф ва белгилар йиғиндиси. *Наборни сочиб юборманг. Набор қилмоқ.*

2 Матнга мувофиқ ҳарф ва белгиларни териш. *Қўлёзгани наборга бермоқ. Набор цехи.*

НАБОРШЧИК Босмахонада ҳарф терувчи ишчи.

НАБОТ I айн. **новвот.** *Сен борсанки, кенг воҳада ҳаёт бор, Демак, юртнинг лабида бол, набот бор. Э. Воҳидов, Шарқий қирғоқ.*

НАБОТ II [а. نبات — ўсимлик] Ўсимлик, кўкат. *Бу ясси қирғоқларда боболар ётур, Туғмадир ҳар ялғиз, ҳар шох, ҳар набот. Миртемир, Асарлар.*

НАБОТОТ [а. نباتات — ўсимликлар] **I** Ўсимликлар дунёси, ўсимликлар. *Ҳужайранинг топиллиши шуни исбот қилдики, наботот, ҳашарот ва ҳайвонот — ҳамма тирик жисмлар ўсиб, кўпайиб борувчи органик кичик бўлақлар — ҳужайралардан иборатдир. «Умумий биология».*

2 айн. **ботаника.**

НАБОТОТШУНОС [а. + ф. نباتاتشناس — ўсимликларни ўрганувчи; текширувчи] айн. **ботаник.**

НАВ [а. نوع — хил, тур, кўриниш] **I** Нарсаларнинг умумий белгилари билан бирлашувчи гуруҳи; тур, хил. *Меваларнинг кечпишар навлари. ■ Мардон Йўлчиевич ҳар куни тонг билан тоққа чиқиб, ёнғоқ навларини ўрганарди. Ж. Абдуллахонов, Орият.*

2 Молнинг, буюмнинг сифат, қиймат жиҳатдан хили, тури; сорти. *Бирон буюмни*

сифатсиз ишлаб, аъло навга ҳақ олиш ноинсофлик, виждонсизлик, тўғрироғи, ўғриликнинг бошқа бир тури-ку! Н. Сафаров, Оловли излар.

Бир нав(и) 1) яхши ҳам эмас, ёмон ҳам эмас, ўртамаёна. *Ер бир нав ҳайдалди, экин бир нав экилди, лекин шундоқ бўлса ҳам, ҳосил экинни ёзда қандоқ парвариш қилинишига ҳам боғлиқ бўлгани учун одамларнинг кўнгли тўқ эди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Она бир нави яшаб турганини, қудаси Журовой ака уч-тўрт келиб хабар олганини айтди.* Ҳ. Фулом, Машғал; 2) дуруст, тузук, яхши. *Мастура она келадиган меҳмонлар билан таниш бўлганда ҳам бир нави эди.* Р. Файзий, Шоҳи дарпарда.

НАВАРА с. т. Набира.

НАВБАТ [а. نوبت — қатор, кетма-кетлик] 1 Бирин-кетин содир бўладиган воқеа-ҳодисалар, бажариладиган ишлар тартиби; гал. *Тегирмон навбати билан.* Мақол. ■ *ЎЗР Олий Мажлисининг навбатдан ташқари сессиялари.*

2 Қаторда ишғол этилган ўрин; гал. *Навбат олмоқ. Навбат кутмоқ. Эрга навбат — шерга навбат.* Мақол. ■ *Тўламат мўйлов Нигора томонга кўз қирини ташлаб, Шербекнинг қулоғига шивирлайди: -Энди, укам, Сувоннинг тўйдан кейин навбат сеники.* С. Анорбоев, Оқсой. *Равшан тушликда шўрвага навбат олди. Шериклари тандирдан янги узилган сомсани столга уйиб.. Равшанни кутиб туришди.* «Ёшлик».

3 Алмашиниб бажариладиган иш; навбатчилик. смена. *Ласточкин батальон штабида постда турарди. Навбати тугагач, ким биландир гаплашиб қолди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

4 Маълум босқич; бажарилган ишнинг маълум қисми, бўлаги. *Урганч бройлер фермасининг биринчи навбатини фойдаланишга топшириш тўғрисидаги ҳужжат имзоланди.* «Ёшлик».

5 (“бу”, “шу”, “ҳар”, “бир” каби с. билан) Марта, гал. *Бир навбат.*

Биринчи навбатда айн. биринчи галда қ. биринчи 5.

НАВБАТДАГИ 1 Навбатда турган, биринчи навбатда қилиниши лозим бўлган; галдаги. *Навбатдаги масалалар. Навбатдаги вазифалар.* ■ *Навбатдаги чопиққа одам кетишидан уч кун бурун, кечки пайт иккита*

ҳамишира келиб, алланимага қарши ҳаммага укол қилди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 Қаторда турган, қаторда маълум ўрин олган. *Навбатдаги одамлар.* ■ *Навбатдаги сўз ўртоқ Раҳматовга. Уртоқ Ҳақимова тайёрлансин.* А. Қаҳҳор, Мунофиқ.

НАВБАТЛАШМОҚ Бирор ишни бошқалар билан навбатма-навбат, галма-гал бажармоқ. *Навбатлашиб ишламоқ. Навбатлашиб ашула айтишмоқ.* ■ *Йигит югуриб бориб, ўтовларнинг биридан қимиз олиб келди. Очил бува, Азимжон, шофёр навбатлашиб икки косадан шимирдилар.* А. Мухтор, Чинор.

НАВБАТМА-НАВБАТ рвш. Навбати билан, гали билан, навбатлашиб, галмагал. *Китобни навбатма-навбат ўқимоқ.* ■ *Тўрт киши навбатма-навбат арра тортиб, кўприкнинг кўндалангига тўсин қилиб қўйилган йўғон ва қаттиқ ёғочини арралаётганда, қора терга ботиб кетишди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

НАВБАТЧИ 1 Бирор ишни бошқалар билан навбатлашиб бажарувчи; ўз навбати келганда, шундай ишни бажараётган шахс. *Синф навбатчиси.* ■ *Улар ишини навбатчига топшириб келган тракторчилар билан иссиқ саломлашгач, Погодиннинг кичик кабинетига кирдилар.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

2 Постда турган соқчи; қоровул. *Тунлари ҳар ҳовли эшигида ўша ерда яшовчилардан навбатчилар тайинланади — бегона кирмасин.* Шухрат, Шинелли йиллар. *Коридорга кирганимизда, навбатчи аёл диванда мудраб ўтирган экан, бизни кўриб ҳайрон бўлди.* Ў. Усмонов, Сирли соҳил.

3 Маълум бир вазифани бажариш учун навбатда турган (восита, транспорт). *Суриштираман, навбатчи автобуслар ҳам аллақачон кетиб бўлган экан.* Ў. Умарбеков, Ёшлик кўчалари.

НАВБАТЧИЛИК 1 Навбатлашиб бажариладиган иш, навбатлашиб бажариш; навбатчи вазифаси. *Навбатчиликка ўтмоқ. Навбатчилик қилмоқ.* ■ *Шу кечасиёқ отани касалхонага олиб бориб ётқизишди, уювлари унинг бошида ўтириб, навбатчилик қилишди.* С. Анорбоев, Оқсой. *Умуман, Шоира навбатчилик қилмаган кун кам бўларди.* Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя бор.

НАВБАҲОР [ф. نوبهار — эрта, илк баҳор] Эрта баҳор, илк баҳор, баҳорнинг

боши. *Навбахор очилди гуллар, Сабза бўлди боғлар.* Муқимий. *Ҳар навбахор бу кўкаламзорга ҳиротликлар от-аравада чиқиб, бирикки кун сайр этиб, ҳордиқ чиқариб қайтишарди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

2 Навбахор (хотин-қизлар исми).

НАВЖУВОН [ф. نوجوان — жуда, анча ёш] **1** Ёш йигит; ўспирин. *Кексалик келиб эрди, дилда кўп эди армон, Яшнатиб, яшартиб сен, навжувон этиб келдинг.* Ҳабибий. *Кўча-куй ола-қуроқ кийинган ва безовта бир қиёфада зир юзуриб юрган навжувонлар билан тўлди.* С. Сиёев, Куёвсалом.

2 кўчма Янги, ёш. *Қумлар ўртасида бир шаҳар кўрдим, Навжувон, сулув, соз, ярқироқ шаҳар.* Миртемир.

НАВЗАМБИЛЛО, наузубиллоҳ [а. نعوذيات — худодан паноҳ сўраймиз; худо, ўзинг сақлагин] Худо сақласин. *Бу манзарадан ҳанг-манг бўлган Зоҳир шайх: -Ҳой, осий банда! Нега кетдинг?! Навзамбилло! Қариганда мени бир балога гирифтор этмасанг гўргайди, — дея қичқирди С. Сиёев, Ёруғлик. Саидхўжа ака ёқасини ушлади: -Навзамбилло! Танканинг ойнаси бўлишини энди эшитиб турибман.* С. Сиёев, Ёруғлик.

НАВИГАЦИЯ [лот. navigatio — кемада сузиш; кемалар қатнови < navigo — кемада сузаман] **1** Кемалар қатнови; учиш аппаратларида учиш.

2 Маълум сув йўлларида маҳаллий об-ҳаво шароитларига кўра кема қатновлари мумкин бўлган вақт, мавсум.

3 Кемаларни, ҳаводан оғир учиш аппаратларини, космик кемаларни белгиланган йўлдан тўғри ва хавф-хатарсиз юргизиш усуллари ҳақидаги фан.

НАВИСАНДА [ф. نويستنده — ёзувчи] *эск. кт.* Ёзувчи, адиб.

НАВКАР [мўғ. нўхўр — дўст, ўртоқ; эр] **1** тар. Ҳарбий хизматкор, аскар. *Ҳусайн Бой-ҷаро «Боғи Шимол» дарвозаси яқинидаги.. чодир ичида икки-уч навкари билан ўтирарди.* М. Осим, Сехрли сўз. *Машина гув этиб, автомат ушлаган навкарлар ёнидан ўтиб, шаҳарга чиқиб кетди.* Мирмуҳсин, Чодрали аёл.

2 кўчма Хизматкор, ходим. *Раис дала беги эмас, дала навкари.* Ойбек, О. в. шабадалар.

НАВЛИ 1 Нави, сифати жиҳатидан юқори, сара. *Навли уруғлар.* ■ *Навли уруғликни мамлакатимизнинг бошқа районларидан олишга тўғри келмоқда.* Газетадан.

2 Бирор навга мансуб бўлган. *Паст навли папирос.* ■ *Биз ҳам юқори навли чигитдан эхсак борми, ўттиз-ўттиз беш центнер пахта нақд экан.* Р. Азизхўжаев, Яшил чайла.

НАВНИҲОЛ [ф. نونهال — ёш, янги дарахт, кўчат] **1** Янги ўтқазилган ёки униб чиққан кўчат; ёш дарахт. *Салимхон эса, экиб парварши қилган навнихолининг биринчи мевасини егандай завқланар эди.* А. Қаҳҳор, Сароб.

2 кўчма Янги туғилган, пайдо бўлган, ёш. *Ҳафиза билан Умид навнихол муҳаббатнинг сири оғушида маст ва мамнун юрардилар.* Мирмуҳсин, Умид.

3 кўчма Ёш йигит ёки қиз. *Нозик, навнихол бўлсанг, толеймдан ўрғилай.* Т. Тўла.

НАВО I [ф. نوا — куй, оҳанг; кўшиқ] **1** Куй, оҳанг; хониш. *Қумрининг тўйи: Безалган уйи, Найнинг навоси Қайта-қайтадан Чалиниб тинмай.* Ф. Ғулом. *Шундан сўнгра сен қадаҳ ушлаб, Хумор кўз-ла боққил самога, Тингла қушининг эзгу орзусин, Қулоқ бергин майин навога.* Ҳ. Олимжон.

2 кўчма Маълум бир нарсанинг завқи. *Аваз ўрнидан қушдай енгил турди. Опоқ бўлиб ёришган янги тонг ҳавосидан, безовта кўнглида туғилган янгича бир туйғулар навосидан жон-жаҳони яйради.* С. Сиёев, Аваз.

3 (Н — катта) Шашмақом тизимидаги иккинчи мақом номи (қ. **шашмақом**). *Дуторни созлаш учун реза куйлардангина олиб турган машшоқ, Отабек кутмаган жойда, “Наво”дан бошлаб юборган эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

4 кам қўл. Фам-алам ифода этувчи аянчли овоз; нола. *Кўзларида нозик бир ўт чақнади. У фахр ўтимида, ё қаҳр ўти — билиб бўлмади. Лекин мағрур кишининг овози билан эмас, дилгир кишининг навоси билан жавоб қилди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

НАВО II снт. Ярим ёй шаклидаги безак тури; шифт билан девор ораллигидаги қайрилма эгик безак. *Уста Ширин Муродовнинг ганчли ажойиб наволари кўнгина биноларни бебади.* Газетадан.

НАВОБ [а. نواب — «ноиб» с. кўпл.] Бобурийлар салтанатида ва кейинчалик ундан ажралиб чиққан ҳинд вилоятларида вилоят ҳокими унвони (18-асрнинг иккинчи ярмида инглизлар навобларни ўзларига бўйсундирганлар).

НАВОЗАНДА [ф. نوازنده — музикачи] *кт.* Куй ижро этувчи, наво қилувчи; созанда. *Баъзи ерларда созанда ва навозандалар миллий ашуладаги оҳанг, наво ва ашъорлардан чалган ва куйлаганлари эшитила бошлади.* Ҳамза, Танланган асарлар.

НАВОЗИШ [ф. نوازش — эркалаш; хушмуомалалик] *кт.* Меҳрибонлик билан ёки лутфан қилинган муомала, мулозамат, лутф, марҳамат; эркалаш. *Азизбек одатдаги қаршилаш ёнига бир навозиш ҳам илова қилиб, ҳожига юқоридан жой кўрсатди.* А. Қодирий, Утган кунлар. *Олдинда бораётган ёш каниз тўрдаги эшикни очиб, тезгина ичкарига кириб чиқди—да, яна бояғидай билинар-билимас кулумсираб, навозиш билан бош эгди.* О. Ёқубов, Кўҳна дунё.

Навозиш кўрсатмоқ айн. навозиш қилмоқ
1. Бекларига навозишлар кўрсатиб, сўнгга ўз ниятини ўртага ташлади. Ойбек, Навоий. **Навозиш қилмоқ** 1) меҳрибонлик билан ёки лутфан муомала қилмоқ, марҳамат қилмоқ; эркаламоқ; 2) чалмоқ, куйламоқ.

НАВОЙШУНОС Навоий ижодини ўрганувчи олим. *Навоийшунос олим Ҳ. Сулаймонов ташаббуси билан Алишер Навоий достонларига ишланган расмлар альбом шаклида эълон қилинди.* Газетадан.

НАВОЙШУНОСЛИК Адабиётшуносликнинг Навоий ижодини ўрганувчи соҳаси.

НАВРАСИДА [ф. نورسيده — янги етиб келган; янги етилган; янги туғилган] Ёш, янги етилган. *Кетди бойга қарз ҳисобидан Уй ҳам, ер ҳам, ҳатто ўзим ҳам, Бу етмасмиш, ўлжага кетди Наврасида, дундиқ қизим ҳам.* М. Шайхзода, Чорак асп девони.

НАВРАСТА [ф. نورسته — янги ўт-ўлан; ёш йигит-қиз] Янги, ёш, навқирон. *Ассалом алайкум, нуроний тарих, Навраста бугуним, бахт таманноси.* Ж. Жабборов, Қуёш юрти.

НАВРЎЗ I [ф. نوروز — янги кун] **1** Шамсия йил ҳисобида янги йилнинг биринчи кuni (март ойининг 21-кунига тўғри келади).
2 Баҳор чоғи, баҳор. *Наврўз ёмғири.*

Наврўз байрами Эски сана ҳисобидаги янги йил ва баҳорнинг бошланиши муносабати билан ўтказиладиган байрам. **Наврўзи ажам** Ўзбек мумтоз куйларидан бирининг номи.

3 Наврўз (эркаклар исми).

НАВРЎЗ II Кечпишар ўрик нави.

НАВРЎЗГУЛ *бот.* Наврўзгулдошлар оиласига мансуб кўп йиллик ўсимлик (халқ табобатида қайнатма ва дамлама дори сифатида қўлланади).

НАВРЎЗЛИК *тар.* Эски мактабда наврўз муносабати билан талабалардан тўпланадиган пул ва б. нарсалар.

НАВҚИРОН [ф. نو — янги + а. قران — бирикиш, қўшилиш; никоҳ] **1** Авжи кучкуватга тўлган, қирчиллама, ёш. *Наби ака мўйсафидни ичкарига таклиф қилди. Ҳовлининг бир чеккасида ўтирган икки навқирон йигит ҳам аста юриб келиб, мўйсафид билан сўрашди.* А. Раҳмат, Ҳаёт лавҳалари.

2 кўча Ёш. *Сархуш бўлиб, мудрар бесадо Қирғоқдаги навқирон тоғлар.* Х. Даврон, Болаликнинг овози.

3 кўча Тик қоматли, баланд. *Навқирон қоялар совуқ илжайрди.* «Шарқ юлдузи».

НАВҲА [а. نوحه — дод, фарёд; ўкириб йиғлаш] *эск. кт.* Йиғи; ўкириб, дод солиб йиғлаш. *Тулқининг тавбасидан кўрқ, муғамбирнинг навҳасидан.* Мақол.

НАГАН [бельгиялик қуролсоз А. Наган (Nagant) номидан] Айланма барабанли тўппонча. *Забардаст қомат, озгин юзида қатъият, елкасидан қалин қайишни ошириб олган, ёнида наган, тиззасида узун сопли қилич.* Ш. Тошматов, Эрк қуши.

НАДИМ [а. نديم — бирга овқатланувчи, ҳамтовоқ; улфат] *кт.* **1** Яқин, сирдош дўст; ҳамсуҳбат.

2 *эск.* Шоҳ саройида: энг яқин хизматкор, маҳрам ва маслаҳатчи. *Маликул шаробнинг ўзи ҳам ёшлигида султоннинг суякли надими бўлган.* О. Ёқубов, Кўҳна дунё.

3 Надим (эркаклар исми).

НАДИМА [а. نديمه] *кт.* **1** Яқин, сирдош дугона; ҳамсуҳбат аёл. *Демак.. унинг хотини маликани бутун канизаклари, надималари билан.. ўз уйига чорлайди.* Ойбек, Навоий.

2 Надима (хотин-қизлар исми).

НАДОМАТ [а. ندامت — афсус(ланиш), ўқиниш; армон] **1** Пушаймон, ўқинч; ўқиниш, афсусланиш, афсус. *Бермас кишига фойда сўнги надомат.* Ҳабибий. *Бу харобани кўриб, Қурбон отанинг кўз олдига Фармонқул ва ўшанга ўхшаган дунёга надомат билан келиб, заҳмат чекиб, ҳасрат билан ўтган кишилар келди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 с. т. Кимсани ёмонлаб айтилган, тарқатилган гап, маломат. *Қизи туфайли эшитган надоматлари, онасининг муттасил мияга уриб турган тўқмоқдек гиди-бидилари жонини ҳалқумига келтириб қўйган эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

Надомат тошини отмоқ Бировга маломат қилмоқ.

НАЖАС [а. نجس — ифлослик; нопоклик; ҳаром қилиш] **1** Ифлос, ҳаром нарса; ахлат. [Мулла Муҳсин:] *Ҳовузни ифлос сувлардан, нажас нарсалардан эҳтиёт қилинса, ҳеч боки йўқ.* А. Қодирӣ, Обид кетмон.

2 *нафр.* Разил, палид одам ҳақида.

НАЖДАК [туркий] Майда ва юпқа, дондор кристаллардан иборат тоғ жинси.

НАЖГОР [а. نجار — дурадгор] эск. айн. **дурадгор.** *Адибу хуш қалам, хаттоту расом — Бари нозик табият, соҳиб илҳом. Яна бир қанчаси нажжору наққош, Бўлолмас ҳеч ким ўз даврида тенгдош. Ҳабибий. Мен ўзим нажжорман, сангтарошлик ҳам қиламан.. Айбга буюрмайсиз, ўғлим меъморликни ўргансин, отасидек сангтарош бўлиб қолмасин, дедим.* Мирмуҳсин, Меъмор.

НАЖЖОРБОШИ эск. Дурадгорлар бошлиғи, ишбоши. *Энди Эгамберди нажжорбоши дурадгорларга бурунги нўписа ва эски тааддиси қилиб кўрсин-чи.* «Муштум».

НАЖИБ [а. نجيب — асилзода, олижаноб; истеъдодли, оқил] эск. кт. **1** Ҳурматга сазовор, азиз, мўътабар, муҳтарам. *Дунё гўзал, дунё нажибдир, қонимизда янгерар бир наво.* А. Шер, Роз.

2 Асилзодаларга, зодагонларга мансуб; зодагон, зоти тоза. *Шунинг билан сизнинг нажиб оилангиз даҳшатли фожиа даврларини кечириб, энди масъуд кунлар арафасига етди.* А. Қодирӣ, Ўтган кунлар.

3 **Нажиб** (эркаклар исми).

НАЖОСАТ [а. نجاست] айн. **нажас 1.** Сиз, *нажосатга харис Исмоил хўжам, ғазабингиз авжига миниб, оллонинг беғуноҳ бандаларини ҳожатхонага ташлатдингиз.* К. Яшин, Ҳамза.

НАЖОТ [а. نجات — қутулиш, халос бўлиш] **1** Халос бўлиш, қутулиш. *Нажот бермоқ. Нажот топмоқ. Нажотга чиқмоқ.* ■ *Фарёд уриб йиғлади Шаҳло, Кўкни босиб кетди ноласи. Юм-юм йиғлаб, сочини юлди, Бўлмади ҳеч нажот чораси. Т. Тўла. Яратганнинг ўзи нажот берсин, оллоҳу акбар. Н. Сафаров, Шарқ тонги. Уста Фарфи давом*

этиб деди: ..бир мактуб сабаби билан.. кутмаган жойда дор остида нажотга чиққанлар. А. Қодирӣ, Ўтган кунлар.

2 Қутулиш ёки қутқариш учун зарур ёрдам, кўмак. *Золимдан нажот кутиш бефойда, маҳол. Ғайратий. Ўғлининг дарди билан чўккан Ойша хола нажот истаб, Ёқутбиканинг олдида борди. Ж. Шарипов, Хоразм.*

НАЖОТКОР [а. + ф. نجاتكار — қутқарувчи, халос этувчи] **Нажот берувчи, халос этувчи, қутулиш йўлини кўрсатувчи; қутқарувчи.** *Уша гўзал қизча Бобурни ўз нажоткорини кутгандай кутади — буни ҳам Бобурга келиб айтувчилар бор.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Жасур нажоткорлар сафқаторида Ўзбек йигитининг номи ҳам кушод.* А. Орипов, Юртим шамоли.

НАЖОТСИЗ Қутулиш учун чораси, иложи бўлмаган, мушкул аҳволда қолган; ноилож. *Катер илгарилаб кетди. Бироқ Зумрад ўгирилиб, ҳамон бепоён денгиз қаърида қолиб кетаётган ёлғиз, нажотсиз қушчани анчагача кузатиб борди.* С. Сиёев, Отлиқ аёл. *Бошпанасиз, нажотсиз етим ўғил ва қизлар бировларнинг зулми ва исканжасига, хўрлашига ноилож чидар, яшамоқ учун бундан ўзга чоралари йўқ эди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

НАЗАР [а. نظر — кўриш қобилияти, кўриш; нигоҳ] **1** Кўз қараши; нигоҳ. *Назар солмоқ. Назар ташламоқ.* ■ *Йигитнинг совуқ назари Мадаминхўжани шошириб қўйди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Йўловчи.. ёшларни бирма-бир назаридан ўтказаркан, атрофга аланглаб сўради: -Идораларингиз қаерда, йигитлар? П. Турсун, Ўқитувчи. Бизнинг ишимизга ҳам бир назар солсангизчи. П. Турсун, Ўқитувчи. Сидиқжон қипқизариб кетди ва Зуннунхўжага “гапирсангиз-чи!” деган мазмунда назар ташлади.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Ўқитувчи лекциянинг ярмига келганда.. Йўлдошга эгилиб турган Ҳасанга назари тушди. Ибоҳон, Улуғ наур.*

Назар(и)га (ёки **назари**) **илмайди** Менсимайди, писанд қилмайди. *Мендай бир муштипар кампирни назарингизга илиб келибсиз, раҳмат.* С. Анорбоев, Оқсой. **Назарга олмоқ** ёки **назарда тутмоқ** Эътиборга олмоқ, ҳисобга олмоқ. *Уша вақтдаги турмуш, ўша шароитдаги болаликни назарга олганда, уни “кичик меҳнаткаш” дейиш*

мумкин эди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. **Назардан қолмоқ** Ўзғибори йўқолмоқ, хайрихоҳлик, яхши муносабатдан айрилмоқ.

2 (фақат эгалик қўшимчаси билан) Воқеа, ҳодиса, кимса, нарса ва ш. к. ҳақидаги субъектив фикр, уларга бўлган қараш. *Назаримда, сиз англиялисиз.* ■ *Хўжайинлар назарида хизматкор — ярим одам.* Ойбек, Танланган асарлар. *Ишлар Элмуроднинг назарида кўнгилдагидек давом этаётганга ўхшар эди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

Назари паст ёки паст назар қ. паст 10. **Нуқтаи назар** 1) қарашлар системаси, воқеа ва ҳодисаларни англаш усули; концепция. *Масалага моддий манфаатдорлик нуқтаи назаридан ёндашмоқ;* 2) жиҳат, томон. *Иқлим нуқтаи назаридан Ўзбекистоннинг ўзига хос хусусиятлари бор.* =дан қатъи назар Бирор нарсага боғлиқ бўлмаган ҳолда.

3 Назар (эркаклар исми).

НАЗАРИЁТЧИ Илм-фаннинг бирор соҳасида назарий масалалар билан шуғулланувчи олим. *Дарвоқе, Навоий «Мезон ул-авзон» номли илмий асари билан аруз назариётчиси сифатида танилди.* «ЎТА».

НАЗАРИЙ [а. نظرى — кўришга оид; мушоҳадага асосланган, мавҳум; фикрий] **1** Назарияга оид, назария масалаларига боғлиқ бўлган, назарияга асосланган. *Назарий масала. Назарий хулоса. Назарий тадқиқотлар.* ■ -*Бу назарий мулоҳазаларингизни майин жунли, зотли қўйлар урчитиш устидаги ишларимизга олиб келиб боғлаганингизда, ажабланмаган бўлардим, — деди Шербек.* С. Анорбоев, Оқсой.

2 Бирор соҳанинг назарияси билан шуғулланадиган. *Назарий физика.*

НАЗАРИЯ [а. نظريه — таълим; қоидалар мажмуи; умумлашма фикр] **1** Воқелик қонуниятлари ва ундаги муҳим алоқалар ҳақида бир бутун тасаввур берадиган билим шакли. *Назария ҳамма вақт амалиёт билан узвий боғлиқ бўлади ва шундагина у ҳаракат ва ривожланишнинг қуролига айланади.* «ЎЗМЭ».

2 Бирор фан соҳасини ёки унинг бирор қисмини ташкил этувчи асосий ғоялар, умумлашган қоидалар мажмуи. *Машина ва механизмлар назарияси.* *Ўрмончилик назарияси.*

3 Бирор соҳада ҳунар олиш, малака ортириш, маҳоратни ошириш йўлидаги

билим-қоидалар мажмуи. *Муסיқа назарияси.* *Шахмат назарияси.* *Самолётни бошқариш назарияси.*

4 Илм-фан, санъат ва б. соҳаларнинг мантиқий абстракт фикрлаш йўли билан ишлаб чиқилган асослари. *Назарияни амалий иш билан боғлаш.*

5 Воқеа, ҳодиса ва ш. к. ни тушуниш-тушунтиришнинг умумий принципларини асослаб берувчи илмий қонун-қоидалар мажмуи. *Дарвиннинг турларнинг келиб чиқиши ҳақидаги назарияси.*

6 Бирор нарсага, масалага бўлган умумий ва шахсий қараш, нуқтаи назар. *«Санъат санъат учун» деган беҳуда назария.* *Унинг ҳар бир масалада ўз назарияси бор.*

НАЗАРИЯЧИ айн. **назарийётчи.** *Ҳаёт тақозо қилган ҳар бир ислоҳотни назариячилар билан бамаслаҳат амалга ошириш фойдадан холи эмас.* Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

НАЗАРКАРДА [а. + ф. نظر کرده — сеҳр, афсун қилинган; худонинг паноҳидаги, худо сақлаган] Оллоҳнинг, улуғ кишиларнинг назари тушган, кўп илтифоту меҳрибонликларга сазовор бўлган. *Навоий биринчи бўлиб қаламга олган назаркарда шайхлар орасида Исҳоқ ота, Қўрқут ота, Бобо Хушкелди каби кўплаб мўътабар номлар бор.* П. Қодиров, Тил ва эл.

НАЗАРЛАНМОҚ Халқ ишонч-эътиқодига кўра, “кўз тегиб” оғримоқ ёки ёмон томонга ўзгармоқ. -*Сути камайиб кетганми, касалми, билмадим.* *Бувим “назарланган” дейдилар, — деди Мурод.* А. Мираҳмедов, Кулган чечаклар.

НАЗАР-НАФАС Халқ ишонч-эътиқодига кўра, “ёмон кўз”, назарлантирувчи кўз, қараш. *Бувим бўлса нуқул: -Хўш, хўш, жонивор, хўш, назар-нафас қурсин, кимнинг кўзи тега қолди сенга, — дер эдилар.* А. Мираҳмедов, Кулган чечаклар.

НАЗАР-НОГИРОН Кўзга ташланмайдиган, биров эътибор бермайдиган. *Етимча, назар-ногирон Муҳаммаджон оғизга тушиб, пешқадамлар қаторига кириб қолди.* Н. Сафаров, Танланган асарлар.

НАЗАР-ПИСАНД: назар-писанд қилмаслик Менсимаслик, назарга илмаслик, ўзини баланд тутиб, кимсага паст назар билан қараш. *Отасининг остонасида юрган бир камбағал малай йигит уни назар-писанд*

қилмасин, унинг ялинишларини, ваъдаларини тингламасин! Ким у? Ойбек, Танланган асарлар. *Ўтганинда бир қайрилиб кулмайсан, Ёки бизни назар-писанд қилмайсан?* Т. Тўла.

НАЗД [ф. نزد — ёни, яқини, атрофи]: **наздида** кўм. (б. к. билан) эск. 1) олдида, қошида. Азизбекни қўлга тушириб бериш билан қипчоқлар наздида ҳам Юсуфбек ҳожининг қадру қиймати юқориланган эди. А. Қодирий, Утган кунлар; 2) назарида, хаёлида. *Ўшанда бу қиз унинг наздида фариштадек бўлиб жонланган, хаёлида алланечук муқаддас бир из қолдирган эди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

НАЗЗОРА [а. نظاره — қараш]: **наззора қилмоқ** (ёки **айламоқ**) эск. кт. Қарамоқ, назар, нигоҳ ташламоқ. *Кўз учида ул кун қилдинг наззора, Кўйингда мен йиллар кездим овора.* Ҳабибий. *Теваракка айлаб наззора, «Пик» этди-ю, кулди Ситора.* М. Али, Боқий дунё.

НАЗИРА [а. نظيره — ўхшаш нарса; ўхшатиш; нусха] 1 *ад.* Ўздан олдин ўтган ёки замондош адиб асарига ўхшатиб ёки унга жавоб тариқасида ёзилган янги асар. *Шоир ғазалига ёзилган назира.* ■ *Одатда, у бир ғазал айтар, келаси анжуманда шоири замонлар мазкур ғазалга назира боғлар эдилар.* С. Сиёев, Ёруғлик.

2 Назира (хотин-қизлар исми).

НАЗЛА [а. نزله — шамоллаш] 1 Кўз ёки бурун шиллиқ пардасининг яллиғланиши, тумов натигасида кўз ёки бурундан оқадиган шилимшиқ сариқ сув. *Ўрта Осиё халқлари назла ёхуд кўк сув деб ном берган кўз касаллиги бор.* Т. Қосимов, Кўзингизни эҳтиёт қилинг.

2 Кўз касаллигининг номи; глаукома. *Табиблар: «Сафро мияга урса — жинни, назла кўзга тушса — кўр қилади», дейишади.* Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи.

НАЗМ [а. نظم — тизиш, териш; шеър ёзиш; шеърлар] *ад.* Шеърый асар; шеърят, поэзия жанри. [Абдишукур] *Шоирлик истеъдодидан тамом маҳрум бўлишига қарамай, у “миллатни уйғотиш” учун вазни бузуқ, фикри саёз, рангсиз назмлар ёзди.* Ойбек, Танланган асарлар.

НАЗМБОЗЛИК Шеър ўйини, бўлар-бўлмас мавзуни назмга солиш. *Кейинги йилларда вужудга келаётган назмбозлик, айниқса, ижодкорларда улкан ўзгаришлар,*

кечаётган воқеаларга нисбатан лоқайдлик иллатлари пайдо бўлаётганлиги айтиб ўтилди. Газетадан.

НАЗМГҲЎЙ [а. + ф. نظم‌گوی — назм, шеър айтувчи] Шеър айтувчи. *Рўзибой Хивадаги созандаю хонанда, назмгҲўй, котиб, қилқалам, халфаю талқинчиларнинг қаерда туришини, шу топда қаерда юрганини ипга тизиб ўтирадиган зийрак чойхоначи эди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

НАЗМИЙ *сфт.* Шеърятга оид, назмда ёзилган. *Маълумки, халқ достончилигида насрий ҳамда назмий парчаларнинг аралаш келиши табиийдир.* «ЎТА».

НАЗОКАТ [а. نزاكت — хушмуомалалик, латифлик, нозиклик] 1 Кишининг юриш-туриши, ҳаракат ва қилиқларидаги нозиклик, латофат. *Қиз асилзодаларга хос бир назокат билан ўзини эркин тубти кулим-сираётган бўлса ҳам, кўзининг ҳаёдан ялтиллаб кетганини Мавлоно Фазлиддин пайқади.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Зебонинг ўзи салобати, кўркамлиги, назокати, латофати ва табассуми билан хаёлни чулғаб келарди.* Шухрат, Шинелли йиллар.

2 Муомаладаги нозиклик, одоб. *Мурод дарров туриб, ҳожи билан сўрашди ва назокат билан унга жой кўрсатди.* А. Қаҳҳор, Йиллар. *Майор қизнинг тирсагидан йигитлардек назокат билан ушлаб, Абзамларнинг олдида олиб келди.* Шухрат, Жаннат қидирганлар.

3 Назокат (хотин-қизлар исми).

НАЗОКАТЛИ Юриш-туриши, ҳаракати ва муомаласи нозик, латиф ва ёқимли, назокати билан кишига ёқадиган; одобли. *Назокатли аёл. Назокатли бўлмоқ.* ■ *Уйда ёлғиз ўтирганида ҳам, ишда ҳам Гулхайрининг назокатли боқишлари, ҳароратли лаблари кўз олдидан нари кетмай, юрагига ўт туташади.* С. Нуров, Нарвон. *Маҳалладаги қариялар ёшларни юксак маънавий покликка, назокатли бўлишга ургатадилар.* Газетадан.

НАЗОРА *айн.* **наззора.** *Жаноби домла кўчанинг у ён-бу ёнига назора айлаб, ичкарига суқулдилар.* Чустий, Пардаий асрор.

НАЗОРАТ [а. نظارت — бошқариш, идора қилиш; вазирлик; бошқарма] 1 Бирор ишнинг, нарсанинг аҳволи, бориши, кишининг юриш-туриши ва ш. к. устидан доимо кузатиш, текшириш. *Назоратдан четда қолган иш. Техника назорати. Назорат қилмоқ. Назорат остига олмақ.* ■ *Куль-*

тивация қилиб жўяк оладиган универсаллар иши устидан алоҳида назорат ўрнатилди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Терговнинг боришини шахсан Халиловнинг ўзи назорат қилмоқчи. И. Раҳим, Ихлос. [Саид] Малоҳат билан судлашибди чоғи, ўзи ҳам милиция назоратида эмиш. А. Мухтор, Чинор.

2 эск. Шундай иш олиб борувчи муассаса, бўлим; инспекция. Сафаров авваллари Тафтиш назоратида нозир бўлиб ишлаганида ҳам, отпуски олмас, ўз соғлиғини ўйламас эди. Ж. Шарипов, Хоразм.

3 эск. Комиссарлик, нозирлик, министрлик. [Обидийга] Маориф назоратидан каттагина бир вазифани беришди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

НАЗОРАТСИЗ Назорат остига олинмаган, назоратдан ташқари. Назоратсиз болалар. Назоратсиз қолмоқ.

НАЗОРАТЧИ Назорат идораларида ишловчи; назорат қилувчи; қараб, текшириб турувчи; нозир. Халқ назоратчилари. Темир йўл назоратчиси. ■ Назоратчиларимиз жамоатчилик топшириқлари билан бирга ўз иш-вазифаларини ҳам виждонан, ҳалол адо этиб, алоҳида ибрат кўрсатмоқдалар. Газетадан. Ичкаридаги ҳар бир парта рақамланган. Назоратчи қуръа ташлаш йўли билан абитуриентларни жойлаштиради. Газетадан.

НАЗР [а. نذر — тантанали ваъда; қасам-ёд; шу асосдаги қурбонлик, назр-ниёз] дин. **1** Савоб учун ёки бирор муддао билан худо йўлига аталган ёки берилган нарса. Бир мачит ҳовлисидаги қайрағоч тагида назрга қўй сўйилар эди. Улар шу ерда тўхташди. П. Турсун, Ўқитувчи. Толем курсин, деб ёндим, куйдим. Фолбинларга бордим, азиз-авлиёларга назр атадим. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Азайимхон, домла ва ш.к. га ўқиб, дам солиб қўйганлиги ва б. амаллари учун бериладиган ҳақ, мол ёки пул. Сен ҳам.. ўша ҳиндини топасан ва назрини бериб, яхшилаб қайтариқ қилдирасан. А. Қодирий, Ўтган кунлар. -Назри нақдона бўлмаса, кўнглим ҳам жойига тушмайди, иш ҳам юришмайди, — деди Ҳожжи хола. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

3 айн. хайр-садақа. Кўз оғриғи уни [де-вонани] чўчитмас учун наридан туриб, ёнчиғини кавлай берди. -Сизга.. назрим бор. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

4 Савоб учун ёки маълум нарса эвазига ўзини-ўзи ёки фарзандини маълум шахсга, табаррук жойга бағишлаш. Ҳамма гап шундаки, Ёдоғр ота Каромат, Адолат отлиқ икки қизини бирданига Нурматжоннинг отаси Тошхўжа эшонга назр қилган эди. А. Қаҳҳор, Асарлар. Кун кеча мазорга бир маликаи зебо чеҳра назр этилди. Шу ожизани эртагаёқ ҳарамингизга ўзим келтириб топшираман. К. Яшин, Ҳамза. Қурбон отанинг йигитлик ҳаёти якуни шуки, «бу дунё бўлмади, энди охиратдан ҳам қуруқ қолмай», деб ўзини-ўзи Саидахмадхон деган эшонга назр қилган. А. Қаҳҳор, Асарлар.

НАЗР-НИЁЗ айн. хайр-садақа. “Ҳазрати султон” шайхларига назр-ниёзлари бекорга кетмаганига, қизининг бўйида бўлганига.. ишонди, кулумсиради. Ҳ. Фулом, Машғал. Зиёратга келганлар қовоқ солиб ўтирган авлиёга салом беришиб, унинг ёнига назр-ниёзларини қўйишди, эскигина сопол товоққа биттадан кумуш танга ташлашди.. Мирмуҳсин, Меъмор.

НАИНКИ [ф. نه اينکه — ..деб ҳам бўлмади; аммо.. унчалик эмас] юкл. Шубҳа, ажабланиш, ишонмаслик каби маъноларни ифодалайди; наҳотки. Наинки фашист фақат душмангина бўлса, наинки унинг бутун қилиш-қилмишларини минг йиллардан бери одам боласига маълум бўлган “душман” калимаси ифода қила олса. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

2 Фақат саналган нарсаларгина эмас маъносиди; бундан ташқари; нафақат. Умиданинг ўзига ором олиш қачон насиб бўларкин? У ўша француздан ҳам аянчроқ ҳис қилади ўзини. Наинки вужуди, бутун ҳаёти, руҳи қийноқда. А. Мухтор, Чинор. Жимжитлик, кимсасизлик, ярим ўлик табиат наинки инсон, жониворлар юрагига ҳам ваҳима соларди. Мирмуҳсин, Меъмор.

НАЙ [ф. نى] **1** Узун, ичи тешик нарса, ингичка труба. Шиша най. Қамиш най.

2 Турли нарса, асбобларнинг шу шаклдаги қисми. Мулла чилмининг найини лабига бир тегизгандан кейин уни Ҳайит амин томонига буриб.. бир жилмайди. С. Айний, Қуллар.

3 Олтита тешигини бармоқлар билан бекитиб-очиб, пуфлаб чалинадиган мусиқа асбоби; сибизға. Набигул келди. Унинг кетидан бири най, бири танбур, бири дутор

кўтарган уч йигит кирди. А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак. *Йўлчи чиндан ҳам най чалишни билар эди ва яхши чалар эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

НАЙЗА I [ф. نيزه — санчқи, найза] I Қўл билан отиб ёки уриб санчиш учун мўлжалланган, учи ўткир қурол. *Мудофелар қўлларигадаги милтиқ, шашвар, ойболта, қилич ва найзалари билан тизилишиб олдилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *От чопса, гумбуллар тоғнинг дараси, Ботирни ингратар найза яраси.* «Алпомиш».

2 Милтиқнинг учига ўрнатиладиган учи ўткир қисми; штик. *Нормат милтиқ найзасини ёвнинг кураклари ўртасига ботирарди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

3 Газандалар чаққанда, уларнинг баданга санчиладиган аъзоси. *Ари найзаси.*

4 сфт. Санчиладиган, найзадек, найзага ўхшаш, санчилиб кирадиган даражада ўткир. *Учи найза қалам.*

5 кўчма. Сезиларли таъсир, куч. *Совуқ ўз найзасини келиб-келиб фақат тиззаю тирсакка ураётгандай бўларди.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

6 кўчма Тик, тўғри. -Сўзга қулоқ сол, шаллақи! — Ёрмат кўзларини найзадай қадади. — *Етмишда эмас, олтмиш бешда.* Ойбек, Танланган асарлар. *Улар қишлоқ марказига етганда, қуёш найза бўйи кўтарилган эди.* М. Жўра, Ноширнома.

Кун (ёки офтоб) найзага келганда Қуёш айна тепага келган, қизиган пайт, туш пайти. *Сал вақтдан кейин, офтоб найзага келганда, пайкалда ишлаш у ёқда турсин, нафас олиш маҳол бўлиб қолади.* Р. Раҳмон, Меҳр кўзда. *Айниқса, кун найзага келганда, бутун бодомзор жимжит, сукут ичида қолгандай бўларди.* Д. Нурий, Осмон устун.

НАЙЗА II Амалий санъатда нақш тури.

НАЙЗАБАРГ Гуллари оқ кўп йиллик илдиэпрояли ўт.

НАЙЗАБАРДОР [ф. نيزه بردار — найза кўтарувчи] Найза тутган, найза билан қуролланган аскар. *Найзабардор отлиқларнинг ҳамласи Шаҳарлардан эсиб ўтди ел каби, Пиёдалар тўлқинланиб босарди, Чопар эди ёвга қарши сел каби.* М. Шайхзода.

НАЙЗАБОЗ [ф. نيزه باز — найза ўйнаувчи] I Найза билан қуролланиб жанг қилувчи, найза билан жанг қилишга уста, моҳир одам.

2 кўчма с. т. Бўлар-бўлмаста танқид қилишни яхши кўрадиган одам; танқидбоз.

НАЙЗАБОЗЛИК Найза жанги, найза билан жанг қилиш (қўл жанги турларидан бири). *Душман солдатлари найзабозликка дош беролмай қоча бошлашди.* ■ *Ребров ажойиб жангчи, айниқса, найзабозликда ҳеч ким унга бас келолмайди.* М. Муҳамедов, Қаҳрамон изидан. *Дарвозахонада найзабозлик ва қиличбозлик бошланди.* Фозил Тархон бўйнидан қилич еб, отдан йиқилиб тушди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

НАЙЗАДАСТ [ф. نيزه دست — қўлида найза ушлаган, найзаси бор] фольк. Найза кўтарган, абжир. *Қорахон подшо салтанатли беклар билан.. неча найзадаст ботири билан, жиловдор шотири билан боғнинг устидан келиб қолди.* «Орзигул».

НАЙКАМАЛАК [най + камалак] айн. **камалак 2, ёй I 1.** *Форнинг оғзига яқинлашганингизда, сиз аввало қуёш нури ва булоқ суви зарраларидан пайдо бўлган ажойиб най-камалакни кўрасиз.* А. Мухтор, Чинор. - *Най-камалак! — деди Анорхон осмонга кўзи тушиб. Севинганидан қарсак чалиб юборганини ўзи ҳам билмай қолди.* И. Раҳим, Ҳаёт булоқлари.

НАЙЛАЙИН поэт. Нима қилайин, қандай қилайин. *Ғайри, ғайри жойа келдим, найлайин, Кун тушмаган сойа келдим, найлайин.* «Равшан».

НАЙМАН Ўзбек халқининг этник таркибига кирган қабилалардан бирининг номи. *Булар орасида қипчоқ, найман, лақай, қорақалпоқ, қиёт, уйғур каби кўпгина уруғлар мавжуд.* «ЎТА».

НАЙНОВ [ф. نيناو] 1 с. т. Бўйи баланд, новча. *Инглиз укки кўз, карнай бурун, кампир даҳан, қилтириқ буйин, найнов эди.* Ойбек, Нур қидириб.

2 кўчма с. т. Ўта содда, бўшашган. *Найновнинг ақли — тўпиғида.* Мақол.

НАЙРАНГ [ф. نيرنگ — ҳийла, найранг, макр; фокус; сеҳргарлик] 1 эск. Кўз илғамайдиган ҳаракат, чаққонлик ва ҳийла ишлатиб кўрсатиладиган томоша, кўз боғлаш; фокус.

2 кўчма Алдамчиликка, макр-ҳийлага асосланган хатти-ҳаракат; ҳийла, лўттибозлик. *Унинг [Элмуроднинг] назарида, Мадаминнинг бу ҳаракати соддадил одамларга ўзини ҳукуматга “берилган” қилиб кўрсатиши учун қилинган найрангга ўхшарди.* П. Турсун,

Ўқитувчи. Ана, текширувда раиснинг ҳамма найранглари очилиб, ишда қолиш-қолмаслиги гумон бўлиб турганмиш-ку! «Ёшлик».

НАЙРАНГБОЗ [ф. نيرنگ‌بان — ҳийлакор, алдамчи; фокусчи] **1** эск. Кўз боғловчи; фокусчи.

2 кўчма Алдов, макр-ҳийла билан иш тутадиган; ҳийлагар, лўттибоз. [Фуломжон:] Мени бу ерга келтирган найрангбоз қизингизни чақириб, эл олди-да, эр олдида сўроқ қилишингизни талаб этаман. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

НАЙРАНГБОЗЛИК 1 Найранг билан машғуллик, найрангбоз эканлик.

2 Кўз боғлаш; фокус. *Бозоршабда.. турлутуман найрангбозлик, қизиқчилик.. қилиб бериб, томошабинларни, хусусан, ёш болаларни ҳайрон қолдирар эдилар.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.

3 кўчма Найрангга асосланган иш, хатти-ҳаракат; найранг. *Найрангбозлик қилма.*

НАЙСИМОН Найга ўхшаган; най шаклида ўралган. *Амир қалтироқ қўллари билан найсимон мактубни ёзиб, ўқишга киришди.* О. Ёқубов, Кўҳна дунё.

НАЙСОН [ф. نيسان — сурёний тақвими бўйича апрель ойига тўғри келадиган 5-ой номи] **1** Ўрта баҳор; апрель оyi.

2 Эрта баҳорда, апрелда ёғадиган ёмғир. *Биз сайрга чиққанда, баҳор найсонлари бошланиб қолсаям майли, чунки у табиатни уйғотиб юборади.* «Гулистон».

Абри найсон қ. абр.

НАЙЧА 1 [ф. نيچه — кичик най, қамишча] **1** Кичик ёки ингичка най. *У ерда ҳам лабораториядагидай эгри-бугри шиша найчалар, шиша идишлар, ўлчагичлар, электрокамера, ҳар хил асбоблар.* С. Анорбоев, Оқсой.

2 махс. Ип ўраладиган найсимон асбоб ёки машина қисми. *Бу ернинг бола-чақаси тили чиқиб, аввал билган сўзи — арқоқ билан тароғу найча билан моки.* А. Мухтор, Опасингиллар.

3 бот. Полиз экинларида ҳосил бўлувчи тугунча, нишона. *Шу билан ошқовоқнинг тутган найчалари саргайиб тўжилаверди.* С. Айний, Эсдалиқлар. *Шаҳарликлар жуда олифта, нозик келишади. Подвалда кўкартирилган картошка уруғининг найчасидан ҳам нимжон.* М. Ҳазратқулов, Журъат.

НАЙЧА 2 Юпқа металл япроқча ўрами (най шакли)дан иборат, чаккага тақиландиган аёллар тақинчоғи.

НАЙЧАЛАМОҚ Тугунча ҳосил қилмоқ, тугмоқ (қовун, бодринг, қовоқ каби полиз экинлари ва б. ҳақида). *Бодринг найчалади.* ■ *Хуллас, қаттиқ меҳнатлари зое кетмади, қўшниларники чопиққа етганда, Холбойнинг пахтаси иккинчи чопиқ сўраб гунчалади, гуллаб найчалади.* К. Яшин, Ҳамза.

НАЙЧИ Най чалувчи созанда. *Чалишни билмайман. Катта дадам: “Чалма, сен найчи бўласанми, ёмон кураман”, дейди.* Ойбек, Танланган асарлар.

НАКАЗ [р. наказать — «буюрмоқ, топшириқ бермоқ» фл. дан ҳосил бўлган от: талаб ва топшириқ] Сайловчиларнинг ўзлари сайлаган депутат ёки органга берган топшириқлари, талаб ва истаклари. *Халқ депутатларига сайловчиларнинг нақазлари.* ■ *Ферма турган жойда, кичик бўлса-да, клуб очиш тўғрисидаги нақаз ҳам Ажарбой ака ташаббуси билан амалга оширилади.* Газетадан.

НАКИ с. т. Негаки, нима учун десанг. *Раҳмат, юзга кир, ували-жували бўл, ўғлим.. Шу сўзинг ўзи олтиндан аъло. Наки, кунглимни кўтарди.* Ойбек, Танланган асарлар.

НАМ [ф. نم — ҳўллик, зах, рутубат; сув, суюқлик; шудринг; кўз ёш] **1** от Бирор нарса таркибидаги ёки унга шимилган, сингиган сув. *Нам емоқ. Нам тортмоқ. Ернинг нами қочибди. Тупроқдаги намни сақлаш чоралари.*

2 Сув; суюқлик. *Нам кўрмайин, қақраб бу чўллар Асрларни кутиб олганлар.* Ҳ. Олимжон. *Бодринг — иссиқсевар, ёруғсевар ва намга талабчан ўсимлик.* «Фан ва турмуш».

3 сфт. Сув шимган; ҳўл. *Нам рўмол.* ■ *Оёқ остидаги нам тупроқдан инсон учун жуда яқин, қон-қариндошлик иси димоққа уриларди.* С. Анорбоев, Оқсой. *Раҳимберди нам кўзларини артиб: -Йиғлаганим йўқ, ўғлим, — деб жавоб берди.* Х. Тўхтабоев, Шонли авлод.

Нам юқтирмас Унча-мунча нарсага парво қилмайдиган, бетаъсир (одам).

НАМАК [ф. نمک — туз] шв. Туз.

НАМАКОБ [ф. نمک‌آب — тузли сув] Тузли сув, туз эритилган сув. *Намакобда тузланган бодринг. Намакоб бўлиб кетибди.* ■

Сигирингизнинг қанишига темиртки чиқибди, намакоб суркадим, нос суркадим — бўлмади, пичоқ билан қириб, керосин суркаш керакмиш. А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар.

НАМАКСИЗ Тузсиз. Намаксиз таом қанчалик бетаъм бўлса, мантиқсиз нутқ ҳам шунчалик бемаъни бўлади. Р. Усмонов, Одб-нома.

НАМАТ [ф. نمد — кигиз] 1 Юнгдан босиб ишланган палос; кигиз. [Нигора] Чайланинг олдига солинган наMAT устига оёқларини узатиб ўтирди. С. Анорбоев, Оқсой.

2 сфт. Юнгдан босиб ишланган мате-риалдан тайёрланган, тикилган (кийим). Намат патак. ■ Тўқ кулранг наMAT бeреткасини бошидан олиб, чангини қоқди. С. Кароматов, Олтин кум. Қиличев, «игна учи-дек тешикдан тўядек шамол киради», деб кечаси қалин пахталик нимчаси билан оёғи-даги наMAT этигини ечмай ётарди. Мир-муҳсин, Занглаган қилич.

НАМГАРЧИЛИК 1 Ёгин-сочин вақти ва шу вақтдаги захкашлик, лойгарчилик. Қоровулхонадан янги молхонага бориш учун икки томони қинғир-қийшиқ, у ер-бу ери баҳорги намгарчиликда қулаб тушган эски девор билан тўсилган кўчадан ўтилади. С. Анорбоев, Оқсой.

2 Ёгингарчилик. Намгарчилик кўп бўладиган ҳудудлар. ■ Совуқ намгарчилик ҳали ёз хотираси билан мунғайиб турган кузги гулларнинг рангини ўчириб кетди. А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда.

НАМИҚМОҚ Нам тортмоқ, нам бўлиб қолмоқ; ҳўл бўлмоқ. Заҳда сомон намиқиб қолибди. ■ Унинг [Шербекнинг] елкасига ва туртиб чиққан белига тердан намиққан кўйлаги ёпишиб қолган. С. Анорбоев, Оқсой. Сувчилар сувни эгатларга бир меъёрда тараб, жилдиратиб, тагидан намиқтиришга алоҳида эътибор берадилар. Газетадан.

НАМЛАМОҚ Нам қилмоқ, нам бермоқ, ҳўлламоқ. Уктамнинг боши қизиб ёнади, тер томчилари манглайдан юмалаб, киприкларини намлайди. Ойбек, О. в. шабадалар. Унинг [Гулсумнинг] кўз ёши билан намланган киприклари капалак қанотидай силкинди. П. Турсун, Ўқитувчи.

НАМЛИ Нами бор, намга эга; нам, ҳўл. Намли ва булутли ҳавода ўргимчаклар, шиллиқлар туғилади, шудгордан бошқа озик тополмагандан сўнг янги ўсиб чиққан гўза-

ларни қирқишга бошлайди. А. Қодирий, Обид кетмон.

НАМЛИК 1 Ҳаводаги сув буғлари ва моддий жисмлар таркибидаги сув миқдори. Бу намлик, асосан, куз, қиш ва баҳор фасл-ларида тушиб, ўсимликка зарур бўлган миқдорни асло қондиролмайди. «Фан ва турмуш».

2 Намга эгалик; нам бўлган ҳолат. Кийимни намлигида дазмолламоқ.

НАМОЁН [ф. نمايان — очиқ-ойдин кўриниб турган, ошқора; кўринарли. сези-ларли] Яққол кўриниб турадиган, гавда-ланадиган; очиқ-ошқор, равшан кўриниш, кўрсатиш. Намоён бўлмоқ. Намоён қилмоқ. ■ Тонг ёришиди. Бурқиган тугун ва чанг орқали шаҳарнинг хароб гавдаси аста-секин намоён бўлди. Ойбек, Қуёш қораймас. Сайрамов звенолар ишини, худди ойнада кўриб тур-гандай, яққол намоён қилди. Ойбек, О. в. ша-бадалар. Келди очилур чоғи — ўзигинг намо-ён қил, Парчалаб кишанларни, ҳар томон паришон қил. Ҳамза. Ҳаёт бутун кўркамлиги билан улар кўзи олдига намоён. Шухрат, Шинелли йиллар. Айтсам, куч оламан «дўст-лик» сўзидан, Бу сўзда утилган йиллар на-моён. Э. Раҳим.

НАМОЗ [ф. نماز — мусулмонларда олло-таолога ибодат, дуолар] 1 Мусулмонлар-нинг кунига беш маҳал қилинадиган иба-датлари мажмуи ва уларнинг ҳар бири. Эр-талабки намоз. Кечки намоз. Жума намози. Намоз ўқимоқ. ■ Меъмор ювиниб, таҳорат қилиб, намозни ўқиб олгач, ҳовлига чиқди. Нонуштага ҳозирлик қилишни шогирдларига топширди. Мирмуҳсин, Меъмор.

2 Умуман, ибодат. ■ -Юсуфжон, мусул-монсан, намоз, рўза ўрнига масхарабозлик қилиб, аҳли имон, аҳли растани тоат-иба-датдан қўяр эмишсан. Ташла бу касбни, гумроҳ бўлма, — деди эшон. К. Яшин, Ҳамза.

Намоз кун Ҳайитнинг намоз ўқиладиган биринчи кун.

3 Намоз (эркаклар исми).

НАМОЗГАР [ф. نمازديگر — бошқа, бош-қа пайтдаги намоз; аср намози] 1 Кун ботиш олдидан ўқиладиган намоз, беш вақт на-мознинг учинчиси.

2 эск. Кун ботиш олдидаги пайт. Шу кун намозгаргача.. уруш бўлиб, Асқар понсад оғ-зидан ўқ еб ўлибди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

НАМОЗГОҲ [ф. نمازگاه — намоз ўқила- диган жой; масжид] Кўп одам йиғиладиган, катта маросимларда намоз ўқиладиган жой.

НАМОЗЛИК 1 Тоза, намоз ўқишда ки- йиладиган кийим.

2 Намоз матни. *Кампир ҳар куни, шомдан кейин Гаффоржон икковимизни кўчага чи- қармай, намозлик ва ҳар хил дуолар ўргатар- ди. А. Қаҳҳор, Ўтмишдан эртақлар.*

НАМОЗХОН [ф. نمازخون — намоз ўқув- чи] Намоз ўқувчи; намозни қанда қилмай- диган диндор киши. *Ҳамза ҳожини минг-минг намозхонлар ичида, баланд овоз билан дуо қилишди. Катталари «Ҳамза ҳожи», кичик қориваччалари «Ҳожи ака» дейдиган бўлишди. К. Яшин, Ҳамза.*

НАМОЗХОНА [намоз + хона] Намоз ўқиладиган бино, хона, жой. *Каттайўл бў- йидаги маиший-техник хизмат кўрсати- ладиган танҳо бир масканда.. намозхона ва оишхона мавжуд эди. Газетадан..*

НАМОЗШОМ [ф. نماز شام — шом намози ва у ўқиладиган пайт] **1** Кун ботиб, қорон- гилик туша бошлаган пайт, қош қорая бошлаган вақт; оқшом. *[Тиллабой] Олдига қўйилган овқатларни хўп еб олгандан кейин, хуфтонни намозшомдаёқ чала-чулла ўқиб олиб, дарров ухлаб қолар эди. П. Турсун, Ўқитувчи.*

2 Кун ботгандан бир оз кейин ўқи- ладиган намоз, беш вақт намознинг тўр- тинчиси. *Сўзни келган ерида тўхтатиб, Ҳожибобо имом бўлган ҳолда, намозшом ўқишга қўзғалдилар. Ф. Фулом, Шум бола.*

Дили (ёки кўнгли) намозшом бўлмоқ Дили қоронғи бўлмоқ, қаттиқ хафа бўл- моқ, ранжимоқ. *-Хунук воқеадан дилим намозшом бўлиб, хаёл суриб келаётган эдим, Ўринбойнинг сўзларига унча эътибор бер- мабман, — деди Камол. Ҳ. Назир, Кўктерақ шабадаси.*

НАМОЗШОМАТЛАС Ипак газлама (атлас)нинг бир тури. *Машинистка Робия- хон турмушга чиққанда, битта жемпер билан намозшоматлас тўёна қилганмиз, ўшанда сиз ўн тўрт сўмга қўл қўйгансиз, тўғрими? С. Аҳмад, Сайланма.*

НАМОЗШОМГУЛ [ф. نماز شام گل — шом пайти очиладиган гул] Гули кечқурун очи- либ, эрталаб ёпиладиган кўп йиллик ва бир йиллик ўтсимон ўсимлик ва унинг оқ, сариқ ёки қизил гули. *Офтоб қайта бошлар, кў-*

ланка майдон, Яна бош кўтарар намозшом- гуллар. Секин мовийлашар қизарган осмон, Оқариб кўринар кумуширанг йўллар. А. Орипов, Онажон.

НАМОЙИШ [ф. نمايش] **1** Бирор маро- сим ёки байрам муносабати билан ўтка- зиладиган, бирор мақсад билан уюштири- ладиган оммавий юриш, ҳаракат. *Элмурод, Эргаш, Муса, Омон ўша куни бўлган на- мойишда саф олдида навбатма-навбат байроқни кўтариб бордилар. П. Турсун, Ўқитувчи.*

2 Тажрибада, амалда кўрсатиш, намоеън қилиш. *Денгизга ўхшаш теп-текис ерларда занжирли тракторлар ўз қудратини намо- йиш қилиб.. парходдай сузиб юрарди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.*

3 кўчма Бирор нарсани кўрсатувчи, намоеън қилувчи далил, бирор нарсанинг мужассам ифодаси. *Ҳаваскор артистларнинг шаҳар ва қишлоқларда берган концертлари фольклор қўшиқ ва рақсларининг ёрқин намойиши бўлди. Газетадан.*

НАМОЙИШГОҲ [ф. نمايشگاه — на- мойиш жойи] Намойиш ўтказиладиган жой. *Толлар соя солиб турган кенг майдон асфальт- ланиб, катта намойишгоҳга айлантирилди. Газетадан.*

НАМОЙИШКОРОНА рвш. Атайин ҳаммага кўрсатиб, очиқдан-очиқ. *[Умида].. биринчи қаторга, Бергернинг шундоқ рўпа- расига келиб, курсини намойишкорона тарақ- латиб ўтирди. А. Мухтор, Чинор.*

НАМОЙИШЧИ Намойиш қатнашчиси. *Шаҳар кўчаларида намойишчиларнинг кети узилмайди.*

НАМОЯНДА [ф. نماينده — вакил, вако- латли] Бирор ижтимоий гуруҳга ёки соҳа- га мансуб бўлган шахс; вакил. *Ўзбек адабиё- ти намояндalари. Фан намояндalари. ■ Кон- гресс ишида фақат тиббиёт намояндalари- гина эмас, шу билан бирга, кимё, физика фан- ларининг намояндalари ҳам қатнашмоқда. Газетадан.*

НАМРЕЗА [ф. نمريزه — тўкилган нам] айн. **шабнам.** Эрталабки намреза туфайли бўлса керак, гуллар худди ҳозиргина узилгандек. Н. Аминов, Суварак.

НАМТОБ [ф. نمتاب] Намиққан, намни сингдирган, нам ҳолатли; салқин. *Гулноз отилиб, боғ кўчага чиқди ва Қичкириқ шало- ласининг намтоб салқин ҳавосидан кўкрагини*

тўлдириб нафас олди. Х. Гулом, Тошкентликлар. *Машина эрталабки намтоб тупроқда жимжимадор тасмадек иккита из қолдириб, район марказининг катта кўчасидан дала йўлига чиқиб кетди.* А. Мухтор, Чинор.

НАМУНА [ф. نمونه — андаза, нусха; ўрнак, ибрат] **1** Бир турдаги нарсаларнинг шу нарсалар ҳақида тасаввур бера оладиган бир нусхаси, бўлаги, донаси. *Газлама намунаси. Фалла намуналари кўрғазмаси.*

2 Тимсол, мисол. *Қутбиддинлар икки кун давомида ложувард конини ўрганишди, ўн килограммча намуна олишди.* С. Кароматов, Олтин қум. *Юсуфжон қизиқ Шакаржоновнинг ҳаётини ва ижодий йўли камтарлик, меҳнатсеварлик ва халққа сидқидилдан хизмат қилишининг ёрқин намунасидир.* Т. Обидов, Юсуфжон қизиқ.

3 Ўрнак бўла оладиган, ибрат олса, эргашса арзийдиган шахс ёки нарса; ибрат, ўрнак. *У меҳнатсеварликда ҳаммага намуна. Намуна кўрсатмоқ. Намуна олмоқ. Намуна мактаби.* ■ *-Биз мактабимиз билан фахрланамиз. Бу ерни битириб кетганлар бизга намуна ва ўрнак, — деди Аъзам Расулов.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

НАМУНАВИЙ айн. **намунали.** *Район бўйича эмас, Ўзбекистон бўйича энг обрўли, намунавий колхозлар қаторига кўчади.* А. Қодирий, Обид кетмон. *Жамоатчилик ишларида фаол қатнашаётган, ўзининг намунавий хулқи, одоби билан тенгдошлариёга ўрнак бўлаётган Барно зиммасига масъулиятли вазифа юкланди.* Газетадан.

НАМУНАЛИ **1** Ўрнак бўла оладиган, ўрнак, ибрат олса бўладиган. *Намунали хўжалик. Кўкламги чигит экишни намунали ўтказиш.*

2 Ҳаммага ибрат бўлсин учун махсус ташкил этилган, уюштирилган, ўтказилган. *Намунали суд.*

НАМУНЧА айн. **бунча.** *-Намунча ўйланиб қолдингиз, сиз бу қизлар билан қаерда танишган эдингиз? — деб сўради Нигора Самардан.* М. Қориев, Ойдин кечалар. *Вой-бў, гапира қолинг, намунча нафасингиз ичингизга тушиб кетмаса, Ғойиб ака? Ж. Абдуллахонов, Орият.*

НАМХУШ [ф. نم خشк — ярим (чала) куруқ] шв. *Нимхуш, бир оз намли. Тўйчибой ака шу гапларни айтгунча терлаб кетди, белбоғига қистириқли намхуш рўмолчаси*

билан юзларини, пешонасини артди. С. Маҳкамов, Дала тонги. *Намхуш ҳавода қиш уйқусини тарк этган тупроқнинг майин иси оҳиста қанот қоқади.* Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя бор. *Намхуш шамол эсади Жунариқ соҳилидан..* Х. Салоҳ.

НАМЧИЛ *Нами бир оз сақланган. Жумабой ака ер ҳиди келиб турган намчил пахтазор четига чўнкайиб, бир қисм майин тупроқни кафтида аста ёзаркан, гўё у билан гаплашарди.* Ў. Усмонов, Ўжар одамлар.

НАНАЙ қ. **нанайлар.** *Нанай тили. Нанай аёл.*

НАНАЙЛАР Россия Федерациясида Амур дарёси водийсида яшовчи кичик халқ.

НАННА бол. *Нон; овқат.*

НАПОРМОН қ. **нафармон.** *Ариқча бўйидаги атиргул, қизил гул, напормон гуллар очилиб ётибди. Қирлардан эсаётган майин шабада ана шу гулларнинг гунчаларини ёзмақда, япроқларини учириб келиб, Адолатнинг бошига сочмоқда.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Гуллар жилвасидан товланади боғ, Гунафша, гулсафсар пушти, напормон. Миртемир, Танланган асарлар.*

НАР [ф. نر — эркак жинсидаги; эркак; жасур, мардона] *Эркак жинсли ҳайвон ёки парранда. Маълумки, канарейкаларнинг фақат нари сайрайди, холос. «Фан ва турмуш».*

НАРВОН [ф. نردبان — зина, зинапо; шоти] *Икки ёни узун ёғоч ёки металл ва унга кўндалангига маҳкамланган ёғоч ёки металл поғоналардан иборат, юқорига чиқиш ва тушиш учун ишлатиладиган асбоб; шоти. Томга нарвон қўйиб чиқмоқ. Нарвонга чиқсанг, шошмай чиқ, Ўз ҳақдингдан ошмай чиқ! Мақол. ■ Отхона олдидаги нарвонга кўзи тушиб, нарвонни кўтарганча болохонага кўйди-да, тепага кўтарила бошлади.* У. Исмоилов, Сайланма.

НАРГИС [ф. نرگس < юн. Narkisos — юнон мифологиясида: ўз хуснига ошиқ бўлиб, шу ишқдан ҳалок бўлган ва маъбудлар томонидан шу номдаги гулга айлантирилган ёш йигит] **1** Оқ ёки сариқ гулли кўп йиллик ўт ва унинг чиройли гули.

2 Наргис (хотин-қизлар исми).

НАРД(А) [ф. نرد — ўйин тури] *Рақиб томонларнинг шашкаларни ўйин тахтасининг икки қарама-қарши томонига жойлаштириб, уларни ўртага отилаётган соққаларнинг кўрсаткичлари (холлари)га қараб*

уяча (катак)лар бўйича суриб, уячаларни тезроқ тўлдиришидан иборат қадимги ўйин ва шу ўйин учун керак бўладиган нарсалар йиғмаси. *Нард ўйнамоқ. Нардани тезроқ олиб кел.*

НАРЁҚ 1 Нариги ёқ, нариги томон. - *Бувимлар келишимми? Ҳаёт калласи билан “ҳа” ишорасини қилди-ю, нарёққа ўгирилиб олди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Ариқ нарёғидан бошланган полизда қатор-қатор тизилишган карамлар ой нурида қумушдек товланар эди. П. Турсун, Ўқитувчи.*

2 Давоми, кейини; бошқа жиҳати. *Бизнинг вазифамиз — маълум қилиш, нарёғини ўзлари текширишади.. Ё. Хаймов, М. Раҳмон, Ҳаёт-мамот.*

НАРЗАН [Кисловодск (Россия Федерацияси)даги булоқ номи] Карбонат ангидрид-сульфатли шифобахш минерал сув. *Билмадик, Ҳайдаров шундан буён Пискентнинг сувини ичаяптими, йўқми ёки ташналигини нарзан, пиво, қимиз дегандай бошқа ичимликлар билан қондириб юрибдими?* Газетадан.

НАРИ *рвш. 1* Сўзловчидан ёки сўз бораётган пайт ё ўриндан узоқ, олис. *Нари тур. Ҳечқиси йўқ, бир кун нари, бир кун бери. Вокзалдан нари. Тошкентдан нари. ■ Анварни ўзлари турган маҳалладан бир гузар нари бўлган Солиҳ махдумнинг мактабига берди. А. Қодирий, Мехробдан чаён. [Қизлар] Энди “нари ёт, бери ёт” билан бир-бирларини итариб, суриб, кўрпани тўрт томонга тортишиб, жанжаллаша бошладилар. А. Қодирий, Мехробдан чаён.*

2 (ч. к. билан) кўм. *взф. Кейин; ўтгач. Мактабдан нарими, берими?*

Кўздан нари Одам ёки одамлар назаридан йироқ; холи, папада. *Кўздан нари — кўнгилдан нари. Мақол. Наридан нари ёки нариси билан* Ортиғи билан, кўпи билан, жуда бўлса. *Нариси билан, ўн кунлик иш. ■ У [хотин] истараси иссиққина, нари борса, йигирма беш ёшларда.. эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Наридан олиб бериб, бери олиб келмоқ* Роса қийнамоқ, қийнаб ўласи қилмоқ. *Овқат ҳазм бўлмай, мени нари олиб бериб, бери олиб келди. Наридан олиб турсин* У ёқда турсин, тугул. *Бизда милтиқ нари турсин, бир косов ҳам йўқлигини ўзингиз яхши биласиз. С. Айний, Қуллар. Ундан нари(га) Ажаб бўлибди; ҳечқиси йўқ. Келса келар, келмаса ундан нари(га). Ҳаёлидан (ёки кўз олдидан)*

нари кетмаслик Унута олмаслик, кўз олдидан доим намоён бўлмоқ. *Остонада ўша қиз, шунча кундан буён унинг ҳаёлидан нари кетмай қолган ўша қизнинг ўзинаси турарди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол. Уйда ёлғиз ўтирганида ҳам, ишда ҳам Гулхайрининг назокатли боқишлари, ҳароратли лаблари кўз олдидан нари кетмай, юрагига ўт туташади. С. Нуров, Нарвон.*

НАРИ-БЕРИ *рвш. 1* У ёқ-бу ёққа, турли томонга. *Нарсаларни нари-бери сурмоқ. ■ Сафаров тугаган напироснинг чўғидан иккинчисини тутатиб олиб, нари-бери юрди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.*

2 *айн. наридан-бери.* - *Уйга келгач, электр чойнакда чой кўйиб, нари-бери овқатланди-да, “Қани, жўра, ҳикоянгени бошла”, дедим, — деди Шоқиржон. Ш. Ризо, Қор ёғди, излар босилди.*

Нари-бери бўлмоқ Айтишиб қолмоқ, орадан гап ўтиб, тескарилашиб қолмоқ. *Умарбек билан бир оз нари-бери бўлиб қолган эдик, ҳайтовур, тағин орани очиб юбордик. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

НАРИГИ Сўзловчидан ёки сўз бораётган пайт ё ўриндан наридаги; узоқдаги, олисдаги; бошқа. *Нариги уй. Нариги ҳафтада бораман. Ариқнинг нариги томонига ўтмоқ. ■ Кейин чуқурнинг нариги бетида, эски қоп тагида ётган бир қанча темир понани олиб чиқиб кўрсатди Қудрат. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Айвоннинг нариги ёнидаги дарича орқали уйга киришур эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

НАРИДАН-БЕРИ *рвш. 1* Шоша-пиша; енгил-елпи. *[Уста] Бир пиёла чойни наридан-бери ичди-да, ўрндан турди. О. Ёқубов, Ларза. У [Сидиқжон] юраги ғаш бўлди-да, отхонадан отни олиб чиқди, наридан-бери эгарлади-да.. онасининг кетидан от кўйди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.*

2 Чалакам-чатти, чала-чулпа, “мендан кетгунча, эгасига етгунча” зайлида. *Ҳар қандай масалани ўзбошимчалик билан наридан-бери ҳал қилишга тиришадиган Тожибой бу сафар бирор кимсанинг маслаҳатига, қўллаб-қўлтиқлашига муҳтож бўлди. П. Турсун, Ўқитувчи.*

НАРИЁҚ *айн. нарёқ. У [Аҳмаджон] ярим хароба уйнинг муқолишидан чиқиб, катта кўчага қараган эди, нариёқдан югуриб келаятган ёшгина бир қизил аскарни кўриб қолди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.*

НАРИЛАМОҚ Нар и кетмоқ, узоқлашмоқ. *Ҳамма секин бош кўтариб, у ёқ-бу ёққа қаради. Дарҳақиқат, чанг-тўзон анча нарилаб, Карка томонга кетарди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

НАРКО- [юн. *narkotikos* — донг қотирувчи, гангитувчи, мияни айнитувчи] Ўзлашма байналмилал сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, «наркотиклар», «наркозга оид» маъноларини ифодалайди (мас., *наркология, наркомания*).

НАРКОБИЗНЕС [нарко.. + бизнес] Уюшган жиноятчи гуруҳ ва тўдаларнинг наркотиклар (гиёҳванд моддалар) ишлаб чиқариш ва тарқатиш билан боғлиқ фаолияти. *Мамлакатларимиз террорчилик, экстремизм, наркобизнес.. каби таҳдидларга қарши кураш борасида ҳам ҳамфикрdir. Газетадан. Афсуски, биз дунёга осойишталик истаймиз, дея ҳайқираётган жаноблар наркобизнес вабосига негадир жиддийроқ қарашмаяпти.* Газетадан.

НАРКОЗ [юн. *narkosis* — гапиролмай қолиб қолиш, донг қолиб, серрайиб қолиш] **1** Наркотик модда. *Даврон бир неча марта наркоз таъсирида бўлди, икки марта операция қилишди.* Т. Рустамов, Мангу жасорат.

2 Наркотик моддалар ёки электр токи таъсирида пайдо қилинадиган, тўлиқ ёки қисман беҳушлик, оғриқ сезгисининг йўқолиши билан кечадиган чуқур уйқу ҳолати. [Наркотик моддаларни] *Венага юбориб пайдо қилинадиган наркозда, асосан, уйқу дорилари.. ишлатилади.* «ЎЗМЭ».

НАРКОЗЛАМОҚ Оғриқсизлантормоқ; наркотик модда бериб беҳуш ёки оғриқ сезмайдиган қилмоқ.

НАРКОЛОГ Наркология мутахассиси; гиёҳвандларни даволовчи врач.

НАРКОЛОГИЯ [нарко.. + юн. *logos* — фан, таълимот] Психиатриянинг сурункали алкоголизм, наркомания ва ш.к. нинг пайдо бўлиши ва ривожланишини ўрганувчи ҳамда унинг олдини олиш, даволаш усулларини ишлаб чиқувчи бўлими. *Наркология диспансери.* ■ *Москвадаги наркология шифохонасида ярим тунда тўсатдан ёнгин чиқди.* Газетадан.

НАРКОМАН Гиёҳвандлик билан касалланган шахс. қ. **гиёҳванд**.

НАРКОМАНИЯ [нарко.. + юн. *mania* — жиннилик; қаттиқ берилганлик, қизиқиш,

интилиш] Наркотик моддаларга ўрганиб қолиб, уларни истеъмол қилмасдан туролмаслик; гиёҳвандлик, бангилик.

НАРКОТИК *сфм.* Беҳуш қиладиган, ухлатадиган ёки вақтинча оғриқни сездирмайдиган. *Наркотик моддалар.* ■ *Қорадори анча кучли наркотик модда бўлиб, организмга зарарли таъсир ўтказарди.* Газетадан.

НАРКОТИКЛАР [юн. *narkotikos* — гангитувчи, мияни айнитувчи] **1** Гиёҳвандлик, наркоманияга сабаб бўлувчи табиий ва сунъий моддалар.

2 Беҳуш қиладиган ёки вақтинча оғриқни сездирмайдиган дори модда (мас., морфий, афюн ва б.). *Сабаби — бу ерда таркибиди наркотик бўлган экинлар ўсиши учун иқлим шароити қулай.* Газетадан.

НАРРА [ф. *نرّه* — эркак; эркак жинсига мансуб] Эркак жинсидаги ҳайвон. *Тўйни қилур танги элим — нарра шер, Дашту дала тонди сафо, яли-яли.* Миртемир, Танланган асарлар.

НАРРАКИ *шв.* Касалга йўлиқиб ўсган сабзавот ёки насли бузилган ўсимлик. *Нарраки сабзи. Нарраки новда (ҳосил бермайдиган новда).*

НАРСА 1 Ҳар қандай моддий мавжудот; предмет. *Йўлдошнинг кўзи комиссарнинг тўшидаги тангадек қора нарсага тушди.* Шўҳрат, Шинелли йиллар. *Хотиннинг бериб кетган нарсаси уч-тўрт букланган бир қоғоз эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Ҳаёт, тирикчилик учун зарур ҳар қандай ашё, буюм, маҳсулот. *Ош — яхши нарса.* ■ *Мана сизда нарса бор экан, сотибсиз, бизда бир нарча ердан бошқа кўзга алинарли ҳеч нарча йўқ эди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Чарос коридорда тескари қараб турар, қўлида газетага ўралган патнисга ўхшаш нарса бор эди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

3 Умуман, ҳар қандай ҳодиса (гап, сўз, ўйин, кулги, иш, воқеа, ҳодиса ва ш. к.). *Барот полдон дунёда икки нарсани яхши кўрар эди. Биринчиси — кураш, иккинчиси — ашула.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Бегимхон хатни қайта-қайта ўқиди. Гўё хатда ҳамма нарса ёзилган.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

4 с. т. Одам ва умуман жонли мавжудот ёки уларнинг сифатини билдирувчи сўзлар билан қўлланиб, уларнинг шу сўзлар ифодалаган тоифага мансублигини ифодалайди.

Сен ёш нарса, қолавер, мен кетай, эртага азон билан колхозга чиқиб кетаман. Ойдин, Фонарь тагида. Ўрис амалдорга тегажаклик қилишни унга ким қўйибди? Камбағал нарса чоригини судраб, тинч юрса бўлмасмиди?! Ойбек, Танланган асарлар.

Бир нарса Нимадир, аниқ бўлмаган. Кумушбиби хомуш эди. Бир нарса тўғрисида ўйлармиди ёки бош оғриғи кучлимиди, ҳар ҳолда, намозшомгул каби ёпиқ эди. А. Қодирий, Утган кунлар. **Бир нарса бўлдими?** Нима қилди? нима бўлди? Сизга бир нарса бўлдими? **Ҳеч нарса эмас** 1) арзирли нарса эмас. Унга қараганда бу ҳеч нарса эмас; 2) қийин эмас, осон. Бу менга ҳеч нарса эмас.

НАРХ [ф. نرخ — баҳо, қиймат] Нарса-нинг, буюмнинг пул билан ўлчанадиган қиймати; баҳо. *Ибодилла катта-кичик тароқларнинг нархларини бирма-бир айтди. Ҳ. Фулом, Машғал. [Махдум болага:] Игирма дона нон керак экан. Нархи қанчадан? деб дарров сўраб кел! А. Қодирий, Меҳробдан чаён.*

Нарх қўймоқ (ёки қилмоқ) Нархини белгиламоқ, баҳо қўймоқ, баҳоламоқ. *Бу молга беш сўм нарх қўйилди. ■ «Холислар» ҳар бир ботмон жўхорини 10 танга нарх қилдилар. С. Айний, Эсдаликлар.*

НАРХ-НАВО [нарх + ф. نوا — яшаш воситалари; фаровонлик, бойлик; гаров] Нарх, баҳо; нархлар, баҳолар. *Бозорда нарх-наво кўтарилиб, харидору сотувчининг тортишувлари авжга минган эди. Ш. Холмирзаев, Қил кўприк. Савдо ходими — дунёнинг қай бурчида нималар бўляпти, нарх-наво қалай — ҳаммасидан хабардор, турли хил одамлар билан муомала қила оладиган илмли ва дипломат одам. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи.*

НАРЯД [р. нарядить — «топшириқ бермоқ; махсус ишга юбормоқ; тайинламоқ» фл. дан қўшимчасиз ҳосил қилинган от] 1 Бирор ишни бажариш учун бериладиган ёзма ёки оғзаки фармойиш ёки буйруқ. *Наряд ёзиб бермоқ. Нарядга мувофиқ ҳақ тўламоқ.*

2 Бирор нарса олиш ёки топшириш учун ёзиб берилган ҳужжат. *Складдан наряд билан мол олмақ. ■ Полвон отам билан икковимиз колхоз дўконига наряди йўқ уч машина қовун оширган эмишимиз, тухмат. С. Аҳмад, Қадрдон далалар.*

3 ҳарб. Ҳарбий хизматчилар бажарадиган ёки бажараётган топшириқ, вазифа. *Нарядда турмоқ. ■ Интизомсиз жангчига, интизомни бузгани учун, навбатдан ташқари икки наряд бериш керак бўлади. Н. Сафаров, Оловли излар. -Наряддагилардан бошқаларга дам берилсин, — деди Юрьев, тепалик гарнизонини айланиб чиққандан кейин. И. Раҳим, Чин муҳаббат.*

4 ҳарб. Махсус хизмат вазифаларини бажарувчи ёки бажараётган ҳарбий хизматчилар гуруҳи. *Соқчилар наряди. ■ Паровоз тумшугига иккита пулемёт ўрнатиб, саккиз кишилик наряд юборилди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.*

НАС с. т. Наҳс.

НАСАБ [а. نسب — қон-қариндошлик; алоқа, муносабат] Келиб чиқиш, насл-насаб; бир ота-бободан тарқалган авлод. *-Бу насаби настага итоатни қачон ўқитасиз? — ушқирди у. Ш. Тошматов, Эрк қуши. Иброҳим ота ҳикояни бошлашга мажбур бўлди: -Асл насабимиз — эронлик ўзбек.. Ж. Шарипов, Хоразм.*

НАСИБ [а. نصيب — улуш, қисм; тақдир, қисмат, толе] Кишига тақдирда буюрилган ҳисса, улуш; тақдир.

Насиб бўлмоқ (ёки қилмоқ, этмоқ) Тақдиран буюрилган ҳиссага муяссар бўлмоқ. *Бу ер — ари-ағло. Унча-мунчага насиб бўлмайдиган жой. Ойбек, Танланган асарлар. Ҳай, мен нега уни бевақт уйғотаяпман, ким билсин, бу хил уйқу кенжамга яна қачон насиб қилади. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Ҳожи Маккаю Мадина тўғрисида гапирганда, эшон: -Насиб бўлса, биз ҳам борамиз, — деб қўйди. П. Турсун, Ўқитувчи.*

НАСИБА [а. نصيبه — улуш, қисм; тақдир; омад, иқбол] 1 Кишининг тақдиран буюрилган ўз ҳиссаси, улуши. *Ишимдан хурсандман. Энди битта-яримта насибаси қўшилган хотин чиқиб қолса, уйлансам, деган уйим ҳам йўқ эмас. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Юртим, сенда экан насибам тугал, Сен ўзинг масканим, сен ўзинг шоним. А. Орипов, Йиллар армони.*

2 Умуман, ҳисса, улуш; ризқ. *Бу — сенинг насибанг. ■ Йўлчи бир сўмга ўзи нон-чой ичдида, оч қорнини бир қадар овутиди, қолганини «Унсиннинг насибаси», деб белбоққа тугди. Ойбек, Танланган асарлар.*

3 Насиба (хотин-қизлар исми).

НАСИБАЛИ Насибаси улуг, ризқи баланд; бахтли.

НАСИБАСИЗ Насибаси, толеи паст; бахтсиз. *Насибасиз қилмоқ. Насибасиз қолмоқ.*

НАСИМ [а. نسيم — майин шабада, сабо] кт. **1** Енгил, ёқимли шамол; шабада, сабо. *Ариқ бўйлари, толзорлар оралаб учган шабадалар, Самарқанд насимидай, қайноқ танларга қанот уриб, эркалаб, ором бериб ўтади.* Мирмуҳсин, Умид. *Колонналар тўлиб-тошади, байроқлар баҳор насими билан ўйнашади.* Миртемир. Танланган асарлар.

2 Насим (эркаklar исми).

НАСИЯ [а. نسيه — мухлатни чўзиш, кечиктириш; қарз, кредит] **1** Нақд пулсиз, пулини кейин тўлаш шарти билан бўлган ёки бўладиган савдо муомаласи; кредит. *Молни насияга олмоқ. Насияга сотмоқ.* ■ [Мирзакаримбой:] *..нақд пулга мол чаққон бўлган замонда сиз анча молни насияга сотибсиз.* Ойбек. Танланган асарлар. *Жаҳон ота алакимнинг боқиб қўйган қўзисини насияга олиб келди.* Р. Раҳмонов, Чангалзордаги шарпа.

2 Шундай савдо муомаласига мувофиқ тўланадиган пул, қарз. *Энди гап шу: оёқни қаттиқ тиранг. Қозоқлардан насияни тезроқ ундиринг, дурустми?* Ойбек, Танланган асарлар.

3 кўчма с. т. Дарҳол бажарилмайдиган, қилинмайдиган, берилмайдиган. *Бу ваьдаларингиз ҳаммаси насия.* ■ *Кириб тарвузни қўлига бераман-у, салом-аликни насия қилиб, қуён бўламан.* С. Аҳмад, Сайланма.

Насия савдо Амалга ошмайдиган иш; пуч, хом гап. [Мирзакарим Мастурага:] *Кел, насия савдони қўй, нақддан гапиравер!* Ҳамза, Танланган асарлар. **Хайр-маъзурни насия қилмоқ қ. хайр-маъзур.**

НАСИХАТ [а. نصيحة — самимий маслаҳат, ўгит; хайрихоҳлик, самимийлик] Яхши йўлга солиш, таълим бериш мақсадида айтилган гап; маслаҳат, панд, ўгит. *Оталар насиҳати. Насиҳат қилмоқ. Насиҳат бермоқ.* ■ *Тузалар, деб насиҳатимизни аямдик, вақти келганда, дўстона танқид қилдик.* С. Анорбоев, Оқсой. *Ўзингдан бир қўйлак ортиқ йиртган кишининг сўзига қулоқ солсанг, унинг насиҳатларини тингласанг, албатта, одам бўласан.* С. Айний, Қуллар.

НАСИХАТГҲЙ [насиҳат + ф. گوی — айтувчи] Насиҳат берувчи, насихат қилувчи.

Насиҳатгўй одам. ■ *Элмурод ҳамма вақт мулойим ва насихатгўй бу аёлнинг бу қадар ҳаяжонга тушганини ҳеч қачон кўрмаган эди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

НАСИХАТГҲЙЛИК 1 Насиҳат бериш хусусиятига эгалик.

2 Насиҳат бериш, панд, ўгит-насиҳат қилиш; ўгит-насиҳат. *Оқсоқол.. ора-сира чой хўлаб ўтириб, насихатгўйликка ўтди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Онам одатдагидай насихатгўйлигини бошламоқчи эди, папкамни ола, кўчага чопдим.* А. Кўчимов, Ҳалқа.

НАСИХАТОМУЗ [насиҳат + ф. آميز — ўхшаш] Насиҳат йўсинидаги, насихат тарзидаги; панд-насиҳатга ўхшаган. *Насиҳатомуз гап.* ■ *Тоғжиев осойишта, насихатомуз сўзлай бошлади: -Ҳурматли раисимиз бизга ҳосилни йиғиб олиш ҳамда қурилишни сусайтирмаслик ҳақида тўғри ва батафсил гапириб бердилар.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

НАСИХАТЧИ айн. **насиҳатгўй.** *Иш битгач, насихатчи кўнаяр.* Мақол.

НАСЛ [а. نسل — авлод, уруғ; бола-чақа; туғилган бола (ҳайвонларда)] **1** Бир авлодаждога мансуб кишилар уруғи, уларнинг келиб чиқиши, зоти, насаби, таги-тахти. *Наслини суриштирмоқ. Наслдан наслга ўтмоқ. Қазисан-қартасан, асли наслинга тортасан.* Мақол. ■ *Ал-Беруний, Ал-Хоразмий Ал-Фороб авлодидан, Асли насли балки ўзлук, Балки тархон, ўзбеим.* Э. Воҳидов, Муҳаббат.

2 Келажак авлод, зурриёт. *Нимани мерос қилиб қолдирайин наслимга.* С. Акбарий, Меҳригўй. *Баҳодир насли ҳам бўлгай баҳодир. На мушкул бўлса, ҳал қилмоққа қодир.* Ҳабибий.

3 биол. Маълум белги-хусусиятларга эга, бир турга мансуб ўсимликлар, бир зотга мансуб ҳайвонлар гуруҳи; уруғ, зот. *Ҳайвонларни дураайлаб, янеи насл олиш.* ■ *Биз от наслини тузатишда ҳам ҳали бир иш қилмадик.* А. Қодирий, Обид кетмон.

НАСЛАН рвш. Насл эътибори билан, насл жиҳатидан. *Бу йигит биздан наслан анча юқори туради.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

НАСЛДОР 1 Насли яхши; зотли, зотдор. *Наслдор моллар.*

2 Таг-тахтли, зодагон. *Туғонбек шахзода хизматида бўлган наслдор, обрўли бекларни, мулозимларни четлатиб, тун-кун шахзодага чегарасиз ҳокимиятга интилган қув, муғам-*

бир руҳининг эҳтиросларини талқин этади. Ойбек, Навоий.

НАСЛДОШ Насли, зоти бир, бир уруғдан таркаган.

НАСЛИЙ Наслга оид, наслдан наслга ўтиб борадиган. *Наслий хусусиятлар. Наслий ўзгаришлар.*

НАСЛЛИ айн. **наслдор 1.** *Насли сизирлар.*

НАСЛ-НАСАБ айн. **насл 1.** *Насл-насабини суриштирмоқ. ■ Мутавалли: -Баҳоваддинлик хўжалар насл-насабдан биз билан қандай барабар бўла оладилар.. - дебди. С. Айний, Эсдалиқлар. Насл-насаби номаълум, ота-онасининг ҳам тайини йўқ Қораилонни бир кимса ҳам эсламади, унинг изсиз йўқолганидан фуқаро эмас, ҳукмдорларнинг ўзлари ҳам хурсанд бўлдилар. Мирмуҳсин, Меъмор.*

НАСЛСИЗ Насл қолдирмайдиган, пушти йўқ. *Ҳачирлар наслсиз бўлади.*

НАСЛЧИЛИК қ. х. Ҳайвонлар ва паррандалар наслини, зотини яхшилаш, такомиллаштиришга қаратилган ташкилий-зоотехник тадбирлар мажмуи. *Молларни яхши парварши қилиш билан бир қаторда наслчилик ишларини тўғри уюштириш ҳам қорамоллар маҳсулдорлигини янада кўпайтиришнинг катта резервидир.* Газетадан.

НАСОРО [а. نصارى — «насоний» с. кўпл.] Христиан динига мансуб киши, кишилар; христианлар, насронийлар.

НАСОС [р. насосать — «тортмоқ, сўрмоқ, тортиб (сўриб) олмоқ» фл. дан кўшимчасиз ҳосил қилинган от] Суюқлик ёки газни тортиб чиқариш ёки юбориш учун қўлландиган асбоб, машина. *Велосипед насоси. Ҳаво насоси. Насос билан сув чиқармоқ. ■ -Биламан, нефть насосларини биламан, — деди шошилиб Ҳусейн. И. Раҳим, Чин муҳаббат.*

Насос станцияси Суюқликни баландликка чиқариб бериш ёки уни бир жойдан иккинчи жойга олиб ўтказиш учун қурилган махсус иншоот.

НАСР I [а. نثر — сочиб, тўкиб ташлаш; проза] *ад.* Прозаик асар; вазн ва қофияга эга бўлмаган ёзма нутқ маҳсули; *зид. назм. Назмга সিғдирилмаганини насрда берибди. Қаерни кўрсатган бўлсам, барини ёзибди. С. Анорбоев, Оқсой.*

НАСР II Шашмақом таркибидаги мақомларнинг ашула бўлими.

НАСРИЙ [а. نثرى — наср билан ёзилган] Проза жанрига мансуб, прозада ёзилган,

прозаик. *Сизнинг насрий асарларингиз, ҳикояларингизда фикр ёрқин, тил ўтқир ва гўзал сатирик чизиқлар бордир. Ойбек, Нур қидириб.*

НАСРЛАШТИРМОҚ Назмий йўл билан ёзилган асарни наср (проза) йўли билан бермоқ. *«Фарҳод ва Ширин» достонини насрлаштираётганида, Фафур Фулом яхши қўлёмаларга суянган, шу асосда тўғри фикрлаб, тўғри хулосаларга келган. «ЎТА».*

НАСРОНИЙ [а. نصرانى — масиҳий, христиан; христианларга, христианликка оид] **1** *от* Христиан динига мансуб киши; насоро. *Ривоятларга кўра, Исо Масиҳ Носира номли шаҳарда туғилган бўлиб, уни Носирий деб атар эдилар. Унга эргашиган кишини эса насроний деб юрита бошлаганлар. «ЎЗМЭ».*

2 сфт. Христианликка, насронийликка оид, алоқадор. *Руслар Византия орқали насроний динини қабул қилган ва насронийлар маданиятини ўзлаштирган қадимий халқ саналади. П. Қодиров, Тил ва эл.*

НАСРОНИЙЛИК Христианлик, христиан динига мансублик.

НАСТАРИН [ф. نسترن — оқ, қизил рангли, хушбўй гули бўлган ўсимлик] Бута ёки дарахт кўринишидаги, гуллари майда тўпгул, хушбўй, оқ, пушти, қизил рангли манзарали ўсимлик; сирень. ■ *Боғларда настарин гуллаб қолди-ю, Баҳор ҳурмати-чун мен узиб олдим, Кейин ўз чаккамга тақшидан кўра, Бекамга тақдимин ўйлабон қолдим. Ф. Фулом, Қизларга. Ётоқхона ҳовлисидаги настариннинг хуш бўйлари димоғимга урилди. «Ёшлик».*

НАСТАЪЛИҚ [а. نستعليق — араб ёзуви турлари — نسخ (насх) ва تعليق — (таълиқ) номларидан] 14-асрда шаклланган ва 15-асрда Ўрта Осиё худудига ҳам тарқалган араб мумтоз хат турларидан бири (насх ва таълиқ хатлари асосида яратилган). *Ҳофиз Кўйкий бу нодир асарнинг нафис настаълиқ хат билан кўчирилган нусхасини кўриб, шохлик теккан гадодек қувониб кетди. Х. Султонов, Бир оқшом эртаги.*

НАСХ [а. نسخ — ёзишма; бекор қилиш; хат (ёзув) тури] Хаттотлик услуби, араб ёзувидаги мумтоз хат турларидан бири.

НАТИЖА [а. نتيجه — хулоса, якун; оқиба, самара] **1** Иш-ҳаракат, воқеа-ҳодисадан пировардида келиб чиққан оқибат; иш-ҳаракат, воқеа-ҳодисадан келиб чиққан

кўрсаткич. *Элмурод*. “бўлар иш бўлди, энди тишини тишга қўйиб, натижани кутиш керак”, деб ўзини овутди. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 с.т. Фойда, наф; самара. *Тўсатдан бошланган ҳужум яхши натижа бермади*. И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Пўлат отанинг тепасига келиб, уни ғазабга олишиди, аврашди — натижа чиқмади*. К. Яшин, Ҳамза.

3 Фикр, муҳокаманинг мантиқий якуни; хулоса. *Натижа чиқармоқ. Натижага келмоқ.* ■ *Кўринишдан натижа чиқариб айтганда, бу қизиқ мажлис унинг [Кумуш] учун базм ўрнини эмас, аза жойини тутганди*. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

НАТИЖАДА *рвш.* Охир-оқибатда, пировардида. *Об-ҳаво ёмон келиб, натижада олти-етти кунлик иш йигирма кунга чўзилди.*

НАТИЖАЛАМОҚ *Натижа чиқармоқ, якун ясамоқ; натижага, хулосага келмоқ. Гапни натижаласмоқ. Текширувни натижаласмоқ. Иштихонлар анча қувончли якунлар билан натижаланди.* ■ *Отабекнинг бу синаши ўз фикрининг тўғри бўлиши билан натижаланди*. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

НАТИЖАЛИ *Яхши натижа берган ёки берадиган; самарали. Натижали иш.*

НАТИЖАСИЗ *Натижаси йўқ, самарасиз; бенатижа. Натижасиз уриниш.* ■ *Отабекнинг ўша вақтдан сўнги Марғилон қатнашлари фақат натижасиз, қуруққина бир қатнаш эди*. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

НАТРИЙ [*лот. patrium < юн. nitron — табиий сода*] Менделеев даврий системасининг I гуруҳига мансуб кимёвий элемент, кумушсимон юмшоқ ишқорий металл. *Эркин натрий. Натрий бирикмалари.*

НАТУРА [*лот. natura — хосса, хусусият; кишининг хулқ-атвори; табиий майл; табиат*] **1** Расмга, кинога олиш, сурат чизиш ва ш. к. учун объект бўлган табиий манзара, нарса, одам ва ш. к. *Натурандан суратга олиш. Натура танлаш.* ■ *Бошдан-оёқ натурада суратга олинган жуда кўп фильмларни мисол қилиб кўрсатса бўлади*. С. Хўжаев, Ўзбек тарихий фильмлари.

2 *икт.* Пул ўрнига тўланадиган мол, маҳсулот. *Натура билан ҳақ тўлаш.* ■ *Колхозчилар меҳнатига ҳақ тўлаш, улар меҳнатини натура ва пул билан рағбатлантириш системаси такомиллаштирилди*. Газетадан.

НАТУРАЛ [*лот. naturalis — табиий, туғма; асл*] **1** *Натура* (мол, маҳсулот) билан олинадиган, бериладиган, тўланадиган. *Натурал даромад. Натурал солиқ.*

2 Табиий ҳолатдаги; табиий, асл, ўз. *Жисмининг натурал катталиқдаги сурати.*

НАТУРАЛ СОНЛАР *Оддий ҳисоблашда қўлланадиган бутун мусбат сонлар. Натурал хўжалик* Бозорга чиқариб сотиш учун эмас, балки ўз аъзоларининг эҳтиёжлари учун маҳсулот ишлаб чиқарадиган хўжалик.

НАТУРАЛИЗАЦИЯ [*фр. naturalisation < лот. naturalis — ҳақиқий, қонуний*] Чет эллик шахснинг маълум давлат фуқаролигига қабул қилиниши; чет элликнинг шундай ҳуқуққа эга бўлиши.

НАТУРАЛИЗМ [*фр. naturalisme < лот. natura*] 19-асрнинг 60-йилларида Франция, 19-асрнинг сўнгги чорагида Европа ва АҚШ адабиёти ва санъатида пайдо бўлган ва реал борлиқни объектив (ўз ҳолича), аниқ ва ҳиссиз акс эттиришга интилган оқим ва ижодий метод. *Адабиётда натурализм инсон характерини илмий (экспериментал) ўрганишни мақсад қилиб қўйди.* «ЎЗМЭ».

НАТУРАЛИСТ 1 Табиатни ўрганиш билан шуғулланувчи олим, табиатшунос.

2 *Натурализм тарафдори.*

НАТУРАЛИСТИК *Натурализмга оид. Натуралистик йўналиш.*

НАТЮРМОРТ [*фр. nature morte — ўлик табиат*] Тасвирий санъат жанри; портрет, пейзаж ва ш. к. мавзулардан фарқли равишда жонсиз предметларни тасвирлаш. *Аксарият рассомлар натюрмортни рангларни бойитиш учун яратишади*. Газетадан.

НАУШНИК [*р. наушник — қулоқчин; қулоққа тутиладиган мослама*] Рация ёки телефон орқали берилётган хабарни қулоққа тақиб эшитадиган мослама; гўшак. *Майор рация орқали ўзи команда бериб, самолётларни қўндиришга аҳд қилди-да, Русановдан наушникни олиб қулоқ солди*. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

НАФ [*а. نفع — фойда, манфаат; яхшилик; бойлик*] Бирор иш ёки нарсадан олинган ижобий натижа, таъсир; фойда. *Янги машиналар пахтачиликда жуда катта наф келтирмоқда. Наф қилмоқ. Дори ҳеч наф қилмади.* ■ *-Сенинг бир ҳафта ортиқ ишлаганинг ёки ишлаганингдан менга нима*

нафу нима зарар? — деди бой аччиғи келган халда. С. Айний, Қуллар.

НАФАР [а. نفر — бир неча киши; бир киши] нумератив с. (фақат шахс-киши билдирувчи сўз билан) Адад. Ёнига тўрт нафар ясовул олиб, Султонали йўлга тушиди. А. Қодирий, Мехробдан чаён. Амалдор маҳрам Ёдгорни зиндондан чиқарди, зиндон-бон унга тўрт нафар қуроли сарбозни соқчи қилиб берди. С. Айний, Дохунда.

НАФАРМОН [ф. انفارمان] Оч бинафша, қизғиш бинафша рангли. Олма гули нафармон, Корхонага чопарман. «Қўшиқлар». Фил суягидан ясалган бежиримгина қутичанинг тағида кўк, қизил, нафармон ва яна аллақандай нозик рангларда жилоланган йирик бир жавоҳир ётарди. О. Ёқубов, Кўҳна дунё.

НАФАС [а. نفس — ўпкага олинадиган ва чиқариладиган ҳаво] 1 Узлуксиз биологик жараён, яъни ўпкага олинадиган ва ундан чиқариладиган ҳаво; дам, тин. Сўнги нафас. Оғир нафас олмоқ. ■ Яна юрак ўйнаб, нафас бўғизга тиқилди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. -Жуда жабр қилади, — деди Сиддиқжон чуқур олган нафасини гап билан бўшатиб. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Совуқ шамолда шовуллаб турган қамишзор манзараси очилиши билан Ботирали муздек ҳаводан тўйиб-тўйиб нафас олди-да, тўқайга кириб кетди. Ҳ. Фулом, Машғал.

Нафас йўллари Одам ва ҳайвонларда ҳаво ўтказадиган аъзолар. **Нафас чиқармаслик ёки нафасини ўчирмоқ** Жим ўтирмоқ, гапирмай ўтириш. Шу хужрага қамалларинг. Кундузи нафас чиқармайсанлар. Ойбек, Танланган асарлар. -Нафасингни ўчир! ..Туф, туф! — деди Бувинисо кўксига туфлаб. П. Турсун, Ўқитувчи. **Нафаси ичига тушиб кетмоқ айн. дами ичига тушиб кетмоқ қ. дам 1.** Ораларингизда анчагина гап ўтган экан. Шунинг учун ҳам сиз у ерга кириб боришингиз билан нафаслари ичларига тушиб кетган экан. П. Турсун, Ўқитувчи. **Нафаси узилди** Ўлди. Эшон Шайхулло дуо ўқир, бемор кампирнинг нафаси узилмай, уйига етиб олишини худодан тиларди. Ш. Тошматов, Тонгдаги кўланка. **Нафасини ростламоқ қ. ростламоқ 2.**

2 кўчма с. т. Бўлажак иш ҳақида оғиздан чиққан гап, изҳор қилинган ният. Ёмон

нафас. ■ [Хадича Дадавоёга:] Нафасингизни совуқ қилманг! Уйғун, Навбаҳор. Нафасингизни иссиқ қилинг. Н. Сафаров, Ҳаёт мактаби.

Нафасинг ўзингга урсин Ёмон ният қилган, совуқ хабар келтирган кишига нисбатан айтиладиган ибора.

3 Жуда қисқа вақт; лаҳза, он. Бир нафасда. Бир нафасга. Нафас ўтмай. ■ Булутли, хомуш оқшом зулмати нафас сайин қуюқлашиб, баҳайбат қоп-қора қанотларини уфқлар устига тез ёйиб келмоқда. П. Турсун, Ўқитувчи. Мана, Мехринисо опа биладилар, онам мени бир нафас олдидан қўзғатгиси келмайди. З. Саид, Н. Сафаров, Тарих тилга кирди.

4 этн. Дуохон, азайимхон ва ш. к. солган дам кучи. Уйимизда бир бечора бемор бор, шайтонлаб ётибди, тақсир, бориб дам солиб келинг, шояд нафасингиздан шифо топса. Ойбек, Танланган асарлар.

Ўткир нафас(ли) Кучли дуохонга нисбатан айтилади. Бундан уч ой илгари, Нурини ўткир нафасли домлага олиб борган кун, ташқари ҳовлида қорда чўққайиб идиш ювган бу қизга унинг кўзи тасодифан тушган эди. Ойбек, Танланган асарлар.

5 Ҳид, ис. Қиши билан тор уйларда диққинафас бўлган кишиларнинг димоғига адирлардан гиёҳларнинг хушбўй нафаси келиб урилади. С. Аҳмад, Ҳукм.

6 Ҳарорат, об-ҳаво. Яқинлашиб келаётган кишининг нафаси теварак-атрофда кезиб юрибди. Газетадан.

НАФАСДОШ кам қўлл. айн. ҳамнафас.

НАФАСЛИК: бир нафаслик Жуда оз вақт давом этадиган, бир лаҳзали. Бир нафаслик сукунат. ■ Бир нафаслик зилзиладан кечаги шаҳарлар бугун саҳрога айланади. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи.

НАФАСҚИСМА айн. астма, зикнафас. Аммамнинг нафасқисма касали бор эди. «Ёшлик».

НАФАҚА [а. نفقه — харажат; алимент] 1 Муҳтож одамларга ёрдам сифатида бериладиган пул; ёрдам.

2 Ўзидан бўлак турадиган хотин ёки эрга (етим, балоғатга етмаган болалари учун) ёки меҳнатга яроқсиз ота-онага қонунчилик асосида тўлаб туриладиган таъминот пули; алимент. Нафақа бермоқ. Нафақа тўламоқ. ■ Мен шундоқ гумон қиламанки, ё

болани ташлаб кетгани келган, ё нафақа сўрагани. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

3 эск. айн. стипендия.

НАФАҚАТ юкл. Таъкид маъносини кучайтиради; ..дан ташқари, ..гина эмас каби маънони билдиради. Бу ҳақда у нафақат мамлакат, жаҳон археологлари эътиборини жалб этган китоб яратди. С. Кароматов, Сўнгги бархан. Нон нафақат моддий бойлик, балки у маънавий бойлик ҳамдир. Газетадан.

НАФАҚАХҲҶР [нафақа + ф. خور — еювчи] Нафақа олувчи, нафақа билан таъминланган шахс. Жума кунни маҳалла оқсоқоли ва маҳалладаги бир қанча нафақахўрлар узунқисқа бўлиб кириб келиди. Газетадан.

НАФИС I [а. نفيس — қимматбаҳо] I Гўзал ва нозик, латиф. Нафис газлама. ■ Шамол нафис япроқларни узади, ҳавода, эркинликда бирпасгина улар билан ўйнашиб, эркалаб, сўнг ерга ташлайди. Ойбек, Қуёш қораймас. Унинг [Кумушнинг] нафис қора сочлари орқа-ўнгига тўзғиб, ажиб бир манзара бердилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Нозик ва ёқимли. Икковининг кўзларида эҳтирос чақмоқ чақар, улардан гўё баҳор гулларининг нафис ҳиди анқирди. С. Анорбоев, Оқсой.

3 Бадийий жиҳатдан жуда юксак, гўзал ва нозик. Нафис иш. ■ Шоирнинг нафис шеърлари ҳозир унинг учун тузсиз сўзлар йиғиндисидан бошқа бир нарса ҳам эмас эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

4 эск. айн. бадийий. Ўртоқ Бақоев ўйлаб туриб сўради: -Нафис адабиёт дарсини сизларга ким беради? А. Қаҳҳор, Адабиёт муаллими.

НАФИС II Олманинг эрта ҳосилга кирадиган қишки нави.

НАФИСА [а. نفيسه] 1: санойи нафиса қ. санойи. Лекин кўкариб кела бошлагон ўзбек санойи нафисасининг тегида қайноқ сув тўкилди. А. Қодирий, Кичик асарлар.

2 Нафиса (хотин-қизлар исми).

НАФИСЛАМОҚ Безамоқ, чиройли тус бермоқ. Улар [безакчилар] тоннель йўли деворларини ҳар хил шаклдаги гуллар билан нафислайдилар. Газетадан.

НАФИСЛИК I Нафис, нозик хусусиятга эгалик.

2 айн. нафосат.

НАФЛ [а. نفل — зарур бўлганидан ортиқ, кўшимча намоз] Намоз тури. У кишининг кўп вақтлари тасбеҳ ўғириш, нафл намозларини ўқиш билан ўтар эди. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.

НАФЛИЛИК иқт. Товарлар ва хизматларнинг ўз хусусиятларига кўра эҳтиёжларни қондириш хоссаси ёки уларни истеъмол қилишдан ҳар бир шахс оладиган муайян қониқиш. Ҳар қандай неъматларнинг нафлилик даражаси унинг табиий хоссалари ва сифатига боғлиқ. Газетадан.

НАФОСАТ [а. نفاست — аҳамият; қимматбаҳо нарса, бойлик] кт. Нарса ва ҳодисаларнинг ташқи кўринишидаги алоҳида мукамалликни, мутаносибликни ифодаловчи белгилар мажмуи; нафислик, гўзаллик, латофат. Табиатнинг сеҳр ва нафосат тўла манзараси. ■ Замиранинг.. аччиқланганда ҳам нафосатини йўқотмайдиган юзи жазманига янада чиройли кўринди шекшли, йигит ширин шжайди. П. Қодирий, Уч илдиш.

НАФРАТ [а. نفرت — жирканиш; ёқтирмаслик] Бирон-бир шахсга ёки шахсларга, амалий фаолиятга нисбатан қаттиқ газаб ва жирканиш туйғуси, газаб аралаш жирканиш. Нафрат қилмоқ. ■ Полвонларнинг бирига муҳаббат, иккинчисига нафрат билан қараб турган халқ кўзида, унинг ҳаяжонли юзида икки дунё кураши акс этгандек эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Унсин Мирзакаримбой уйдан нафрат қилгани учун, бир маҳаллада бўлишига қарамай.. сийрак қатнар эди. Ойбек, Танланган асарлар.

НАФРАТЛАНМОҚ Бирон-бир шахсдан, унинг қилган ишларидан газаб аралаш жирканмоқ, нафрат қилмоқ. Шербек йигитнинг юзсизлигидан нафратланди. С. Анорбоев, Оқсой. У ерда, одамлар орасида Ҳаётнинг отаси Мадаминхўжа ҳам бу бедодликдан нафратланиб, Фуломжонга жавдираб қараб турар эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

НАФРАТЛИ Нафрат билан тўлиб-тошган; жирканч. Нафратли хатти-ҳаракат. ■ Маҳкамга қисқа ва нафратли назар ташлади-да, шошилмай энгашди. П. Қодирий, Уч илдиш.

НАФРАТОМУЗ [нафрат + ф. آمين — ўхшаш] Нафрат ифодаловчи, нафратнамо. Ниҳоят, ичкаридан Малика чиқди. Эсонга

нафратомуз қараб олгач, Саломнинг қўлидан ушлади: -Кетса кетавермайдими, нима қиласиз ялиниб?! – деди у. Ҳ. Аҳмар, Ким ҳақ?

НАФС [а. نفس – қалб, кўнгил; инсон; мақсад, интилиш; гурур, мағрурлик] 1 Ейиш-ичишга, мол-дунёга бўлган эҳтирос. *Менинг нафсим балодур, ёнган ўтга соладир.* Мақол.

Нафс бандаси Нафсидан бошқани ўйламайдиган. -*Нафс бандаси.. Биров ишдан келса, сиз ошдан келасиз, – деди Мели полвон жаҳли чиқиб.* П. Турсун, Ўқитувчи. **Нафси бузуқ** (ёки ёмон) Овқатдан сира қайтмайдиган, нафсини тия олмайдиган; ҳирсли. *Нафси бузуқ ҳайитда ўлар.* Мақол. **Нафси ўлик** (ёки тийиқ) Нафсини тия оладиган, ҳар нарсага суқ билан қарайвермайдиган. **Нафсига ўт тушмоқ** Нафси ҳаддан ташқари авж олмоқ; нафси ҳакалак отмоқ. **Нафсини тиймоқ** Нафсига эрк бермаслик, ўзини сақламоқ. *Кўзинг оғриси, қўлингни тий, ичинг оғриси, нафсингни тий.* Мақол.

2 **Шаҳвоний ҳирс.** [Фотима ўз-ўзига:] *Бундай ўз нафсларига берилган зотлар бировнинг ҳалол хотинига кўз тикиб, ҳаётда ҳеч бўлмаган ёлгон сўзларни қилиб, ширингина бир турмушни бузмоқчи бўладилар.* Ҳамза, Тухматчилар жазоси. *Бойваччанинг кўзида ҳар бир хотин унинг нафси, ҳирси учун яратилган чиройли мева эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

Нафси олинмоқ (ёки оғримоқ) Нафсониятига тегмоқ, кўнгли оғримоқ. *Бундан нафси олинган Соли ота жаҳлига чидалмай, олдида дўмбиллаб юрган набирасини уйдан қувди.* А. Қаҳҳор, Олтин водийларни кезганда. У [Фуломжон] *нафси оғриган киши товуши билан қулфи дилини очди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

НАФСАМБИР с. т. Нафсиламр. *Бошдан оёқ янгидан иш бошлаган колхоз ёшларининг бу ғайрати, нафсамбирга, ҳайратда қоларли эди.* М. Жўра, Куёшдан нур эмганлар.

НАФСИЗ Фойдасиз, бефойда. *Дунё таниш-билиш, гумонлар юкин Кўтариб кексаяр бекор ва нафсиз.* В. Зоҳидов, Ҳаётбахш бадияят тароналари.

НАФСИЛАМР [а. فى نفس الامر – ҳақиқатда] 1 Ҳақиқатга мос; тўғри, рост. -*Бэ-э-э, ёрнимиз, тақсир!* – деди Сафар бўзчи, – у гапни қўйинг, нафсиламр гап яхши. А.

Қодирий, Мехробдан чаён. -*Уни қаранг, нафсиларини айтганда, ота-бобомизнинг замонида ҳам бунақанги пахтани ҳеч ким кўрмаган, – деди Шермат.* Ҳ. Нуъмон, Фасллар.

2 *крш с. Ҳақиқатда, ҳақиқатан ҳам. Нафсиламрга, насия жаннатдан кўра бир отим нос афзал!* Н. Мақсудий, Лайлатулқадр. -*Нафсиламр, гапингиз жуда тўғри.. – деди Йўлчи.* Ойбек, Танланган асарлар.

НАФСОНИЯТ [а. نفسانيت – худбинлик; ёқтирмаслик, ёмон кўриш] Кишининг ўз назаридаги қадр-қиммати, обрў-эътибори; гурур; иззат-нафс. *Бўтабой ака, масалага кенроқ, нафсониятга берилмай, холисроқ қараш керак бўлар.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Барот полвон мингбошига ҳайрон бўлиб қараб қолди.* Айниқса, иззатини билмаган, деб ўшқирishi нафсониятига тегди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

НАФСПАРАСТ Нафсига берилган, нафсининг қули. *Одамлар орасида савдо ходимларига нисбатан, улар ўз манфаатларини ўйлайдиган, мол-давлат орттиришга ҳирс қўйган нафспараст кишилар, деган гаплар ҳам юради.* Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи.

НАФТАЛИН [юн. naphtha – нефть < ф. نفت – нефть] Ўткир ҳидли, қаттиқ оқ кристалл модда (техникада ва қуядори сифатида қўлланади). *Билдим, аммам сандиқ очяпти.. Кўп ўтмай, нафталин ҳиди анқиб турган кўйлакни ёзиб, ёнимга келди.* Р. Азизхўжаев, Яшил чайла.

НАФТАЛИНЛАМОҚ Нафталин сепмоқ, нафталин билан ишлов бермоқ. *Лобар учун энг азиз нарса битта: бисот, қўш сандиққа тикиб нафталинлаб қўйилган моллари.* Ҳ. Фулом. Тошкентликлар.

НАХ с. т. Наҳ. -*Бу бир ит!* – деди уста Фарфи. – *Томдаги луқмани ўзи ҳам елмайдир, бошқага ҳам едирмайдир, нах итининг ўзи!* А. Қодирий, Ўтган кунлар. [Холмат Қодирқулга:] *Яхши ҳам келганим, йўқса, зиёфат деб нах жанозангизнинг тепасидан чиқар эканман!* Ҳамза, Бой ила хизматчи.

НАХТ Наҳ, худди, айнан. *Кўзлари ёмон аблахнинг, нахт жодугарнинг кўзлари, Отин!* Сиз, у келганда, ташқарига қарашдан эҳтиёт бўлинг! П. Турсун, Ўқитувчи.

НАХЎТАК Бир йиллик сертук ўт. *Сансариқ қоқилар, кук-қизғиш нахўтақлар орасида узоқдан қип-қизил гиламга ўхшаб кўзга ташланадиган – қийғос очилган лолақиз-*

галдоқлар бор эди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

НАЦИОНАЛИЗАЦИЯ [ингл. nationalisation < лот. natio, nationis — миллат, халқ] Айрим шахс ёки бирлашмаларнинг хусусий мулки бўлган ер, ишлаб чиқариш корхоналари, транспорт, банк ва б. ларни давлат ёки жамият мулкига айлантириш, давлат ихтиёрига олиш. *Ерни национализация қилиш.*

НАЧОРА *кри. с. вэф.* Илож қанча, нима ҳам қила олардик; илож йўқ. *Начора, ҳаёт ниманики тақдим этган бўлса, ўшандан ортиғини қайтиб олмайди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол. — Начора, бошга тушганни кўз кўрар экан-да, — деди Эргашев. Н. Сафаров, Оловли излар.*

НАША [а. نشئه — кайф, маст бўлиш; мастлик; лаззат, ҳузур қилиш] 1 Поясидан тола, уруғидан ёғ олинадиган баланд бўйли техника ўсимлиги. *Заҳарли гиёҳлардан наша ҳам киши оранизмига ёмон таъсир қилади.* Газетадан.

2 Шу ўсимликнинг барги ва поясидан, ширасидан тайёрланадиган, кайф берадиган наркотик модда. *Кийими исқирт бу девона нашани кўп чекиб, мияси айниганидан, оғзига келган гапни қайтармай алжирар эди. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.*

Наша қилмоқ Қаттиқ таъсир этмоқ, таажубга солмоқ; айил ботмоқ. *Аширнинг гапи Хўжабековага наша қилди. Хохолоб кулди. С. Анорбоев, Оқсой. Раис ёлғиз қолгач, парткомнинг сўзлари баттар наша қилди. А. Кўчимов, Ҳалқа.*

НАШАВАНД Наша чекишга ўрганиб қолган; банги. *— Шофёрни топдик, ҳозир келади! — деди Камол ака ва ҳазиломуз: — Ҳа, намунча нашасидан айрилган нашавандай бошингиз осилиб қолди? — деб кулди. О. Ёкубов, Бир фельетон қиссаса.*

НАШАВАНДЛИК Наша чекишга берилганлик; бангилик; гиёҳвандликнинг бир тури. *Отам қилмаган шўхлик йўқ бўлса керак. Қимор ўйнаган, улоқ чопган, нашавандлик қилган.. дейишади. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

НАШАПОЯ 1 Нашанинг пояси.

2 Наша экилган жой, майдон. *Тоғ орасидаги кўз илгамас жойга экилган нашапоя йўқ қилинди.* Газетадан.

НАШАТИР [р. нашатырь < а. نشادر — аммиак] 1 *ким.* Аммоний хлорид, рангсиз

кристалл модда, новшадил (техника ва тиббиётда қўлланади).

Нашатир спирт Аммиакнинг сувдаги ўн фоизли эритмаси. *Малоҳат палаткага кириб келганда, врачлар довулдан қўрқиб, ҳушидан кетган онасига нашатир спирт ҳидлатаётган эдилар. И. Раҳим, Тинимсиз шаҳар.*

2 с. т. Нашатир спирт.

НАШВАТИ Нокнинг сершира, сувли, оч сариқ, қизил ёки сарғиш кўк йирик нави. *Тўғайсари Муртоз узатган нашватини артмаёқ бир тишлади. Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.*

НАШИДА [а. نشيده — кўшиқ, мадҳия] *поэт.* Кўшиқ; тантанали шеър, мадҳия. *Баҳорнинг кўнгилларни аллаловчи нашидаси. ■ Кеча ғазаб билан юмилган лаблар Бугун куйламоқда эрк нашидасин. Ф. Фулом.*

НАШР [а. نشر — тарқатиш, тарғибот; чоп этиш, босиб чиқариш] 1 Босма асар чоп қилиш, чиқариш. *Китобни нашрга бермоқ. Нашрга тайёрламоқ. Нашр этмоқ (қилмоқ).*

2 Босма асар. *Фанлар академияси нашри. ■ Демократия шароитида турфа хил нашрларнинг пайдо бўлишини, шубҳасиз, ҳаммамиз табиий ҳол деб биламиз.* Газетадан.

3 Босма асарнинг ҳар бир чиқарилиши ёки тури. *Китобнинг тузатилган ва тўлдирилган нашри. Илмий нашр. ■ Оммавий информацияларнинг калити бўлган телеграф агентликларининг қон томирлари матбуот нашрларининг ҳамма тармоқларида бориб туташади. Х. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари.*

НАШРИЁТ [а. نشریات — нашр ва тарғибот ишлари] 1 Босма асарлар тайёрлаш ва нашр этиш ишлари, ноширлик.

2 Шундай ишлар билан шуғулланувчи муассаса. *“Фан” нашриёти. Фафур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти.*

НАШРИЁТЧИ Нашриёт ходими, нашриётда ишловчи киши.

НАШРИЁТЧИЛИК *айн. ноширлик.* Нашриётчилик кундан кунга қулоч ёймоқда.

НАШТАР [ф. نشرت] *айн. ништар.*

НАШЪА [а. نشئه — мастлик, кайф қилиш; лаззат, ҳузур (маза) қилиш] *поэт.* Эстетик лаззат, ҳузур, гашт. *Ҳар ишнинг ўзига яраша нашъаси бор. ■ Далаларнинг нашъасин уй ичинг билан сурдинг, Ўз бойлигинг ўзингда, ишрат, сафолар қурдинг.* Файратий.

Нашъа қилмоқ 1) лаззат олмоқ, ҳузур қилмоқ, гашт қилмоқ; 2) *айн. наша қилмоқ*

қ. **наша**. Саломнинг гапи борган сари унга кўпроқ наъба қилар эди. Х. Аҳмар. Ким ҳақ?

НАШЪАЛИ *поэт*. Роҳат, лаззат, ҳузур бағишловчи, гаштли. *Узоқ вақт жанг оловларида уйқусиз, хатарли кунларни ўтказган бу йигит учун.. сой бўйлари янада наъвали ва оромбахш туюлар эди*. С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

НАШЪУ НАМО [а. نشوونما — юксак ҳузур-ҳаловат] **1** Юқори даражадаги эстетик лаззат, ҳузур, гашт. *Ҳаётнинг наъшу намолари*. ■ *Хоҳласа — каклик ови қиларди. Шундай наъшу намо билан яшарди*. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 *эск. кт*. Тараққиёт, ривож, гуллаш. *Ҳаётнинг наъшу намоси адолат нурига боғлиқ*. Ойбек, Навоий.

НАЪЛ [а. نعل — тагчарм; енгил оёқ кийими; тақа] *эск. кт. айн. нағал*.

НАЪЛАТ *с. т*. Лянаг.

НАЪМА [а. نغمة — куй, оҳанг, наво] *айн. нағма*. Чигиртканинг чириллаши, кеча ҳашаротларининг наъмаси кучли шамол товуши билан кесилди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

НАЪМАСОЗ Созанда, мусиқачи. *Ғафур Ғулом чинакам устоз, оташин қалбли наъмасоздир*. М. Шайхзода, Шеърятимизнинг байрӯдори.

НАЪМАТАК [ф. نعمتك] **1** Гули хушбўй ва ҳар хил рангли, меваси ширали, шакли ва ранги ҳар хил, ёввойи ҳолда ўсадиган ёки эрма усулда ўстириладиган буталар туркуми (Баъзи турлари тиббиёт, парфюмерия ва фармацевтикада ишлатилади). *Йигитали қоронғида тимискаланиб, чапга бурилганда, наъматакнинг тиканли шохлари бехосдан юзига урилди*. Д. Нурий, Осмон устуни.

2 Шу ўсимликнинг қизил доривор меваси. *Наъматак, қорақанд, зирк, лимон, турп ва бошқа кўп сабзавотларда «С» витамини бўлади*. М. Тўйчиев, Витаминларни унутманг.

НАЪРА [а. نعره — пингиллаб гапириш; бўқириш] Ларзали, ваҳимали қаттиқ овоз. *Бомбардимон кучайгандан кучайиб борди. Унга узоққа отар замбаракларнинг наъраси кўшилди*. Шухрат, Шинелли йиллар. *Кўкрагидан отилиб чиққан қудратли наъра узоқ-узоқларга таралади*. С. Анорбоев, Оқсой.

Наъра тортмоқ (ёки урмоқ) Ларзали, қаттиқ товуш чиқармоқ. *Сен кетган сўнг бир озроқ уруш қилдим, Наъра тортиб, мен ҳам майдонда турдим*. «Алпомиш».

НАЪТ [а. نعت — таъриф-тавсиф, васф; мақтов] Мумтоз адабиётда: катта ҳажмли шеърый асарлар бош қисмида келадиган, асосан пайғамбарлар шаънига айтилган мақтовдан иборат шеърый парча.

НАЯКИ [ф. نياكى] Най орқали чекиш; най билан тортиб чекиладиган. *Найки қилмоқ*. ■ *Уч йил ичуда у [Мамараим] кирмаган кўча қолмади. Наякини ўрганди, қора дори еди, тақяларга кириб, кўкнори ичди*. М. Исмоиллий, Фарғона т. о. *Чапани йигитлар қиттак найки қилиб олдилар-да, хуфтондан оғдириб, Қазнига жўнадилар*. Ойбек, Улуғ йўл.

НАҚ [а. نقد — бор, мавжуд, қўлдаги пул] *рвш. 1* Айтилганнинг, кўзда тугилганнинг ўзгинаси; худди, айна. - *Отангизга раҳмат, Юсвали тоға! — деди бошини қимирлатиб Мели полвон*. — *Гапнинг нақ онасини айтдингиз-қўйдингиз!* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Қоқ, айна, худди. *Нақ ярим кечада. Нақ шу пайтда*.

3 Оз бўлмаса; деярли. *Нақ йиқила ёздим*.

4 Роса, обдан. *Баҳорда чунонам кўш тортдики, жонвор қорабайирни нақ.. терга тушириб юборди*. М. Исмоиллий, Фарғона т. о.

5 Бўлмаса, акс ҳолда. [Самоварчи] *Товушини баланд қўйиб, ўзича валдирар эди: -Ҳой, аравакаш бола, отингни торт, нақ тезагини дўппингга солиб бераман!* Ойбек, Танланган асарлар.

НАҚАДАР *рвш*. Қандай, қанчалик. *Элмурод янги мактаб биноси қишлоқ тарихида нақадар улуғ иш эканлигини, бу улуғ ишга озми-кўпми ўз меҳнати сингганини ўйлаб, ўзидан ўзи ғурурланди*. П. Турсун, Ўқитувчи. *Тошкент тонготари нақадар гўзал*. Ғайратий.

НАҚАРОТ [а. نقرات — гоҳ-гоҳ, такрор-такрор тақиллатиш, чертиш] Қўшиқнинг ҳар бир бандидан кейин қайтариловчи, такрорланувчи қисми. *Юрагимга ишқинг уруғини Билсанг эдинг экканлигингни. Қалбимнинг шўх, соз қўшиғининг Нақароти эканлигингни*. Х. Салоҳ.

НАҚБ [а. نقب — тешик, тирқиш; ер ости йўли] Ер тагидан қавланган йўл. *Мўғуллар аксари ер остидан нақб қазиб, шаҳарга кириб олар, ўз аскарларига дарвозани очиб берар эдилар*. М. Осим, Ўттор.

НАҚД [а. نقد — қўлда бор, мавжуд пул] **1** Пулини дарҳол тўлаш шарти билан бўлган ёки бўладиган савдо муомаласи. *Нақдга олмоқ. Нақдга сотмоқ*.

2 Қўлда, ихтиёрда бор, фойдаланиш ёки муомалага киритиш учун тайёр. *Нақд пул. Нақд қилмоқ.* ■ Сафохон тўра-чи? Бу зот унинг эзеу ниятини қувватлабгина қолмай, қўлига нақд маблағ ҳам тутқазди! К. Яшин, Ҳамза. -Бўлди, адаш, бўлди! — деди Колянинг олдига борган Қудрат дўпписини осмонга ташлаб. — Рухсат.. арава ҳам нақд! Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. *Сойма-сой жилиб, ерларни бир-бирига қўша-қўша, ҳозир эллик гектарни нақд қилдик.* Ҳ. Назир, Маёқ сари.

3 Аниқ, ҳал бўлган, тайёр. [*Фотима:*] *Ўқиша кириши нақдга ўхшайди.. Пешонам қурсин.. сени катта қилиб берганим кам экан, энди боласини ҳам катта қилиб бераман, шекилли.* А. Қаҳҳор. Асарлар.

НАҚДИНА [*a. + ф. نقدینه* — бор, мавжуд пул] эск. кт. Нақд пул. *Ўғлим, энди бозор-ўчарнинг ҳам пайдан бўлинг.. Нақдина пул — ҳам енгил, ҳам қиммат, ҳам яширишга осон бўлади.* Ф. Фулом, Шум бола.

НАҚДЛАМОҚ Нақд қилмоқ, тайёр қилмоқ. *Кўмир келган бўлса-я? Эсингни едингми, Қодир, сенга кўмирни нақдлаб турибдими шу топда, — ўзини ўзи койирди [Қодирхўжа]. — Яна бирон корхона келаётгандир, кутиб олиш керак.* Р. Файзий, Ҳазрати инсон.

НАҚДОНА айн. *нақдина.* -*Назри нақдона бўлмаса, кўнгил ҳам жойига тушмайди, иш ҳам юришмайди, — деди Ҳожжи хола, М. Исмоилий, Фаргона т. о.*

НАҚИБ [*a. نقيب* — бошлиқ, раис] Хива хонлигидаги ҳарбий мансабдор. *Расмий қабул маросимларида нақиб хоннинг сўл томонида биринчи ўринда ўтирган.. хазинадан таъминланиб турилган.* «ЎЗМЭ».

НАҚЛ [*a. نقل* — узатиш, ўтказиш; таржима; кўчириб ёзиш; қайта ҳикоя қилиш] 1 Халқ томонидан тўқилган ва авлоддан авлодга ўтиб келаётган оғзаки ҳикоя; ривоят. *Нақлларга, қўшиққа, ривоятларга, Мақолларга, эртакка, ҳикоятларга Мен умримда жуда кўп қулоқ осибман.* М. Шайхзода.

2 Умуман, бирор кимса, нарса ёки унинг тарихи ҳақидаги гап, ҳикоя. -*Тўхтанг, мен сизга бу телба аёлнинг нақлини айтиб берай, — деди ота..* Ҳ. Фулом, Машғал. *Умарқул Тўлқин билан Учқунни икки ёнига ўтқазиб олиб, саёҳатини нақл эта бошлади.* Ҳ. Фулом, Машғал.

3 Халқ томонидан яратилган ҳикматли гап. *Халқимизда “Ҳисобини билмаган ҳамёндан айрилади” деган нақл бор.*

НАҚЛИЁТ [*a. نقلیات* — анъанавий фанлар; транспорт] эск. 1 Халқ хўжалигининг юк, одам ва ш. к. ташиш билан боғлиқ бўлган тармоғи; транспорт. *Нақлиёт ширкати. Нақлиёт воситалари.*

2 Юк, одам ташиш. *У вақтларда ҳали темир йўл қурилмаган, шунинг учун нақлиёт фақат туя карвони билан Қизилқум чўли орқали амалга ошириларди.* С. Айний, Эс-далиқлар.

НАҚШ [*a. نقش* — расм, безак; ўйма тасвир, гул] 1 Ўйиб, тикиб, тўқиб ёки бўёқ билан ишланган гул, безак. *Нафис нақшлар билан безатилган бино.* ■ *Гавҳар ойна устига солинган катта бир ўйма нақш олдида Маҳкамни тўхтатди.* П. Қодиров, Уч илди.

2 кўчма Кўрк, зийнат. *Одам борки, одамларнинг нақшидир, Одам борки, ҳайвон ундан яхшидир.* Мақол. ■ *Меҳнат бизда шараф, мардлик ишидир, Меҳнат фазилатдир, инсоннинг нақши.* Э. Раҳим, Янги қадам.

Нақш олма Олманинг рангдор ва қизғиш йўллари бўлган бир тури. *Адолат бутунлай ўзгариб кетганга ўхшайди, юзи ойдек тўлиб, нақш олмадек қизариб турибди.* И. Раҳим, Чин мухаббат.

НАҚШБАНД [*a. + ф. نقشبند*] айн. *нақшдор.* *Осмоғўпар бинолар, нақшбанд маъмурий идоралар, ҳашаматли маданият саройлари кўзни қамаштиради.* Газетадан. *Тўрда нақшбанд арк.* М. Исмоилий, Фаргона т. о.

НАҚШБАНДИЙЛИК айн. *нақшбандия.* *Алишер Навоий нақшбандийлик асосларини қаноат тариқи деб атаганлар.* Газетадан.

НАҚШБАНДИЯ [*a. + ф. نقشبندیه*] Та-саввуфнинг 14-асрда асос солинган тариқатларидан бири. *Нақшбандияда одамнинг қадри унинг мансаби, бойлиги билан эмас, маънавий комиллиги билан ўлчанади.* Газетадан.

НАҚШДОР [*a. + ф. نقشدار* — нақшга эга, нақши бор, нақшли] Нақш солинган, нақш билан безатилган, нақшланган; нақшли, нақшинкор. *Шипи шарқча нақшдор уй, нақшлари эскириб, ранги хираланган, лекин ҳали диққатни тортарли ҳолда.* Ойбек, Танланган асарлар. *Бир гал Давлатёр билан Элмурод қишлоқ оралаб кетаётганларида, бир нақшдор дарвоза очилди-ю, озғин бир йиғит от етаклаб чиқди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

НАҚШИН [а. + ф. نقشين — нақшли, нақш билан безатилган] айн. **нақшдор**. *Шомга яқин шу нақшин дарвоза тагига “Форд” машинаси келиб тўхтади. Ҳ. Фулом, Машғал. Қаторасига бирдан иккинчисига кирадиган тўртта катта-кичик нақшин уй олдиди баҳаво бир ийитон. С. Аҳмад, Қадрон даладар. Нақшин нафас ичиди булбул тарона қилмас. Э. Воҳидов.*

НАҚШИНКОР айн. **нақшдор**. *Нақшинкор уй. Нақшинкор кўза. ■ Хонанинг тўрт томонидаги нақшинкор жавонлар китобга лиқ тўла эди. О. Ёқубов, Диёнат.*

НАҚШКОР [а. + ф. نقشكار — нақш соловчи, нақш ишловчи] 1 айн. **нақшдор**. *Олимхон эликбошининг кўнглидагидай зиёфат: жиҳозларга бой, гўзал, нақшкор меҳмонхонада ўтиради, яна.. дондор бойвачча билан суҳбат! Ойбек, Танланган асарлар.*

2 айн. **наққош**. *Нақшкор уста.*

НАҚШЛАМОҚ Нақш бермоқ, нақш билан безамоқ. *Деворларни нақшламоқ. ■ Бу ерда серсавлат бир киши клуб деворини нақшлаётган усталарнинг хунарига маҳлиё бўлиб турарди. Газетадан.*

НАҚШЛАНМОҚ кўчма Сақланиб қолмоқ, муҳрланмоқ. *Буларнинг ҳаммаси гўдак хотирангада нақшланиб қолган бўлса ажаб эмас. К. Яшин, Ҳамза. Бир зум қараш билан юракка нақшланган унинг чехрасини яна кўз олдиди жонлантиришга тиришди. Ойбек, Танланган асарлар.*

НАҚШЛИ айн. **нақшдор**. *Саҳни торроқ, лекин тўрт томони уй-айвонлар билан ўралган ташқари ҳовлидаги нақшли.. меҳмонхонанинг бирида қат-қат шоҳи кўрпачаларда, иссиқ танчага суқилиб Мирзакаримбой ўтирар эди. Ойбек, Танланган асарлар.*

НАҚШЧИ айн. **наққош**.

НАҚҚОШ [а. نقاش — ўймакор; бўёқчи] Нақш ишловчи, безак, гул яратувчи уста. *Кўзим жимираб кетди, Нақшларига қарасам. Дейдилар: Уста Ширин, Наққошини сўрасам. Қ. Муҳаммадий.*

НАҚҚОШЛИК Нақш чизиш, ўйиш билан шуғулланувчи соҳа; наққош касби. *Ҳозир шаҳарда кўплаб кулочилик ва наққошлик устахоналари ишлаб турибди. Газетадан.*

НАҒАЛ [а. نعل — тагчарм, пошна; тақа] Оёқ кийимининг пошнасига ёки тагчарми учига қоқиладиган тақача. *Ботинка нағалининг кўча тошларига урилиб чақиллаши*

эшитилди-ю, Маҳкамнинг хаёли бўлинди. П. Қодиров, Уч илди.

НАҒМА [а. نغمه — куй, оҳанг, наво] 1 эск. Куй, оҳанг, наво; мусиқа товуши. *Тол шохларини тўлдирган паррандалар нағмаси ҳам ортиқчалик қилди. Ҳ. Фулом, Машғал. [Комил:] Бу хушнуд нағмалардан бенасиб бўлманг, деб атайин уйғотдим, бир эшитиб қолинг! О. Ёқубов, Айтсам, тилим куяди, айтмасам — дилим.*

2 *Лаба юрғизиб пуфлаб чалинадиган мусиқа асоби. Болалар тарқалишади. Қоравой нағмасини чалади.. Р. Файзий, Сен етим эмассан.*

3 *кўчма салб. Ортиқча қилиқ, хархаша. Э, бу одамнинг нағмаси кўнга ўхшаб қолди. Уйғун, Хуррият. У [Ибодилла] дорини ишлатдим, бас, турли-туман нағма чиқаради. Ж. Шарипов, Хоразм.*

4 *кўчма с. т. Ортиқча ташвиш, дахмаза, икир-чикир. Тўйнинг нағмаси кўп бўлар экан.*

НАҒМАГАР [а. + ф. نغمهگر — нағма қилувчи, нағмачи] шв. Созанда, мусиқачи. *Чавандозлар катта унум қилади. Қирқ кунгача узмай тўйни беради, Уйинчи, нағмагар — бари келади. «Алпомиш».*

НАҒМАЧИ 1 Нағма чалувчи созанда.

2 эск. Умуман мусиқачи.

НАҲ: **наҳ урмоқ** Ёмонлаб қадрини пастга урмоқ, ерга урмоқ, камситмоқ. *Камбағал, қашшоқни наҳ уриб келдинг, Бойликнинг домасин бизларга қилдинг. «Фольклор».*

НАҲАЛ шв. Нағал. *Аламига чидолмаган бири пошнасига наҳал қоқилган калта кўнж-ли этиги билан бошига тепди. В. Фофуров, Вафодор.*

НАҲАНГ [ф. نهنگ — кит; тимсоҳ] 1 айн. **акула, кит**. -Заминдорларга қарам бўлгандан кўра, наҳанг оғзига бош суққан яхши, — деди Абдуқодир уҳ тортиб. Ойбек, Нур қидириб. *Дарахтлар қоплаган бу оролча бениҳоя дилбар, қирғоқнинг яқинида наҳанглар сузиб юрармиш. З. Акрамов, Ҳиндистон лавҳалари.*

2 *кўчма Ўта юлғич; ўзлаштирувчи. У [Анорхон] наҳанг, сен лаққа.. Раислик муҳринг билан бирга ютиб юборади. И. Раҳим, Ихлос. Нафси наҳанг Ашуров ҳаш-наш дегунча колхознинг жуда кўп пулини камкўстига сарфлаб юборди. Газетадан.*

3 айн. **балиқ йили қ. балиқ** 1 3.

НАҲВ [а. نحو – томон; чекка, бурчак; синтаксис] эск. айн. **синтаксис**.

НАҲОР [а. نهار – туш пайти, кундуз вақти] **1** Кундуз, кундуз кун.

Лайлу наҳор Кеча-кундуз. *Сени соғинганда лайлу наҳорлар, Остона тубида бўлдим интизор.* Т. Тула.

2 Тонг ёришган пайт; эрта тонг. *Колхоз хазиначисин қўли-қўлига тегмас, Танда каби уланур оқшомига наҳори.* Ф. Фулом. *Кўз тутади далада баҳор.. Кутмакдадир эл туриб наҳор.* Ҳ. Олимжон. *Бўри ўғлини наҳорда уйқудан уйғотиб, тухум ютқизди.* Т. Мурод, Юлдузлар мангу ёнади.

3 кўчма Эрта нонуштадан олдин, нонушта қилмай, оч қоринга. *Наҳор юрмоқ. Наҳорга дори ичмоқ.*

НАҲОРИ айн. **наҳорлик**. [Гулжон:] *Жиндак наҳори қилайлик, шояд ҳордиқларингиз чиқса.* Ҳамза, Паранжи сирлари.

НАҲОРИЙ сфм. Наҳорга хос; наҳордаги. *Қай томон боқар бўлсам, Бу тириклик боғида Баҳорий илиқлигу Наҳорий тиниқлик бор.* Э. Воҳидов, Муҳаббатнома.

НАҲОРЛИК Эрталабки овқат; нонушта. *Эрталаб Аҳмад Ҳусайн бир пиёла чой ва бир бурда чапати билан наҳорлик қилиб, ўрнидан турди.* Ойбек, Нур қилдириб.

НАҲОТ(КИ) юкл. Сўроқ ва таажжубшубҳа маъносини билдиради. *Наҳот ўғлимга ўшандоқ қаттиқликни раво кўрсам!* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. [Сифат буви:] *Айланай, қизим, наҳотки бошингга давлат қуши қўнса-ю, уни калтак олиб, ўзинг қувласанг!* Ҳамза, Бой ила хизматчи.

НАҲР [а. نهر – дарё] эск. кт. айн. **дарё**. *Ёвнинг умидлари соврилди кўкка, Сен кечиб ўтганда Одер наҳридан. Жаҳоннинг тақдири тўғри ҳал бўлди, Сен мағрур ўтганда душман шаҳридан. Уйғун. Қулоғимга номинг кирганда, Қумлик каби ташна боқурман. Сенинг жаннат водийларингдан Наҳрлардай тўлиб оқурман.* Ҳ. Олимжон.

НАҲРА Девор туйнуги. *Пахса деворнинг наҳрасидан хотин кишининг боши кўринди.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар. *Холдорхон жавоб кутмай, тешани олиб югуриб кетди. Кейин тирмашиб чиқиб, теша билан девор тепасидан наҳра очди.* С. Зуннунова, Гулхан. *Эрталаб ҳовли сунураётган келинойиси девор наҳрасига ҳайрон бўлиб қараб турганда,*

Моҳидил кўзини қисиб қўйди. С. Зуннунова, Гўдак ҳиди.

НАҲРУЛҲАЁТ [а. نهرالحیات – тириклик дарёси] эск. кт. Ҳаёт дарёси. *Мана, Туямўйин! Бунёд бўлади Улкан наҳрулҳаёт ва нур чаимаси* Ф. Зоҳид, Туямўйин кўшиғи.

НАҲС [а. نحس – бахтсизлик; мусибат; омадсизлик] **1** Фусл қилмаган, нопок.

Наҳс босган ёки наҳсда қолган Фусл қилмаган, ювуқсиз ҳолатли. -*Менинг ҳолимга раҳм қилинг, хўжайин!* -*Сен наҳсда қолгансан. Сенга ёрдам қилишининг фойдаси йўқ.* С. Айний, Дохунда. *Чолнинг ғазаби тутақди. Ўғлини “шумқадам, наҳс босган”, деб сўқди.* Ойбек, О. в. шабадалар.

2 сўк. Ифлос, нопок; разил, палид. -*Бўлиб қолдинг, наҳс!* – *дейди Мирвали банги, – етти отаненинг ўраси ҳам бунчалик бугдойни кўрмаган.* А. Қодирий, Обид кетмон. *Йўқ бўл, наҳслар, шумғиялар!* Ҳамза.

3 кўчма с. т. Иши олдинга босмаган, юришмаган. [Муладўст:] *Бу дунё ҳамма ёғидан бизни сафар қочди қилган, ўшанинг учун эллик тўртга кирибманки, иқболим наҳс, фалокатдан сира ажралолмайди.* Ҳамза, Майсаранинг иши.

НЕ сўр. олм. **1** Нарса-предмет ҳақида сўроқни ифодалайди; нима? *Сенга не бўлди?* ■ *Энди сенга нелар айтайин?* Ҳ. Олимжон. *Не дейди сенинг ўсган ерингни?* «Гўрўғли».

2 Белги ҳақида сўроқни билдиради; қандай? *Не айби бор?*

3 Маъно кучайтириш учун қўлланади. *Акам содда деҳқон йигитга ўхшайди, содда бўлгани яхши. Негаки, шумларнинг қўлига тушиб, не балоларга гирифтор бўлдим.* Ойбек, Танланган асарлар. [Қодирқул:] *Мен учун не бахтли кундирки, тўраимиз қоронғи кулбамни ёритдилар!* Ҳамза, Бой ила хизматчи.

НЕАНДЕРТАЛЛАР [нем. ибтидоий одам қолдиқлари дастлаб (1856 йил) қазиб топилган Неандертал (Германия) водийси номидан] Инсоният тадрижий тараққиётида питекантроп билан ҳозирги одам ўртасида жой эгаллаган қадимги қазилма одам тури. *Осиё, Ўрта Осиё ва Африкада топилган неандерталларнинг бўйи унча баланд бўлмаган.* Газетадан.

НЕВАРА айн. **набира**. *Келинлар далада, неваралар боғча ва ясида, ҳовли жимжит.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

НЕВАРА-ЧЕВАРА Набира(лар) ва чевара(лар). Бу файзли хонадонга йиғилган ўғил-қизлар, нева-чеваралар катта ҳовлини лиқ тўлатиб ўтиришибди. Газетадан.

НЕВР-, НЕВР(О)-, НЕЙРО- [юн. neuron – томир, нерв] Ўзлашма байналмилал қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, шу сўзларнинг нервларга, нерв системасига алоқадорлигини билдиради (мас., *невроз, неврология*).

НЕВРАЛГИЯ [невр.. + юн. algos – оғриқ] *тиб.* Нерв ёки унинг бирор қисми бўйлаб тарқаладиган кучли оғриқ.

НЕВРАСТЕНИЯ [невр.. + юн. astheneia – заифлик, толиқиш] *тиб.* Нерв системасининг узоқ вақт ақлий ёки эмоционал зўриқиши, руҳий изтироб, физиологик етишмовчиликлар (мас., тўйиб ухламаслик ва овқатланмаслик каби) натижасида келиб чиқадиган касаллик.

НЕВРОЗ [қ. *невр(о)-*] *тиб.* Узоқ вақт давом этган оғир ички кечинмалар, руҳий изтироблар таъсирида пайдо бўладиган асабий-руҳий касалликларнинг умумий номи. *Умумий невроз. Юрак неврози.* ■ *Невроз эса барча асаб касалликлари орасида сабаби аниқ хасталик саналади.* «Фан ва турмуш».

НЕВРОЛОГ Неврология мутахассиси, нерв системасини ўрганувчи шифокор.

НЕВРОЛОГИК Неврологияга, нерв касалликларига оид. *Неврологик клиника.*

НЕВРОЛОГИЯ [невр(о).. + юн. logos – фан, таълим] *тиб.* Нормал ва патологик ҳолатдаги нерв системасининг тузилиши ва фаолиятини ўрганувчи фан.

НЕВРОПАТОЛОГ Невропатология мутахассиси, врач.

НЕВРОПАТОЛОГИЯ [невр(о).. + патология-] Тиббиётнинг нерв системаси касалликларини, уларни даволаш ва олдини олиш чора-тадбирларини ўрганувчи бўлими.

НЕГА *сўр. олм.* 1 Ҳаракат ёки ҳодисанинг сабаби ҳақида сўроқни ифодалайди; нима учун? *Қани, ростини айт-чи, нега қўним-сизсан?* А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак.

2 Риторик сўроқ гапларда сўзловчининг айtilган, бўлиб ўтган ёки кўзда тугилган ҳаракат, ҳодиса ва ш. к. ларга салбий (афсусланиш, ачиниш) муносабатини билдиради. *Гам, қўрқув титроғи билан эзилган Гулнор кўрпага ўралиб ўйлади: Нега кеча қочмадим?* Ойбек, Танланган асарлар. *Мен*

айтаман, болам, қўлимдан шунча иш келар экан, даданг ҳаёт вақтида нега “берсанг – ейман, урсанг – ўламан”, деб ўтирган эканман! А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

Нега денг (ёки десанг) Чунки, сабаби шуки, негаки. *Маслаҳатга ҳаммаси чаққон. Нега десанг, маслаҳатгўйлик осон нарса-де: тили қимирлайди, холос.* Ойбек, Танланган асарлар.

НЕГАДИР *сум. олм.* Ҳаракат ёки ҳодиса сабабининг ноаниқлигини билдиради; нима сабабдандир, нима учундир. *Негадир бу кишининг ўзи ҳам, совғаси ҳам Навоийга ёқмаган эди.* М. Осим, Сеҳрли сўз. *Отабек тасдиқ ишорасини бергач, негадир бир энтиқиб қўйди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

НЕГАКИ *сабаб боғл.* Сабаб шуки, чунки. *Негаки, ҳозирда менинг кўз ёшларимгина эмас, бутун борлиғим сиёҳдир.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Яхши ишласам, албатта, чакки бўлмайди. Негаки, булар қариндошларим, ҳаммадан юлсалар ҳам, мenden юлмаслар.* Ойбек, Танланган асарлар.

НЕГАТИВ I [лот. negativus – манфий, салбий] *фото, кино* 1 Оқ ўрнига қора, қора ўрнига оқ бўлиб тушган фототасвир ва шундай тасвир туширилган пластинка ёки плёнка; *зид. позитив.* *Негативдан позитивга сурат кўчирмоқ. Негативни сақлаб қўймоқ.*

2 *сфт.* Оқ ўрнига қора, қора ўрнига оқ туширилган; шундай фотосурат олиш учун ишлатиладиган. *Негатив сурат.*

НЕГАТИВ II *сфт.* Тесқари, акс мазмундаги; нотўғри, яроқсиз (маълумот, хабар, гап-сўз). *Негатив маълумот.* ■ *..ан-жуманда ҳаётнинг негатив ҳодисалари очиб ташланди.* Газетадан.

НЕГИЗ I Бирор нарсанинг ҳамма устки қисмларини тутиб, кўтариб турадиган остки қисми; пойдевор, фундамент. *-Албатта, янги усулда, – дейди Берди татар, – негизи ўн қаторча пишиқ ғишт, юқориси хом ғишт.* А. Қодирий, Обид кетмон.

2 Бирор нарсанинг асосини ташкил этган омил; база, асос. *Ўзбекистонда чорвачиликни саноат негизида ташкил этиш борасида кўп ишлар қилинди.* Н. Мавлонов, Қорамолчилик. *Ҳужайра ҳар қандай организмнинг негизи ҳисобланади.* Газетадан.

3 *тлш.* Сўзнинг асосий маъносини билдирувчи, сўз ўзгартувчи қўшимчалар олманган қисми. *Негиз ва қўшимча.*

НЕГОВ Қовоқни ўйиб ясалган идиш. *Саудий неговда анҳордан сув олиб ичди. А. Қаҳҳор, Сароб. Ўзим ҳам озиб кета бошладим. Бурним осилиб, негов қовоқдек бўлиб кетди. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати.*

НЕГР [исп. negro < лот. niger – қора] қ. **негрлар.** *Негр халқи. Негр аёл.*

НЕГРЛАР Қора ирққа мансуб одамларнинг кўп тилларда қабул қилинган номи; Африканинг туб аҳолисини ташкил этувчи қора танли халқ; занжи; ҳабаш.

НЕДИР *гум. олам.* Нарса ёки ҳаракат ноаниқлигини билдиради, нимадир. *Кумуш меҳмонхонага киргандан сўнг ҳам, терсайиб, токчалардан недир ахтаргандек юрина бошлади. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

НЕЙЛОН [ингл. nylon] Табиий ипакдан ҳам пишиқ ва мустақкам сунъий тола ва шу толадан тўқилган газлама. *Товони қора нейлон пайпоқ чиқибди, ҳай қизлар, ким кўрди? А. Мухтор, Туғилиш.*

НЕЙРОАНАТОМИЯ [нейро.. + анатомия] Анатомиянинг нерв система шакли ва тузилишини ўрганадиган бўлими.

НЕЙРОДЕРМИТ [нейро.. + юн. derma – тери] *тиб.* Терининг руҳий-асабий изтиробларга боғлиқ ҳолда ривожланиб кучайиб борадиган, унинг қичишиши, юза қатламининг қалинлашиши билан намоён бўладиган касаллиги.

НЕЙРОЛИНГВИСТИКА [нейро.. + лингвистика] Марказий нерв системасида муайян нутқий ифодаларни шакллантириш, бошқаларидан фарқлай олиш ва ш.к. билан боғлиқ жараёнларни ўрганувчи илм соҳаси.

НЕЙРОХИРУРГИЯ [нейро.. + хирургия] Хирургия (жарроҳлик)да: нерв системасининг жарроҳлик йўли билан даволанадиган касалликларини ўрганувчи соҳа. *Мен анча вақт Тошкент вилоят бирлашган касалхонасининг нейрохирургия бўлимида даволандим. Газетадан.*

НЕЙТРАЛ [лот. neutralis – на унга, на бунга мансуб; бетараф] **1** Уруш қатнашчиларининг бирортасига ҳам қўшилмайдиган, бетараф. *Нейтрал давлатлар.*

2 Халқаро битимга асосан, ҳарбий тўқнашувлар ва ҳарбий куч тўплаш ман этилган. *Нейтрал зонадан ўтиб, сойга тушдим. Атрофга кўз ташласам, нарироқда шерикларим кўрунди. А. Убайдуллаев, Қонли издан.*

3 *ким.* Кислотали реакция ҳам, ишқорли реакция ҳам бермайдиган. *Нейтрал эритма.*

НЕЙТРАЛИТЕТ [нем. Neutralität < лот. neutralis – бетараф, у ёки бунга тегишли бўлмаган] **1** Бошқалар тортишувиға, жанжалиға аралашмаслик.

2 *хуқ.* Давлатларнинг халқаро-ҳуқуқий ҳолати: уруш пайтида – урушда иштирок этмаслик, тинчлик пайтида – ҳарбий уюшма ва иттифоқларига қўшилмаслик. *Панама каналининг доимий нейтралитети ва ундан фойдаланиш ҳақидаги Америка-Панама шартномаларига кўра, АҚШ Панама билан биргаликда канал нейтралитетиға кафолат беради. Газетадан.*

НЕЙТРАЛЛАМОҚ 1 Нейтрал, бетараф қилмоқ. *Армияни нейтралламоқ. Давлатни нейтралламоқ.*

2 *ким.* Ишқор таъсирида эритманинг кислоталик хусусиятини ёки кислота таъсирида ишқорлик хусусиятини йўқотмоқ.

НЕЙТРАЛЛАМОҚ **Нейтралламоқ** *фл. ўзл. н.* *Нейтралланиш реакцияси (ким).*

НЕЙТРАЛЛИК *айн. нейтралитет.* *Австриянинг нейтралликни сақлаш ҳақидаги мажбурияти бугунги кунда ҳам ўз кучида. Газетадан.*

НЕЙТРОН [ингл. neutron < лот. neutrum – униси ҳам, буниси ҳам эмас] *физ.* Электр жиҳатдан нейтрал (электр заряди нолга тенг) элементар зарра; атом ядросининг таркибий қисми. *Илмий тадқиқот реакторларида у қадар кўп уран сарф қилмасдан юқори даражада нейтрон оқимини ҳосил қилиш мақсадга мувофиқдир. «Фан ва турмуш».*

НЕК [ф. نيك – яхши] *сфм. кт.* Яхши, хайрли. *Бу боланинг қадами нек бўлгани отидан маълум. Буни сотиб олсангиз, уйингизға унинг қадами билан бирға неклик киради. С. Айний, Қуллар.*

НЕКБАХТ [ф. نيك،بخت – бахтли, омадли, бахти кулган] *кт.* Толеи баланд, бахтли. *Бир намхуш, ёлғизоёқ дала йўлин бошида Мен некбахт турар эдим бемисл ният билан. Т. Қаҳҳор, Оқ ўрик.*

НЕКБИН [ф. نيك،بين – яхшиликни кўрувчи] *кт.* Ҳар нарсани яхши томондан кўрувчи, келажакка ишонувчи; оптимист. *Унинг тақдири ҳақида энг некбин бўлган Ҳайдар ҳожи, энди бадбинликка тушиб, хатлар ёзади. А. Қаҳҳор, Сароб.*

НЕКИ эск. айн. **нимаики**. [Навойи:] Халойиқ нафъидур ҳар неки билдик, Халойиқ билса бас, ҳар неки қилдик. Уйгун ва И. Султон, Алишер Навоий. Мен неки деган бўлсам, кўнглимдагини дедим, неки ёзган бўлсам, кўрган билганимни ёздим. С. Сиёев, Ёруғлик.

НЕКЛИК Яхши хусусиятга эгалик, яхшилиқ. Кексалар бирон кишига неклик тиламоқчи бўлсалар: «Болаларинг орзусини кўр, топганинг тўйга, яхшилиқларга буюрсин!» — дейишади. Н. Сафаров, Оловли излар.

НЕКРОЗ [юн. nekros — ўлик, ўлган] тиб. биол. Тирок организмдаги бирор аъзонинг, унинг тўқима ёки ҳужайраларининг ўлиши, жонсизланиши.

НЕКРОЛОГ [юн. nekros — ўлик, ўлган + logos — сўз, нутқ] Бирор шахснинг вафоти муносабати билан унинг ҳаёти ва фаолиятига бағишлаб ёзилган мақола, таъзиянома. Некролог эълон қилмоқ.

НЕКТАР [юн. nectar] 1 Юнон мифологиясида: худо (маъбуд)ларнинг абадий ҳаёт ва ёшлиқ ато этувчи илоҳий ичимлиги.

2 бот. Гулнинг шираси, гулшира. *Ўсимликлар доривор моддалар манбаидир. Шундай моддалардан бири гул нектаридир. «Фан ва турмуш» Асалари ун минг гулга қўниб, бир граммдан нектар тўплайди.* Газетадан.

НЕКҚАДАМ [ф. + а. نيك قدم — қадами қутлуғ] кт. Бахт келтирувчи, шарофатли (одам ҳақида). *Фуломжон ака неққадам инсон, у қаерга, қайси хўжаликка раҳбар бўлиб борса, ўша жой гуллаб-яшнайд.* Газетадан.

НЕМИС [қад. р. немец — гўлдираб, ноаниқ гапирувчи, соқов; ажнабий] қ. **немислар**. Немис тили. Немис халқи. Немис аёл. ■ Шу-шу бўлди-ю, немис тилини ўрганишга ҳаракат қилди. Бироқ бир неча ой меҳнат қилгандан кейин эшитсаки, Шекспир немис эмас, инглиз экан. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

НЕМИСЛАР Германиянинг туб аҳолисини ташкил қилувчи халқ.

НЕМИСЧА 1 Германияга, немис халқига, унинг алифбоси, тили, адабиёти ва маданиятига оид. *Немисча ёзув.*

2 Немис тили. *Сиз немисча(ни) биласизми? Немисча гапирмоқ. ■ Бу ўртоғим немисча билар экан, ҳозир жуда мавриди келганга ўхшаб қолди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.*

НЕ-НЕ Кўп ва хилма-хил; қанчадан-қанча. *Маллахондан бери яшайман, болам, не-*

не хонларнинг, не-не бекларнинг отларини кўрганман, не-не отлар ўз қўлимдан ҳам ўтган. Аммо, бу отжон экан. Ойбек, Танланган асарлар. Улар не-не хатарли жангда Бирга ўтга кирди ёнма-ён. З. Обидов.

НЕНЕЦ қ. **ненецлар**. Ненец халқи. Ненец тили. Ненец аёл.

НЕНЕЦЛАР Россия Федерациясининг Архангельск ва Тюмень вилоятлари ҳамда Красноярск ўлкасида яшовчи халқ.

НЕО- [юн. neos — янги] Ўзлашма байналмилал қўшма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, «янги, янгича» деган маънони билдиради.

НЕОДИМ [лот. neodmium < нео.. + юн. didymos — қўшалоқ, эгизак] Менделеев даврий системасининг III гуруҳига мансуб кимёвий элемент; оч кулранг металл.

НЕОКОЛОНИАЛИЗМ [нео.. + колониализм — мустамлакачилик сиёсати < лот. colonia — манзилгоҳ] Жаҳоннинг саноати ривожланган мамлакатлари томонидан Осиё, Африка ва Лотин Америкасидаги ривожланаётган мустақил мамлакатларга нисбатан қўлланаётган, ҳуқуқий жиҳатдан тенг бўлмаган иқтисодий ва сиёсий муносабатлар тизими; янгича мустамлакачилик сиёсати.

НЕОЛИТ [нео.. + юн. lithos — тош] археол. Тош асрининг энг кейинги даври. *Дастлабки сопол буюмлар неолит даврига мансуб бўлиб, бу давр археологик ёдгорликлари дастлаб Ўзбекистоннинг Хоразм, Қуйи Зарафшон воҳаларида топилган. «Фан ва турмуш». Яхё Фуломов экспедициясининг.. қидирувлари натижасида тадқиқ этилган неолит ва бронза даврига мансуб ёдгорликлар ҳайратомуз кашфиётлардан эди.* Газетадан.

НЕОЛИТИК Неолитга оид. *Сергей Павловичнинг кўп ишлари Ўрта Осиё, Қозогистон ва ҳатто қўшни мамлакатларнинг неолитик ёдгорликларини текширишда туртки бўлиб ҳисобланди. И. Жабборов, Кўҳна харобалар сири.*

НЕОЛОГИЗМ [нео.. + юн. logos — сўз] тлш. Тилда турли эҳтиёжлар натижасида янгидан пайдо бўлган сўз ёки сўз бирикмаси. *Тил ривожланган сари неологизмлар билан бир қаторда окказионал неологизмлар ҳам вужудга келади. «ЎТА».*

НЕОН [лот. neon < нео.] Менделеев даврий системасининг 0 (нолинчи) гуруҳига

мансуб кимёвий элемент; ҳаво таркибида бўладиган рангсиз ва ҳидсиз газ (электр лампочкалари, сигнал, реклама ва ш. к. ёритиш асбобларини тўлдириш учун ишлатилади). *Неон лампа.* ■ *Неон чироқлари нурида залда ғужғон ўйнаётган болалар худди аквариум ичида юрган балиқларга ўхшаб кўринади.* Ў. Усмонов, Сирли соҳил.

НЕОФАШИЗМ [нео.. + фашизм] Ўзининг аниқ шиорлари ва фаолият усулларини ҳозирги замонга мослаб ўзгартирган, лекин ғоявий-сиёсий асосини, қонун-қоидаларини сақлаб қолган фашизм.

НЕПТУН [лот. Neptunus — қадимги рим мифологиясида: денгизлар маъбуду, худоси] Куёш системасининг Куёшдан кейин саккизинчи ўриндаги катта сайёраси.

НЕПТУНИЙ [лот. neptunium < Нептун сайёраси номидан] Менделеев даврий системасининг III гуруҳига мансуб, табиий ураннынги парчаланишидан ҳосил бўладиган кумушсимон радиоактив кимёвий элемент.

НЕРВ [юн. νεῦρον — томир, тола] *анат., физиол.* Бош мия, орқа мия ва нерв тугунларини гавданинги бошқа аъзо ва тўқималари билан боғлайдиган, асосан, нерв толалари тугунидан иборат мураккаб анатомик тузилма ва уларнинг ҳар бири; асаб. *Кўриш нерви. Ҳаракатлантирувчи нервлар. Нерв системаси. Нерв тўқималари.* ■ *Тепки касаллигида айрим ҳолларда нерв системасида ҳар хил ўзгариш бўлиб, енгил утадиган менингит ҳам бўлиши мумкин.* «Саодат».

НЕСТ-НОБУД [ф. نىست — мавжуд эмас, йўқ + نوبود — мавжуд эмас, йўқ қилинган]: **нест-нобуд бўлмоқ** Бекорга йўқ бўлиб кетмоқ; **нобуд бўлмоқ.** *Ҳосилнинг нест-нобуд бўлишига йўл қўйилмайди.* **Нест-нобуд қилмоқ** Бекорга йўқ қилмоқ; **нобуд қилмоқ.** *Олтиндан ҳам қиммат “оқ олтин” ўз вақтида ва нест-нобуд қилинмай йиғиб-териб олинди.*

НЕТАЙ *поэт.* Нима қилай, начора. Азиз дўстлар, нетай, бахти қаро бўлганга йиғлайман, Азизимдан тирик, ўлмай жудо бўлганга йиғлайман. Ҳамза, Паранжи сирлари.

Сўрамай-нетмай 1) сўрамай-суриштирмай; 2) сўроқсиз, бесўроқ.

НЕТОНГ *поэт.* Не ажаб. Муҳаббат дардидан бемор қалблармиз, Ўғай бўлсак, нетонг, соғлар орасида. А. Орипов, Руҳим.

НЕТТО [итал. netto — соф; ҳақиқий] Маҳсулотнинг ўров-идишсиз соф оғирлиги; *зид.* **брутто.** *Нетто — беш килограмм.*

НЕФРИТ I [юн. nephros — буйрак] *тиб.* Буйракнинг, энг аввало, буйрак тугунчаларининг яллиғланиши.

НЕФРИТ II *мин.* Яшил ёки оқ рангли тигиз кристалл минерал (Нефритнинг майда тошлари буйрак шаклида бўлганлигидан ушбу минерал шундай аталади).

НЕФРОЛОГ Буйрак касалликларини ўрганувчи мутахассис, шифокор.

НЕФРОЛОГИЯ [юн. nephros — буйрак + logos — фан, таълимот] Табиётнинг буйракнинг тузилиши ва фаолияти, касалликлари, уларнинг олдини олиш чора-тадбирлари каби масалаларни ўрганувчи бўлими.

НЕФТЧИ Нефть саноати ишчиси, мутахассиси.

НЕФТЬ [турк. neft < ф. نفت] Ёнилғи сифатида ишлатиладиган ва турли маҳсулотлар (мас., керосин, бензин) олинадиган кўнғир ёки қора ёғсимон, энг муҳим қазилма; суяқ минерал модда. *Боку нефти. Нефть билан ишлайдиган двигатель. Нефть саноати.* ■ *Нефть ва газ бизнинг асримизда энг зарурий энергетик хомашё бўлиб қолди.* «Фан ва турмуш».

НЕЧА *сўр. олм. I* Сон-миқдор ҳақида сўроқни билдиради; қанча? *Костюм неча сўм туради? Соат неча бўлди? Заводда неча йил ишладингиз? Бир неча одам. Бир неча вақт. Фарғонага неча марта бораансиз? Мен бунти сенга неча марта айтдим!* ■ *Хон жанобларидан сўрайдирган бир неча тилакларим бор.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Ҳис-ҳаяжонни билдирувчи гапларда миқдорнинг сон-саноқсизлигини, кўплигини билдиради. [Холмат:] *Мен сизнинг ишқингизда неча йилдан бери куйиб юрибман-а. Энди бундан ортиқ чидашга ҳеч тоқатим йўқ.* Ҳамза, Танланган асарлар. *Поезд неча соат йўл юргандан кейин ана шу бекатчаларнинг бирига келиб тўхтади.* А. Қаҳҳор, Асарлар.

НЕЧА-НЕЧА Бир неча, анча-мунча, кўп. *Тўйга неча-неча эркак ва аёл келиб кетди.* ■ *Сиддиқжонни.. колхозга тортишга неча-неча ҳаракат қилди: тушунтирди, ваъда берди, яхши гапириб ҳам кўрди, ёмон гапириб ҳам кўрди — фойдаси бўлмади.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

НЕЧАНЧИ сўр. олм. Предметнинг тартиб ўрни ҳақидаги сўроқни билдиради. *Нечанчи синфда ўқийсиз? Нечанчи қаватда турасиз?*

НЕЧИК 1 сўр. олм. Белги ҳақидаги сўроқни билдиради; қандай?, қанақа? *Сизни нечик шамол учирди? ■ Кулоқ солгин, нодон қўзим, сўзимга, Нечик энди айшу ишрат айлайин? «Равшан».*

2 гум. олм. Сабаб ҳақидаги сўроқни билдиради: нима учун? нима сабабдан? *Шу кечаси нечик унда бўш вақтларини бундан сўнг ёзиш-чизиш ишига сарф қилиш фикри қўзғалди. А. Қаҳҳор, Сароб.*

Ҳар нечик Ҳар қалай, ҳар ҳолда. *Ҳар нечик, иш дуруст бўлиб қолди.*

НЕЧИЛАМЧИ айн. нечанчи. *Раис бува, калиш нечиламчи эди? Т. Мурод, Юлдузлар мангу ёнади.*

НЕЧОВ сўр. олм. Шахс, киши сони, миқдори ҳақидаги сўроқни билдиради. *Сизлар нечов? ■ От суриб бу майдон ичра турарман, Сендай нечовларнинг додин берарман. «Ширин билан Шакар».*

НЕЧОҒЛИҚ рвш. 1 Нақадар, қанчалик, қандай. *Ишнинг нечоғлиқ қийинлигини билсанг эди. Кўрдингми, нечоғлиқ хушёр бўлиш керак. ■ Нечоғлиқ ўзини қаттиқ ушлаган Кумуш ҳам сирини яшира олмади. А. Қодирӣ, Ўтган кунлар.*

2 боғл. өзф. Миқдор, даража мазмунидаги гапни бош гапга боғлаш учун хизмат қилади, бунда эргаш гапнинг кесими шарт майли шаклида бўлади. *Ҳожининг бу сўзи Ўзбек оймага нечоғлиқ ёққан бўлса, Отабекни шу қадар ерга қаратган эди. А. Қодирӣ, Ўтган кунлар.*

НЕЧТА сўр. олм. Дона, миқдор ҳақидаги сўроқни билдиради. *Нечта китобинг бор? ■ -Арава бордими? — деди Ўрмонжон каттакон рўмолчаси билан юзини, бўйинини артиб. — Нечта арава борди? А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.*

НЕЧУК с. т. Нечик? қандай, нима учун? *Аҳволингиз нечук? Нечук, шуни ҳам билмайсиз? ■ Ҳеч кимдан садо чиқмади. Ҳамма, нечукдир, ўнғайсизланар, қимтинар, ерга қарар эди. А. Қаҳҳор, Асарлар.*

НЕЧУККИМ эрг. боғл. эск. Негаки?, чунки, сабабли. *Хусусан, бундан сўнг дим сара бўлғай, нечукким, бугун кулбаи вайронамга Авазим ташириф буурди. С. Сиёев, Ёруғлик.*

НЕЧУН Нима учун?, нима сабабдан?, нега? *Мен нечун севаман Ўзбекистонни, Тупроғин кўзимга айлаб тўтиё. А. Орипов, Юртим шамоли.*

НЕЪМАТ [а. نعمت — бахтли, фаровон ҳаёт; инъом, ҳадя] 1 Табиат инъом этган егулик нарсалар; ноз-неъматлар. *Ширин меваларга ўрганган оғизларига бу ернинг нордон неъматлари ёқмади. Ойбек, Қуёш қораймас.*

2 Эзгу иш, яхши нарса. *Бўлакка неъматни васлинг фаровон айладинг кетдинг. Муқимий. Мана, илм қандоқ азиз неъмат. Дунёда илмдан ортиқ ҳам лаззатли ширин неъмат борми? Ҳамза, Танланган асарлар.*

3 Неъмат (эркаклар исми).

НЕҚАДАР айн. нақадар. *Лекин мени отмадинг ўтга, Неқадар яхшисан, ёшлигим! Р. Парфи, Кўзлар.*

НИВЕЛИР [фр. niveler — тўғриламоқ, бараварламоқ < niveau — ватерпас, шайтон] геод. Ернинг паст-баландлигини бирор нуқтага нисбатан ўлчайдиган геодезик асбоб.

НИВЕЛИРЛАШ Геодезик ўлчашнинг бир тури; ер сатҳи нуқталари баландликларини бирон-бир танланган нуқта ёки денгиз сатҳига нисбатан аниқлаш, белгилаш.

НИВЕЛИРОВКА қ. нивелирлаш.

НИВЕЛИРОВКАЧИ Нивелирлаш ишларини бажарувчи мутахассис.

НИГИЛИЗМ [лот. nihil — ҳеч нима, ҳеч нарса] 19-аср рус ижтимоий тафаккурида мавжуд ижтимоий ҳаёт шакли ва ахлоқий нормаларни, маданий мерос ҳамда идеалларни инкор этишдан иборат оқим.

НИГИЛИСТ Нигилизм тарафдори.

НИГИЛИСТИК Нигилизм ва нигилистга оид. *Нигилистик қарашлар. ■ Маданий меросга нигилистик муносабат санъат ва бадиий адабиётга юзакиларча ёндашишдан келиб чиққан эди. Газетадан.*

НИГИН [ф. نغین — узук; узукка қўйилган қимматбаҳо тош] фольк. айн. узук. *Энди Равшанбек кўзининг ёшини артиб, шундай нигинга қараса, нигиннинг юзида хати бор. «Равшан».*

НИГОР [ф. نگار — ёзувчи, ёзиб олувчи; севиқли, гўзал; тавсиф] 1 Севгили; гўзал. *Кўнглида гўё нигори келади, ҳаётбахш узори уни бахтиёр қилади. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Ёнимда бўлсанг, нигор, жонни айлардим нисор. Ё. Мирзо.*

2 Нигор (хотин-қизлар исми).

НИГОРОН [ф. نىگاران — севимли, гўзал ёр] Зориқиб-толиқиб, интизор бўлиб кутувчи. *Нигорон кўзлар. Нигорон бўлмоқ.* ■ *Ҳаёт шохлар орасида нигорон бўлиб ўтирган ёрини кўрди-ю, қалбида оғир чўккан дардлари тарқалгандай, шукроналик билан жилмайди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

НИГОҲ [ф. نگاه — қараш, назар, кўз қараши] Кўз қараши; назар, боқиш, қараш. *Лаъли кўлига гугурт олиб, газни ёқаркан, унга зимдан қараганди, ихтиёрсиз равишда нигоҳлар яна тўқнашди.* Д. Нурий, Осмон устун. *Майна бу бошлиқларга рўмолини сал кўтариб, бир нигоҳ ташлади.* Ш. Тошматов, Эрк қуши.

НИГОҲБОН [ф. نگاهبان — қараб турувчи, қоровул] Қараб турувчи, бошқариб турувчи. *Бўлмас обод эл, адолатли нигоҳбон бўлмаса, Бир-бирига меҳру шафқатли қадрдон бўлмаса.* Ҳабибий.

НИГРОЛ [лот. niger — қора + ol(eum) — ёғ, мой] Ёғли гудрон; механизмларни ёғлаш учун ишлатиладиган, нефтдан олинадиган қовушқоқ суюқлик.

НИГУН [ф. نگون — ағдарилган, тўнтарилган] Тескари. *Авлодим толеи нигун эмас, бас, Юрт деса, жонидан кечади ҳар дам.* Б. Бойқобилов.

НИДО [а. خداء — хитоб, мурожаат; даъват, чақириқ] кт. 1 Бирор кайфиятни, ҳис-туйғунни ифодаловчи овоз, товуш. -*Қаёқданам бу балога йўлқизим, уф-ф, — Хўжабековнинг кўкраидан тубсиз пушаймон нидоси узилиб чиқди.* С. Анорбоев, Оқсой.

2 Ҳайқириқ, айтилган фикр. *Бухорий харсангтош ётқизилган айланма кўчалардан борар экан, кўнглида бир нидо бор эди: «Менинг тинчгина ишлашимга имконият бермаётирлар!»* Мирмуҳсин, Меъмор.

3 эск. Чақириқ, даъват, ундов.

НИЁЗ [ф. نياز — эҳтиёж; илтимос, ўтинч; ваъда; тухфа, ҳадя] 1 эск. кт. Ёлвориш, ўтиниш. *Мен бандайи бечора дуо бирла ниёзин Оламнинг амири, шоҳи давронима айтинг.* Ҳ. Фулом, Машғал.

2 кам қўлл. Хайр-садақа.

3 Ниёз (эркаклар исми).

НИЗО [а. نزاع — баҳс, тортишув; жанжал, тўқнашув; кураш] Ўзаро келишмовчилик ёки қарама-қаршилик, душманлик, адоват орқасида туғилган ҳолат, муносабат;

ихтилоф, нифоқ. *Давлатлар ўртасидаги низолар. Миллий низолар. Низо уруғини сочмоқ.* ■ *Мусулмонқул ўз ғарази йўлида орада йўқ низоларни кўзгаб, кувёви Шералихонни ўлдирди, гуноҳсиз Муродхонни шахид этди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

НИЗО СОЛМОҚ ёки **НИЗО УРУҒИНИ СОЧМОҚ** Қарама-қаршиликни, келишмовчиликни вужудга келтирмоқ. *Даҳо ўйлаб, улуг шоир билан аёли орасига низо солишни топди.* Т. Мурод, Юлдузлар мангу ёнади. **Орадан низоли кўтармоқ** Ўзаро келишмовчилик, қарама-қаршиликни йўқотиш. [Абдурахмонбой Қудратга:] -*Уй-жойингни қайтарай, давлатимдан баҳраманд қилай, орадаги низоли кўтар!* Н. Сафаров, Танланган асарлар.

НИЗОЛАШМОҚ Адоват, ихтилоф, нифоқ туфайли ўзаро жанжаллашмоқ. *Ориф ака узоқ қишлоқларда қолиб кетади, кўплар билан низолашиб ҳам олди, кўп дўстлар орттирди.* А. Мухтор, Чинор.

НИЗОЛИ Низога сабаб бўладиган, ихтилоф туғдирадиган, нифоқ соладиган; жанжалли. *Низоли масалаларни тинч йўл билан ҳал қилмоқ.* ■ *Раҳмон тоға қишлоқ пешволари билан боғлиқ бўлган низоли масалаларни ҳал этишга маслаҳат сўраб келганларга очиқ бир нарса дея олмас, уларни инсофга чақиришдан бошқа йўл йўқдай туюларди назарида.* С. Кароматов, Бир томчи қон.

НИЗОМ [а. نظام — тартиб, тизим; тузум; устав, ички тартиб қоидалари] 1 Маълум иш, масала бўйича қонун-қоидалар, тартиблар мажмуи. *Сайлов тўғрисидаги низоми.* Қиличбозлик низоми. ■ *У уруш низомини билади.* С. Айний, Қуллар.

2 эск. айн. устав. *Бухоро ҳукуматининг ҳарбий низомига кўра, бузилган қуролни сарбоз ўз пулига тузатиши лозим эди.* С. Айний, Дохунда.

3 эск. Саф, қатор. *Низом тортмоқ.*

4 Низом (эркаклар исми).

НИЗОМНОМА [а. + ф. نظامنامه — низоми, устав, қоидалар] айн. **НИЗОМ 1, 2.**

НИКЕЛЛАМОҚ Металл буюмлар сиртига никель югуртирмоқ, никель қопламоқ. *Кроватни никелламоқ.*

НИКЕЛЛАНМОҚ **Никелламоқ** фл. мажҳ. н. *Никелланган самовар.* ■ *Ёруғ ва кенг хоналарда қўлай жиҳозлар — никелланган*

кроватьлар, стол, стул, шкаф, буфетлар бор. Газетадан.

НИКЕЛЬ [нем. Kupfernickel минерали номидан < Kupfer – мис + Nickel – мис қазиб олувчиларга тўсқинлик қилувчи ёвуз рух] Менделеев даврий системасининг VIII гуруҳига мансуб кимёвий элемент, эриши қийин, ҳавода ўзгармайдиган, кумуш каби оқ ялтироқ қаттиқ металл.

НИКОТИН [фр. nicotine < тамакини дастлаб, 1560 йилда Францияга олиб келган француз дипломати J. Nicot (Ж. Нико) номидан] Тамаки ва б. баъзи ўсимликлар таркибида бўладиган алкалоид, кучли заҳар. Жуда кўп талант эгалари алкоголь ва никотин таъсиридан ҳалок бўлган. «Фан ва турмуш».

НИКОТИНЛИ Таркибида никотин мавжуд бўлган. Анабазин ва никотинли дорилар ўрнига кальций содасини ишлатиш мумкин. Газетадан.

НИКОҲ [а. نكاح – уйланиш, эрга тегиш; эр-хотинлик; эр-хотиннинг қовушиши] ҳуқ. 1 Эр-хотинликни шариат йўли билан расмийлаштириш маросими ва шу маросимда домумла томонидан ўқиладиган шартнома. Никоҳ қилмоқ. Никоҳ ўқимоқ. ■ -Ҳозир Зухур маҳсум чиқса, аянгишни чақириб, никоҳ ўқиймиз! – деди домла. «Муштум». Қиз никоҳ ва унинг эртаси бўладиган бутун можарони кўз олдига келтириб, аммасининг оёғига йиқилди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 Эр-хотиннинг ўзаро розилиги билан ҳуқуқий жиҳатдан расмийлаштирилган оилавий иттифоқ; эр-хотинлик. Никоҳ тўйи. Никоҳ тўғрисида гувоҳнома.

НИКОҲЛАМОҚ Оилавий иттифоқни, эр-хотинликни шариат йўли билан расмийлаштирамоқ, никоҳ ўқимоқ. -Булар иш бўлган, мени қиморбоз никоҳлаб олган эди.. – деди Ҳожжи хола. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Робиянинг иддаси ўтгач, маҳалла имоми уни Тоҳирга никоҳлаб берди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

НИКОҲЛИ Никоҳлаб олинган, никоҳ ўқиб расмийлаштирилган. Никоҳли хотин.

НИКОҲСИЗ Никоҳ қилинмаган, эр-хотинлиги никоҳ ўқиб расмийлаштирилмаган. Никоҳсиз хотин.

НИЛ [ф. -ҳинд. نيل – кўк бўёқ модда, индиго] 1 Баъзи ўсимликлардан кимёвий йўл билан ажратиб олинадиган кўк бўёқ, олтин

ранг билан товланадиган кўк кристалл модда.

2 Қўзга сурма, юзга ясама хол қўйиш учун қўлланадиган мис сурмачўп (яна қ. мил V). Чиройлироқ хотин-қизларни ва ёш ўғлонларни чўмилтирганда, жуда катта аҳамият берилар. қошлари терилар, кўзларига сурма ва юзларига нил билан ясама холлар қўйилар эди. С. Айний, Қуллар.

3 Маълум бир нарсанинг учи (яна қ. мил I). Юсунов милтиқнинг нилини осмонга қаратди-да, тепкини босди. Ёруғ осмон гумбурлаб кетди. М. Ҳазратқулов, Журъат.

Бўёқчининг нилими? қ. бўёқчи. -Дарахт ўстириш бўёқчининг нили эмас, – деди Комилжон. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

НИЛГУН [ф. نيلگون – кўк, осмоний ранг] эск. кт. Нилранг; мовий, кўк, нилий. Полвонлар қадамига осмон поя, Жаранглар бош устида нилгун фазо. Ф. Гулом.

НИЛИЙ [ф. نیلی – тўқ кўк, зангори] айн. нилгун. Бола ҳар кун келар оқиомда, Тут тағига бориб ўтирар Ва сарҳадсиз нилий осмонга – Кўк гумбазга боқиб ўй сурар. Х. Даврон.

НИЛУФАР [ф. نيلوفر] 1 Йирик баргли, чиройли катта-катта гулли, сувда ўсадиган кўп йиллик ўсимлик.

2 Нилуфар (хотин-қизлар исми).

НИМ [ф. نيم – ярим, яримта] Ярим, сал, тўла эмас. У, ним қоронғи уй ўртасида чалқанча ётгани ҳолда, бир нималар деб шивирлар.. эди. П. Турсун, Ўқитувчи. Унинг гапи оғзида қолди, кўзлари хиёл кенгайиб, ним очик лаби титради. П. Қодиров, Уч илди.

НИМА сўр. олт. 1 Предмет, воқеа-ҳодиса ҳақида сўроқни ифодалайди. Бу нима? Нима янгилик бор? Сизга нима керак эди? Отингиз нима? ■ Тошкентдан нималар келтирдингиз, бек ака? А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Нима бўлди? 1) айн. нима қилди? Унга нима бўлди?; 2) қандай натижа билан тугади. Иш нима бўлди? **Нима гап?** Воқеа нимадан иборат? **Нима учун?** қ. учун. **Нима қиламан** (ёки қиласан, қилади) Менга (сенга, унга) нима кераги бор, бошимга ураманми. Мен буни нима қиламан? **Нима қиласан ёлғон гапириб?** ■ Хўш, у [Йўлчи] тентакни қутқазиб нима қиласан, жиян? Ойбек, Танланган асарлар. **Нима қилди?** Не бўлди?, қандай ҳодисага йўлиқди? Сизга нима қилди?

2 Риторик сўроқ гапларда инкор маъносини билдиради. *Дунёни сув босса, ўрдак-ка нима қайғу?* Мақол. ■ *Юрт ишига ғам-хўрлик қиладиган одамлар бор. Санларга нима.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 Белги ҳақида сўроқни билдиради; қандай? *Нима гуноҳ қилдим?* Ойбек, Танланган асарлар. *Марғилонга нима юмуш билан келган эдингиз?* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Нима қилай Қандай қилай, начора, илож қанча. *Гапга кўнмаса нима қилай.*

4 Қариндошлик муносабатлари маъносида “ким” ўрнида ишлатилади. *Уменинг нимадан бўлади?* *Сиз Каримнинг нимаси бўласиз?*

5 Сўроқ гапларнинг бошида умумий сўроқни билдирувчи сўз-гап сифатида келиб, сўроқни кучайтиради, таъкидлайди. *Нима, мадрасани битиртириб, мачитга имом қиласизми?* М. Исмоилий, Фарғона т. о. - *Нима, бирон нарса тушиб қолдими?* – *бепарво сўради Салим.* Ойбек, Танланган асарлар.

Бир нима Ноаниқ нарса, предметни ифодалайди; нимадир. **Нимаси?** Сўзловчининг бирор нарса ёки хатти-ҳаракатдан таажжубланганлигини ёки норозилигини билдиради. *Канизак билан ўйнашганинг ўйнашган, Сидиқжоннинг хотинини чақиртириб, икковини уриштирганинг, Анзират хола бечорани урдирганинг нимаси?* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. **Нимасини айтасан (ёки айтасиз)?** *крш. с. Қани-я, қани энди.*

НИМАГА *сўр. олм.* Сабаб ҳақида сўроқни билдиради; нега?, нима учун?, нима сабабдан? *Ака, нимага жим бўлиб кетдингиз?* Ойбек, Танланган асарлар. [Чол:] *Нимага бунақа қилганини биласизми бунинг?* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

НИМАГАКИ *эрг. боғл.* Нима учун десаңгиз, шунинг учунки, чунки. *Хурсанд бўлиш керак, нимагаки бугун кишлоғимизга уез [уезд] ҳокими Фишман тўра келадилар.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

НИМАИКИ *нисбий олм.* Қандай нарса бўлмасин, нима бўлмасин ҳаммаси. *Дўстлар нимаики топсалар, баҳам кўришади.* ■ *Нимаики қилсанг тилак, Барига ўқиш керак.* Қ. Муҳаммадий.

НИМАРСА *эск. айн. нарса.* [Абдишукур:] *Ука, менингча, гафлатдасан, ўқимаганликдан бўлса керак, фикринг кўп нимарсалардан ҳали гофил.* Ойбек, Танланган асарлар.

НИМДОШ [ф. *нимداشت* – тутилган, ишлатилган; эскирган, тўзган] Кийилиб, тутилиб, анчагина эскирган (асосан кийим ҳақида). *Бир куни кечга томон Умурзоқ аканинг эски қўрғончаси олдида нимдошгина солдат шинели кийган одам пайдо бўлади.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. *Куз кечаси.. Совуқ шамол баданни тиканли тили билан тирнар, нимдош кийимдан ўтиб санчар ва қалтиратар эди.* Н. Мақсудий, Лайлатулқадр.

НИМЖОН [ф. *нимجان* – чалажон, чалаўлик, ярим жон] **1** Куч-қуввати кам; заиф, нозик. *У [Анзират хола] олтмишларга бориб қолган, нимжон, юзи жуда буришган бўлса ҳам, қизил, товуши майин ва ёқимли бир кампир эди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 Заиф, нозик, ҳали ўзини тутиб олмаган, яхши ривожланмаган. *Қатор-қатор ўтқазилган ёш ва нимжон ниҳоллар эндигина япроқ чиқарган эдилар.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

НИМКОРЛИК [ф. *нимکاره* – тугалланмаганлик; ярим бажарилганлик; ерни тенг шерикликка ишлаш] Хусусий эгаликда бўлган ерни ижарага олиб, тенг шериклик асосида фойдаланиш шакли. *1921-29 йиллардаги Урта Осиё ва Қозоғистонда ўтказилган ер-сув ислохотлари натижасида нимкорлик барҳам топди.* Газетадан.

НИМКОСА [ф. *нимكاسه* – кичикроқ коса] Кичик коса; косача. *У чиқариб кўкнор халтасин, Нимкосада эзди оғуни.* Аввал “қулт-қулт” ютди анчасин, Сўнг ялади бори-ўғини. Р. Файзий.

Коса тагида нимкоса Бирор гап, иш-ҳаракат ва ш. к. заминида яширинган гап ёки нарса ҳақида. *Темир Акбарович коса тагидаги нимкосага энди тушунди.* П. Қодиров, Уч илдиз.

НИМПАЛЬТО [ним + пальто] Этаги тиззадан юқори турадиган пальто тури; калга пальто. *Жамшид секингина туриб, нимпальтосини энига ташлади-да, эшикка чиқди.* Ш. Холмирозев, Тоғларга қор тушди.

НИМПУШТИ [ф. *нимپشت*] Оч пушти. *Нимпушти гуллар.*

НИМРАНГ [ф. *нимرنگ* – оч рангли, ёрқин эмас] **1** Ранги оч, оч ранг. *Ёз кунлари маҳдумнинг боғчаси оқ, нимранг, ола-зангор, малла-ложувард ва бошқа тус капалак-*

ларнинг ялт-юлт учишлари билан алоҳида бир кўринишга кирарди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

2 Узумнинг ўртача кечпишар бир тури. Токнинг тоифи, нимранг, ҳусайни, қирмиска, шивирғони, доройи каби навларини ўстириш мақсадага мувофиқ. Газетадан.

НИМТА [ф. نيمتە — тананинг ярми] Сўйилган мол ёки қўй танасининг бўйлама ярми. Қассоб дўконини очиб, қўй нимталарини осяпти. Ҳ. Фулом, Замин юлдузлари. Темиртош яқиндаги бир мўғулни мўлжалга олиб, унг томонидан от солди, етиб бориб, унинг чап елкасига қилич урди, мўғул икки нимта бўлиб, отининг оёғи остига тушди. М. Осим, Ўтрор.

Нимта қилмоқ Ўлдирмоқ, иккига бўлиб ташламоқ (яна қ. нимталамоқ 2). Ҳамма ёқ кўрбоши. Ҳозир билса, нимта қилади. Йўқол, кўрмайин ҳам, куймайин ҳам! Ш. Тошматов, Эрк қуши.

НИМТАЛАМОҚ 1 Сўйилган мол ёки қўй танасини бўйламасига икки тенг қисмга ажратмоқ.

2 кўчма Парча-парча қилмоқ, парчалаб ташламоқ. Майдон-майдон отин елсин фарзандим, Душманни нимталаб бўлсин фарзандим. «Равшан». Шерали ҳозир уни нимталаб ташлашга тайёр эди, бироқ индамай, кўча эшиги томон илдам юриб кетди. С. Кароматов, Олтин қум.

НИМТА-НИМТА Бўлак-бўлак, парча-парча. Ўзинг мардсан, Ғиротингни елгансан, Ғаним бўлса, нимта-нимта бўлгансан. «Равшан».

НИМТАТИР 1 Унча қуюқ эмас, аччиқ эмас, суюқ (дамланган чой ҳақида). Зумрад нимтатир, суюққина чойни ҳўлаб кўярди. Ойбек, Зумрад.

2 Сал товланувчан, ўхшаш. Аваз кўксини тўлдириб нафас олди. Гоҳ тўхтаб, нимтатир кўкиш уфқларга разм солди, кечаги осойишта кунини, бу ерда ўтажак осуда дамларини ўйлади. С. Сиёев, Аваз.

НИМХУШК [ф. نيمخشک — ярим қуруқ, чала қуриган] Бир оз нами бор, намроқ, ҳўлроқ. Нимхушк тупроқ.

НИМЧА [ф. نيمچه — яримта; калта кийим] 1 Кўйлак устидан, костюм, камзул ичидан кийиладиган енгсиз ва ёқасиз калта ва ихчам кийим (асосан хотинлар кияди). Энида узун қизил шоҳи кўйлак, кимхоб

нимча, бошида шафтолиранг ёрқин товланган ипак дуррача. Ойбек, Танланган асарлар.

2 эск. Тахминан 400 граммга яқин бўлган оғирлик ўлчови. Нимча гўшт. ■ Бир қассобдан нимча қўй гўшти олиб келдим. Бу сабил ҳам эчки гўшти экан. С. Айний. Эс-далиқлар.

НИМЧИЛИҚ Яхши ривожланмаган, ўсмаган; заиф, нимжон, мажмағил. -Сизга нима бўлди ўзи, сап-сарик, нимчилик-ку.. Ё анави ўғил болани оламизми, кўҳликкина экан, — деди жувон эрига. Р. Файзий, Сен етим эмассан. Бу ерда экин ғовлаган, бўйга зўр берган эмас ва оч ерда ўсган ёки парваришсиз қолган ўсимликдек пакана, нимчилик эмас. Ойбек, О. в. шабадалар.

НИМЧОРАК [ф. نيمچارايک — ярим чорак; чоракнинг ярми] эск. Саккиздан бир, чоракнинг ярми. Нимчорак қадоқ чой.

НИМҚОРОНҒИ Ярим қоронғи, унчалик ёруғ ҳам, қоронғи ҳам эмас. Эркин нимқоронғи, зах хонага ҳам, сукунатга ҳам аста кўника бошлади. Т. Малик, Иблис девори.

НИНА айн. игна. Шакархоннинг ангиш-вонаси тешилиб, бармоғига нина кириб кетмаганда, кўшиқ тонг отгунча янграши турган гап эди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Чиндан колхознинг нинасига теккан бўлса, туя қилиб тўлатаман. Биласан-ку қаттиққўл-лигимни! С. Анорбоев, Оқсой.

Нинадай гап Арзимаган, аҳамиятсиз гап. Гапни кўп чўзма, қаердалигингни биласанми? Нинадай гап бу ерда туядай бўлади-я! — деди Темир хотинига. Б. Раҳмонов, Юрак сирлари.

НИНАЧИ Найчасимон тана тузилишига эга бўлган, қанотли ҳашарот тури. Илонлардан ташқари турли хил ҳашаротлар: бешиктерватар, қора чигиртка, ниначи ва бошқалар ҳам ўз ривожланиши давомида қобиғини янгилайди. «Фан ва турмуш». Ўтўланлар устида оқ, сариқ капалаклар, қизил, бинафшаранг ниначилар учиб юрибди. М. Маҳмудов, Мангу куй излаб.

НИННИ бол. Янги туғилган бола, чақалоқ.

НИОБИЙ [лот. niobium < юнон мифологиясидаги Танталнинг қизи — Фива маликаси Ниоба (Niobe) номидан] Менделеев даврий системасининг V гуруҳига мансуб кимёвий элемент; қийин эрийдиган, коррозияга чидамли кулранг металл.

НИППЕЛЬ [ингл. nipple] 1 Кувур ва шлангларни, радиатор бўлаklarини герметик улашга хизмат қиладиган, ҳар икки томони резбали деталь. *Радиатор ниппели.*

2 Камералардан ҳавони чиқармайдиган мослама. *Велосипед камерасининг ниппели.*

НИСБАТ [а. نسبت — муносабат, алоқа; қариндошлик; ўзаро боғланиш; миқдор] 1 Нарсаларнинг бир-бирига қараганда катта-кичиклиги, оз-кўплиги ва ш. к. *Кучлар нисбати.* ■ ..урушда қатнашаётган кучларнинг нисбати, мақсади кун сайин илмий асосда тушунтириб борилиши керак. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 мат. Бир соннинг иккинчи сонга қараганда қиёсий катталиги, бир соннинг иккинчи сонга бўлинишидан ҳосил бўлган бўлинма. *Икки миқдор ўртасидаги нисбат.*

Нисбат бермоқ Бирор кимса ёки нарсага олиб бориб боғламоқ; ўхшатмоқ *Менинг жежунума Мажнунни бермангиз нисбат.* Нодира. *Ота-боболаримиз қадимда кўп жойларнинг номини дов-дарахтларга нисбат бериб қўйганлар.* Газетадан.

Феъл нисбатлари тлш. Ҳаракатнинг субъект ва объектга бўлган муносабатини кўрсатадиган феъл шакллари. *Феълнинг ўзлик нисбати.* *Феълнинг орттирма нисбати.*

НИСБАТАН [а. نسبتاً] рвш. 1 Бошқаларига қиёсан; қиёсан олганда. *Деворсиз боғнинг шимол томони чакалакзор бўлгани учун уни нисбатан озроқ қум босган.* С. Айний, Эсдаликлар.

2 кўм. *взф.* Айириб, таъкидлаб кўрсатишни ифодалайди; қараганда, кўра. *Маҳкамнинг босиқлиги эса уни Очилга нисбатан бир неча ёш катта кўрсатарди.* П. Қодиров, Уч илдиш. *Каспий денгизида пароходлар қатнови баҳорга нисбатан кўнайди.* Шухрат, Шинелли йиллар.

3 кўм. *взф.* Ҳаракат-ҳолатнинг нимага, кимга қаратилганлигини, муносабатини билдиради. *Элмуроднинг кўнглида, энди чолга нисбатан бўлган ҳалиги нафрат ўчиб, унинг ўрнига аянча ўхшаши бир сезги пайдо бўлди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

НИСБИЙ [а. نسيبى] 1 Бошқаларга қиёсан олинган ёки белгиланадиган; қиёсий, солиштирма. *Пахтанинг нисбий намлиги.* *Жойнинг нисбий баландлиги.*

2 Ташқи шароит, муҳит билан боғлиқ равишда ўзгарадиган; шартли. *Нисбий тушунча.* *Нисбий ҳақиқат (флс.).*

3 тлш. Нисбат, муносабат билдирувчи. *Нисбий сифат.*

НИСБИЙЛИК 1 Нисбий ҳолат, нисбий эканлик. *Тушунчаларнинг нисбийлиги.*

Нисбийлик назарияси Ҳозирги замон физикасида: фазо ва вақтнинг ҳар қандай физик жараён учун ўринли бўлган хусусиятлари ҳақидаги таълимот (20-асрнинг 1-чорагида америкалик физик А. Эйнштейн томонидан ишлаб чиқилган). *Нисбийлик назарияси — материя мавжуд бўладиган фазо ва вақт назариясидир.* «Фан ва турмуш».

2 айн. **нисбият.**

НИСБИЯТ [а. نسيبت — нисбийлик] Нисбий катталиклар, муносабатлар мажмуи; нисбийлик. *Атомлар ичида электрон, протон очилган, нисбият назарияси ёзилиб, наир этилган бир вақтда..* Газетадан.

НИСОР [а. نثار — ширинликлар, ҳаёллар улашиш, тарқатиш] кт. 1 айн. **қурбон.** *Ёринга, эй нигор, вафо қил, Жонингни эт нисор, вафо қил.* Ё. Мирзо.

2 айн. **чочиқ** II 2. [Навоий:] *Ташаккур билдириб наққошингизга, Нисор этсам бу зарни бошингизга.* Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.

НИСФ [а. نصف — ярим, яримта; ўрта] эск. кт. айн. **ярим.** *Агар берсам мунга гавҳар тахтимни, Оққиз, бўлмас, билгин, нисфи баҳоси.* «Равшан». *Чамаси, нисфи шаб асноси, дўстим деб, ёнида қиз, Султоналининг уйига келган.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

НИСФКОРЛИК [а. + ф. نصفهكارى — ярим ҳосилга, тенг шерикликка ишлаш] айн. **нимкорлик.**

НИТРАТЛАР [қ. нитро..] ким. қ. х. Нитрат (азот) кислотасининг тузлари: ўғит сифатида ҳамда дори-дармон ва портловчи моддалар ишлаб чиқаришда қўлланади.

НИТРИДЛАР [нитро.. + юн. eidos — тур, хил; кўриниш] ким. Азотнинг бошқа элементлар, асосан металллар билан ҳосил қилган бирикмалари.

НИТРО- [юн. nitron — селитра, сода] Ўзлашма байналмилал қўшма сўзларнинг биринчи қисми: айна қўшма сўзнинг азотга, нитрат (азот) кислотасига алоқадорлигини кўрсатади, мас., *нитратлар, нитроглицерин.*

НИТРОГЛИЦЕРИН [нитро.. + глицерин] *тех. ким.* Нитрат (азот) кислотаси ва глицериннинг мураккаб эфири; рангсиз

ёпишқоқ суюқлик, кучли портловчи модда (ҳарбий техникада ва тиббиётда қўлланади).

НИТРОН [қ. нитро-] Таркибида азот бўлган оқ қаттиқ синтетик полимер ва ундан ишлаб чиқарилган пишиқ сунъий тола. *Нитрон толасидан тўқилган гиламлар жуда енгил, пишиқ ва кўркам бўлиб, оддий гиламларга нисбатан анча арзондир.* Газетадан.

НИФОҚ [а. نفاق — иккиюзламалик; мунофиқлик, риёкорлик; муғамбирлик] Келишмовчилик, ихтилоф, низо, жанжал. *Амирлик рутбасини қабул қилсам, баъзи улуғ зотларнинг кўнгли ранжур. Орада беҳуда сўз кўпаюр. Дўстлик ўрнига нифоқ вужудга келур.* Ойбек, Навоий. *Нигора билан Шербекнинг ораларига нифоқ солишда унинг ҳам қўли борди.* С. Анорбоев, Оқсой.

НИФОҚЧИ Нифоқ туғдирувчи, нифоқ, низо солувчи; ғаламис. *Нифоқчи — одамлар ўртасига нифоқ ташлайди, коллективни бузади, таълим-тарбияни издан чиқаради.* Р. Усмонов, Одобнома.

НИШ [ф. نيش — ари, чаёнларнинг чақиш аъзоси; найза; бирор нарсанинг ўткир учи; чақиш, нина, найза санчиш] **1** Ўткир нарсанинг учи; найза. *Кўк стрелкаларнинг шаҳарга, тепаликлар ва катта йўллarga қаратилган найзалари.. ханжар нишидай армия мудофаасига санчилиб турарди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Газандаларнинг чаққанда санчадиган аъзоси; ништар. *Йўлда чаён тошбақадек дўстига, Урди бир-икки нишини пўстига.* Ҳамза.

3 Эндигина униб чиққан (ўсимлик ёки куртак). *Тупроқни кўтариб турган ниш ғўза тагини аста кавлаб кўрсам, илдизи чирий бошлабди.* С. Маҳкамов, Шогирд.

Ниш урмоқ **1)** нина, найза каби ўткир учли нарсани санчмоқ. *Қайнаётган қазига ниш урмоқ;* **2)** ўсиб ер бағрини ёриб чиқмоқ (ўсимликлар ҳақида). *Авал экинларнинг ниш уришидан хирмонгача бўлган жараённи тўрт кўз бўлиб кузатган бўлса, энди кишиларнинг қалбини, қарашини, руҳини ўргана бошлади.* Шухрат, Шинелли йиллар; **3)** кўчма эндигина, янги пайдо бўлмоқ, туғилмоқ. *Мурабий — бола қалбида ниш ура бошлаган умид гунчаларининг меҳрибон соҳибидир.* Р. Усмонов, Одобнома.

4 Тухумнинг учигаги ўткир бўртиғи, холи.

НИШАБ [ф. نشيب — қиялик, ёнбағир; пастлик, паст жой] **1** Юзанинг бирор то-

монга қиялиги; қиялик даражаси. *Нишаб ер. ■ Янги қамиш босиб, лой билан сувалган томнинг нишаби ҳовли томонда.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

2 кўчма Бирор гап-сўз, иш-харакатнинг мазмуни, йўналиши. *-Ўзим ҳам гапнинг нишабидан масалани тушунгандим, — деди Ботирали Неъматжонга.* Газетадан.

НИШАБИНИ ЎЗИГА ОҒДИРМОҚ (ёки тўғриламоқ) Фойдани, тушумни ўз томонига қаратмоқ. *Гулнор.. Мирзакаримбой хонадонига бошлиқ бўлиб кеккайсин, ҳеч ким билан сўзлашмасин, туғсин, бойликнинг нишабини ўз томонига тўғриласин!.. У жуда шайтон хотин.* Ойбек, Танланган асарлар.

НИШАБЛИК Қия жой; қиялик, ёнбағир. *Баширжон Қирмизхонни эргаштириб, нишабликдан бир-бир босганча, пастга туша бошлади.* Н. Аминов, Суварак.

НИШОЛДА Тухумнинг оқини етмак билан кўпиртириб ва шакар қиёми кўшиб тайёрланадиган кўпиксимон қуюқ оқ ширинлик. *Ота.. нишолдага нон ботирар, самоварчи унга гулдор пиёлада иссиқ, хушбўй чой узатиб турар эди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

НИШОЛДАЧИ Нишолда тайёрлаш билан шуғулланувчи шахс.

НИШОН [ф. نشان — белги, из; муҳр, тамға; аломат; мўлжал; орден, медаль] **1** Атайлаб қўйилган ёки табиий белги; аломат. *Боланинг ўнг бетидеда нишони бор. ■ Техник.. домланинг дарвозасига қизил нишон қўйиб кетди.* А. Қаҳҳор, Сароб.

2 Бирор нарсанинг изи, асари, *Кечаги ёмғирдан нишон ҳам қолмаган, хушбўй шабада, дилхуш манзара, оромижон табиат.* И. Раҳим, Ихлос. *Кубань бўйларидан изладим сени. Ўтди туну кунлар, топмадим нишон.* Т. Тўла.

3 Бирор нарсдан дарак ёки далолат берувчи белги. *Ясовуллар садоқат нишони кўрсатдилар.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *Бу байроқ ҳар бир жангчи учун шон-шараф белгиси.. ғалаба нишони.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

4 Ўқ узиш учун мўлжалга олинган (қўйилган) нарса; қора. *Ўқни нишонга бехато урмоқ. Нишонга олмоқ. ■ -Тўғри қилгансиз, — деб уни қўлтиклади комиссар, — жангчининг онги қайралса, ўқи нишонга бехато тегадиган бўлади.* Шухрат, Шинелли йиллар.

5 кўчма Бирор гап қаратилган объект; бирор гапдан кўзланган мақсад; мўлжал. *Иноят сўзининг нишонга бориб тегаётганидан мамнун. С. Абдуқаҳҳор, Санамай саккиз дема.*

6 эск. кам. қўлл. Орден; медаль. *Кўкрагида яқинда олган «Меҳнат шухрати» нишони.. Газетадан.*

7 Нишон (эркаклар исми).

НИШОНА [ф. نشانه — белги, из; асар, кўрсаткич, мўлжал] 1 айн. **нишон** 1,2,3. *Шукуржоннинг.. қуёшда куйган бугдойранг юзида қандайдир теран бир қайғунинг нишонаси бор эди. О. Ёқубов, Ота изидан. Бек ва амир амалдорининг нарида туриб шивир-шивир қилаётганликларини Ҳасан овчи ёмонликдан нишона деб тушунди. Ш. Тошматов, Эрк қуши.*

2 Мевали дарахтнинг биринчи марта қилган меваси. *Олма нишона қилди. ■ Хали нишона қилмаган мевани ҳисобга киритасанми? Аввал тарбия қил, гулласин, ундан кейин мевасига сават тўқисанг арзийди. Шухрат, Шинелли йиллар.*

НИШОНДОР [ф. نشاندار — нишони, белгиси бор, белги қўйилган] 1 Нишони, белгиси бор, бирор белгига эга бўлган, белгили, белги қўйилган.

2 эск. айн. **орденли**. *Тоиб бахту саодат қиз-йигитлар бизда меҳнатдан, Нишондор бўлдилар кўплар, бу унвон илму фандандир. М. Ҳасанова. «Эл-юрт ҳурмати» ордени нишондорининг [О. Ҳакимовнинг] биргина армони бор. Газетадан.*

НИШОНЛАМОҚ 1 Байрам, қутлуг кун ва ш.к. ни тантана билан ўтказмоқ, муносиб совғалар билан кутиб олмақ. *Темир-терсак буюмлари заводининг директори эллик ёшга тўлди. Мана шу қутлуг маросимни нишонлаш учун завод фаоллари клубга йиғилишди. С. Аҳмад. Сайланма.*

2 Белги, нишон қўймоқ, белгиламоқ. *Ер этилгандан кейин отам жўяклар жойини нишонлаб берди. С. Айний, Эсдаликлар.*

НИШТАР [ф. نیشتر — жарроҳ пичоғи] 1 Жарроҳларнинг кескир асбоби. *Ибн Сино ечиб ташлаган қонли яктагини кийиб, қўлида ништар билан ярадорнинг тепасига келди. М. Осим, Аждодларимиз қиссаси.*

2 Умуман, ўткир ва санчиладиган нарса. *Душман заиф жойдан ништар уради. С. Аҳмад, Ҳукм. Ништардан аччиқ ботди Темирдан бўлган жавоб. Файратий.*

3 айн. **ниш** 2. *Чаён заҳарли ништарини бир гал ўртанча бармоғининг учига, иккинчи марта кўрсаткич бармоғига санчиб олди. П. Турсун, Ўқитувчи.*

4 кўчма Ўткир, кучли. *Қуёшнинг ништар нури баҳор ёмғирида ўсган ўтларни қовжиратиб юборган. Ё. Шукуров, Биринчи парвоз.*

НИШХҲҮРТ [ф. نیشخورت — кавшаш, кавш қайтариш; чайнашга қайтарилган озуқа, ем] Ҳайвонларга берилган ем-хашак қолдиғи; чиқит. *Ашурмирзо бурчақда уйиб қўйилган нишхўрдлар устида беҳуш ётар эди. М. Исмоилов, Фарғона т. о.*

НИЯТ [а. نیت — мақсад, ўй, мўлжал, ўйлаб қўйилган иш] Кўнгилдаги истак-орзу, аҳд, мақсад. *Яхши ният — ёрти мол. Мақол.*

■ *Ожизамиз билан мирзо Анварнинг тўйларини қилмоқ ниятимиз бор эди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. [Охун:] Беш-ўн қоғозни беллимга тугиб, уст-бошимни бут қилиб, юртимга жўнаб кетай дегандим, ниятга ета олмай турибман. Ойбек, Танланган асарлар.*

НИҚОБ [а. نقاب — ёпинчиқ, юзга тутиладиган тўр] 1 Ўзини танитмаслик ёки ҳимоя қилиш учун юзга тутиладиган, кийиладиган нарса; маска. *Карнавал ниқоби. ■ Унгуз қазийётган боёқишларнинг юзлари чақмоқдан яра, гурра бўлиб кетибди, шуни тутиб олиб ишлашсин, деб қилдим, — деди Қудрат, темир ниқобни чолларга узатиб. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Эй моҳтоб, очил ниқоб, Карнавалда янгерар соз. Т. Тўла.*

2 Махсус тикилган жилд, қоплама. *Уч деразали катта кабинет, баланс суянчиқли стулларга, юмошқ креслоларга оқ ниқоб ёпилган. П. Қодиров, Уч юлдуз.*

3 кўчма Ҳақиқатни, ҳақиқий ҳол, қиёфа ва ш. к. ни пардаловчи, яширувчи нарса, восита. *Ниқобини олмақ. ■ Ҳа, узоқ йиллар мобайнида [Эркиннинг отаси] большевик ниқобида юрган. Т. Малик, Иблис девори. [Мутавалли] Юзидаги ғазаб ва норозилик аломатларини жўрттага йўқотиб, ясама шодлик ниқобини кийиб олибди. С. Айний, Эсдаликлар. Бу ҳол [Ҳомиднинг] сирини очар, юзидаги ниқобини олишга, рақиблар ила юзма-юз келишга мажбур этар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

НИҚОБДОР [а. + ф. نقابدار — (юзида) ниқоби бор] айн. **ниқобли**.

НИҚОБЛАМОҚ 1 Ниқоб тутиб, таниб, билиб бўлмайдиган, кўринмайдиган қилмоқ.

Сувонжон қопқонни иннинг шундай олдигинасига, тулки бошини чиқариши билан бир нарча гўштни кўрадиган қилиб ўрнатди. Утчўп билан ниқоблади. С. Анорбоев, Оқсой.

2 ҳарб. Кўшинларни, ҳарбий объектларни душмандан беркитиш, ўз ҳарбий кучлари, уларнинг таркиби, жойлашиш ўрни ҳақида душманни чалғитиш бўйича чора-тадбирлар кўрмоқ.

3 кўчма Яширмақ, пардаламоқ. Чет эллик баъзи арбоблар кейинги вақтларда зўр бериб ҳийла-найранг ишлатмоқдалар, ўз мақсадларини ва ниятларини ниқобламоқдалар. Газетадан.

НИҚОБЛАНМОҚ Ниқобламоқ фл. мажҳ. н. Ниқобланган душман. ■ Йўлда ҳарбий юк ва аскар ортан машиналарнинг кети қарийб узилмас эди. Уларнинг ҳаммаси шохлар билан жуда моҳирона ниқобланган. Ойбек, Куёш қораймас.

НИҚОБЛИ Ниқоби бор, ниқоб кийган, ниқобланган.

НИҚТАЛАМОҚ Узлуксиз ниқтамоқ, ниқталайвермоқ. Бола кучли оёқлари билан эшакни шундай ниқталадики, жонивор.. қаттиқ йўрғалаб кетди. Ойбек, О. в. шабадалар.

НИҚТАЛМОҚ Нигоҳини қаратмоқ, қаттиқ тикилмоқ. Назир полвоннинг кўзлари ўзидан-ўзи чамадонга ниқталди. «Шарқ юлдузи». Мана ҳозир ҳам қурилишининг оқсаб қолишига фақат Дониёров айбдордай, бош инженер фақат унга ниқталиб туриб гапирарди. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

НИҚТАМОҚ 1 Таёқ санчиб ёки оёқлари билан икки ёнига тепкилаб, юришга, илгарилашга ундамоқ (от-уловни). У [отлик] шеригидан қолмаслик учун отининг тизгинини силтайди, оёғи билан унинг бағрига ниқтайди. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Қўл ёки оёқ учи билан туртмоқ. -Фафлатда қолмай ўлинг, отаси, — деди эрининг бошига ниқтаб. — “Лайлатулқадр” бизларни иззат қилиб, ўз оёғи билан уйимизга кириб келган экан. Н. Мақсудий, Лайлатулқадр. Баланд бўйли, пахмоқ сочли, дов казак аскарлар халқни уриб, ниқтаб, орқага суришга киришди. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Тифизлаб жойламоқ, мушглаб тикмоқ. Қодир, ниқтаб пахта тикилган қанорнинг оғзини тикиб, тарозига келтириб кўярди. С. Маҳкамов, Дала тонги.

НИҲОЛ [ф. نهال — янги ўтқазилган, ўстирилган дарахт; қаламча] **1** Ёш новда ёки кўчат. Ёш ниҳолга усталик билан қилинган пайванд тез амал олади. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Янги униб чиққан ўсимлик, экин. Ғўза ниҳоллари. Дарахтдан мева оламан десанг, ниҳолидан парварши қил! Мақол. Болани ёшдан асра, ниҳолни бошдан асра. Мақол.

Нозик ниҳол **1)** ёш новда ёки кўчат. Нозик ниҳол дарахтлар; **2)** кўчма нозик қомат ва шундай қоматли киши. Бежирим, келишган нозик ниҳолинг, Беқасам камзулинг ярашибди хўп. Х. Расул.

3 кўчма Етилмаган ёш нарса; мурғак, куртак. Фуломжоннинг кўнгли синди, йўқ, кўнгли эмас, умр орзусининг ниҳоли синди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Ишдан қайтган чоғимда Қийқиради ўғилчам, — Ҳали ниҳол боғимда, Баргин ёзмаган гунчам. Ё. Мирзо.

НИҲОН [ф. نهان — пинҳон, яширин, махфий] эск. кт. Киши билмайдиган, сезмайдиган; яширин, пинҳон. Муҳаббат кўнгил ичра эрди ниҳон, Бўлиб анга ҳар дам тилим таржимон. Ҳабибий. Бу гал эса кўзлардан ниҳон, Уттиз тўрт газ минора нечун? М. Али, Боқий дунё.

НИҲОЯ [а. نهايه — охир; чек, чегара] Сўнги чек, чегара, охир, поён. Ниҳоясига етмоқ. Ишни ниҳоясига етказмоқ. ■ Бекнинг асабийлиги ниҳоясига етди ва у Лағлининг сочидан бураб, теракзорга судраб кетди. Ҳ. Фулом, Машғал.

НИҲОЯСИЗ Ниҳояси, охири, поёни йўқ; бениҳоя. У онани қўлтиқлаб, ичкарига бошлади. Ҳозир буларнинг ниҳоясиз қувончларини тасвирлаш учун сўз топиш қийин эди. Ш. Фуломов, Ёрқин уфқлар.

НИҲОЯТ [а. نهايت — охир; чек, чегара] **1** айн. ниҳоя. Эликбоши уруш ниҳоятида оқподшо ғолиб келишини исбот қилишга тиришди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 рвш. Ғоят, жуда, ниҳоятда. Элмурод уларнинг овозларидан ўз ишларидан ниҳоят хурсанд эканликларини сезди. П. Турсун, Ўқитувчи.

3 крш. с. Охир-пировардида, охири. Ниҳоят, ҳар минути бир кундай туюлган бир соат вақт ўтгач, бутадан йиғирма-ўттиз метрча берида қора каска кўринди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. Ниҳоят, улар ҳам чарчади шекилли, вагонга сукунат чўкди. Газетадан.

НИХОЯТДА *рвш.* Гоят даражада, гоят, жуда ҳам. *Ниҳоятда оғир масала. Ниҳоятда яхши иш.* ■ *Бу гапни олтмишга бориб қолган бир чолдан эшитганлиги унга [Сидиқжонга] ниҳоятда наша қилди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

НИХОЯТИ Ҳаммаси бўлиб, бор-йўғи, атиги, фақатгина. -*Ота, — деди Салим жеркиб, — бу нарса кўпга келган тўй. Уғлингиз ниҳояти бир неча ой ишлаб қайтади. Нима-сига қайғурасиз?* Ойбек, Танланган асарлар. -*Уғлингни ўлимга олиб бораётганим йўқ, ниҳояти бир пиёла чой ичади-ю келади!* — *дедим.* А. Қодирий, Утган кунлар.

НИХОЯТСИЗ *айн. ниҳоясиз.* *Унсин қабр тупроғига гоҳ бошини, гоҳ кўксини қўйиб, ўлчовсиз, ниҳоятсиз қайғу билан узоқ йиғлади.* Ойбек, Танланган асарлар.

НО- [ф. نـ — эмас, йўқ; инкор маъносини ифодаловчи префикс] Қарама-қарши, инкор маънодаги сўзлар ясовчи олд қўшимча; ўзакдан англашилган белги-хусусият йўқлигини, шундай белги-хусусиятга эга эмасликни билдиради, мас., *ноаниқ, ноилож, нопок* каби.

НОАЁН [но.. + аён] Аниқ бўлмаган, номаълум. *Ранги ҳам, туси ҳам ноаён дунё, Қирқни ё элик бу, умр ўртаси.* А. Орипов, Йиллар армони.

НОАНИҚ [но.. + аниқ] 1 Унча аниқ, равшан бўлмаган, ҳақиқатдагига унча мос келмайдиган. *Ноаниқ тасвир.* ■ - *“Мажара” эмас, “можаро”, яъни жанжал деган сўз, — деди [Элмурод] бир гал болаларнинг бир шеърдаги шу сўзни ноаниқ талаффуз қилганларидан гаши келиб.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Унча ишонарли эмас, шубҳага, иккиланишга ўрин қолдирадиган. *Ноаниқ гап. Ноаниқ маълумотлар.*

3 *кесим* *взф.* Шубҳали, гумон. *Келиш-келмаслиги ноаниқ.*

4 Мўҳмал, мужмал, дудмол. *Ноаниқ жавоб.*

НОАНИҚЛИК Ноаниқ хусусиятга эгалик, аниқ эмаслик, номаълумлик. *Врач чиқиб кетгандан кейин, Мамлакатнинг кўнглини ғашликми, ноаниқликми, ишқилиб, ғалати бир туйғу қамраб олди.* Ў. Усмонов, Сирли соҳил.

НОАҲИЛ [но.. + аҳил] Бир-бири билан унча аҳил бўлмаган; ноиноқ. *Ноаҳил оила.* ■ *Водокачкалардан бирини тиклашда..*

ўшанчалик ноаҳил бўлган капсанчилар ҳозир бунчалик иттифоқ бўлиб қолганларига ўзлари ҳам ҳайрон эди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

НОБАКОР [ф. نايكار — ишга ярамайдиган; ёвуз, баттол; ахлоқсиз; бекорчи] 1 Хулқ-атвори, юриш-туриши, хатти-ҳаракати ёмон одам. *Биласизки, чиқиб Ниёз баччағар, Атрофига йиғилди қулбаччалар.* У нобакор озор берар тинч халққа, Кирдикори нуқул зарар тинч халққа! И. Султон, Номаълум киши.

2 сўк. Ярамас, аблаҳ, разил.

НОБАКОРЛИК Нобакорга хос хусусиятга эгалик, нобакорга хос хатти-ҳаракат. *Қулмуҳаммад ёнида турган Пирназар ота ҳам ялт этиб қараб, нима деяётганига тушунгач, «бу қандай нобакорлик», деб кўзларига ғазаб тўлди.* Мирмуҳсин, Бибигул.

НОБОП [ф. ناپاپ — мос, мувофиқ эмас; ярамас; яроқсиз] Унча мос, мувофиқ эмас; кўл келмайдиган, номувофиқ, яроқсиз. *Нобоп жой. Нобоп ер.* ■ *Айрим қишлоқ кутубхоналари нобоп ва кўримсиз хоналарга жойлашган.* Газетадан.

2 Унчалик шай эмас, бузуқ. -*Дехқон ака, эҳтиёт бўлинг, аравангиз нобоп.. — бошини чайқаб гапирди Йўлчи.* Ойбек, Танланган асарлар. *Нобоп йўлнинг, нобоп машинанинг заҳматидан Темиржоннинг бутун суяклари зирқираб оғир, қулоқлари шанғилларди.* Ж. Абдуллахонов, Орият.

3 Хулқ-атвори, юриш-туриши ёмон, ярамас. *Нобоп одам.* ■ *Йўқ, у бола кўп нобоп чиқди, шариатга шак келтирадир.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

4 Нотинч, ноқулай. *Бир оз жимликдан сўнг Равшан гапира бошлади: -Бўри ака, замон нобоп, деб тунов кун Абдураҳмон ака айтган гаплар қулоғим остидан ҳали-ҳали сира нари кетмайди. Атрофга қараб, одамни ваҳм босади.* С. Кароматов, Бир томчи қон.

НОБУД [ф. ناپود — мавжуд бўлмаган, йўқ қилинган]: **нобуд бўлмоқ** 1) исроф бўлмоқ, бекорга йўқ бўлиб кетмоқ. *Пахтанинг бир грами ҳам нобуд бўлмасин;* 2) ҳалок бўлмоқ; ўлмоқ. *Уруш йиллари ташкилотнинг кўп авзолари нобуд бўлди.* С. Аҳмад, Ҳукм. **Нобуд қилмоқ** 1) яроқсиз ҳолга келтирмоқ, ишдан чиқармоқ. *Мулла Обид билан Усмон полвон қулунли бияни миниб юришга қарши, чунки қулунлар ғўзани босиб нобуд қилади,*

дейдилар. А. Қодирый, Обид кетмон; 2) ўлдирмоқ, ҳалок қилмоқ. Хотинимни ҳам камбағаллик йиқитди, бу ердаги оғир иш нобуд қилди. Ойбек, Танланган асарлар.

НОБУДГАРЛИК кам қўлл. айн. **нобудгарчилик**.

НОБУДГАРЧИЛИК Бекорга йўқ қилиб юбориш, нобуд қилиш, исрофгарчилик. *Нобудгарчилик — халқ хўжалиги учун зарар.*

НОВ [ф. نوار — қувур ёки ёғоч тарнов; сув йўли] **I** Сув оқиши учун ёғоч, тахта, цемент ва ш.к. дан ишланган махсус ўзан; тарнов. *Сув шунча кучайган эдики, новни қўпориб, тегирмонни босиб кетиш хавфи туғилган эди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.*

2 Суғориш ёки умуман сув сақлаш учун ёғоч, тахта, цемент кабилардан ишланган охур; тегана. *Нўмон движокни ишга солиб, бир-бирига шохлари тегиб турган садалар остидаги новларни сувага тўлдирди бошлади. О. Хусанов, Най.*

3 *геогр.* Океанлар остидаги кўпинча узун чўзилган чуқур ботиклар. Масалан, *Мариана нови, Ява нови.*

НОВА [ф. ناره — елкага қўйиб, лой ёки қоришма ташиладиган тоғорача] айн. **нов.** *Лойқа оқиб ўтадиган нованинг ёнига борганимизда, мастер тўхтади ва менга юзланди. П. Қодиров, Эрк.*

НОВАТОР [лот. novator — янгиловчи, янгилик яратувчи] Кишилик фаолиятининг бирор соҳасида янгича илғор принцип, ғоя, усул киритувчи ва уни амалга оширувчи. *Ишлаб чиқариш новаторлари.*

НОВАТОРЛАРЧА *рвш.* Новаторларга ўхшаб, янгичасига. *Эндиликда эскича андозалар, эскирган усуллардан қатъият билан воз кечиш, ишга новаторларча ёндашувлар талаб қилинади. Газетадан.*

НОВАТОРЛИК Кишиларнинг бунёдкорлик фаолиятидаги, новаторлар фаолиятидаги янгилик; новаторга хос хусусият, хатти-ҳаракат. *Новаторлик тақлифлари. ■ Драматург бу ерда новаторлик йўлидан боради, яъни асарни тўппа-тўғри биринчи пардадан бошлайди. С. Аҳмад, Сайланма.*

НОВВОЙ [ф. نواوي — нон пиширувчи, нон сотувчи] Нон ёпиш, пишириш ва сотиш билан шуғулланувчи шахс. *Япасқи новвой ҳар кун пешин вақтида иккита ширмой нонни бойга ташлаб кетар эди. Ойбек,*

Танланган асарлар. Тандирдан янги узилган обинонларнинг ёқимли ҳидларини сочиб. новвойлар шипиллаб ўтадилар. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

НОВВОЙЛИК I Нон ёпиш касби, нон ёпиш билан шуғулланиш. [Йўлчи:] *Қалай, новвойликдан бир нима ортадимиз? Ойбек, Танланган асарлар.*

2 тар. Нон ёпиладиган ва сотиладиган жой. *-Рўмолчани елкага солиб, новвойликка қараб югурдим, — деди Шум бола. Ф. Ғулум, Шум бола.*

НОВВОЙХОНА [ф. نانوآخانه] Нон ёпиладиган, пишириладиган жой. *Зумрад дадасининг новвойхонасидаги хамир қорадиган йигитлардан бирини яхши кўриб қолган эди. С. Зуннунова, Гулхан.*

НОВВОС Икки-уч яшар буқа. *Чап томонимиздаги тикка тақир тоғ бағридаги бутазорда гала-гала новвослар ўтлаб юрибди. С. Анорбоев, Йўлда йўлдош бўлганлар.*

НОВВОТ I [ф. نبات — кристалл шакли қанд, шакар] Шакар қиёмидан махсус тайёрланадиган ялтироқ кристалл қаттиқ оқ ёки сарғиш ширинлик. *Новвот чой. ■ Матлуба хонага кирганда, Асқар Аминович олдида бир ликопчада новвот, дўнг пешонасида маржон-маржон тер, фамил чой ичиб ўтирарди. О. Ёқубов, Излайман.*

НОВВОТ II *махс.* Тўқимачилик дастгоҳида: тайёр мато ўраладиган ёғоч валик.

НОВВОТРАНГ Сарғиш-кўнғир ёки оқ ранг, новвот рангига ўхшаш. *Гув-гув шамол. эшик тирқишидан уйга кириб, чироқ пилигининг новвотранг алангасини липиллатади. Ҳ. Ғулум, Машғал.*

НОВДА Дарахтнинг ёш, ингичка ва узун, бебутоқ тармоғи. *Тол новдаси. Ток новдаси. ■ Чарос элик қадамча юриши билан кўча четдаги, новдаларини шода-шода қизғиш гуллар қоплаган шафтоли тагида турган Дилшодни кўриб қолди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол. Моҳирона хомтоқ қилинган новдалар, сийрак япроқлар оралаб ерга танга-танга қуёш ёғилади. Ж. Абдуллахонов, Орият.*

2 *кўчма* Ёш, нозик. *Кўнгли сув ичиб қолибди-да, болагинамдан айланай. Келин ҳам новдагина, уйинчи бўлса ҳам, камсухан, шикасталигини айтмайсизми! А. Мухтор, Асарлар.*

НОВЕЛЛА [итал. novella — янгилик < лат. novus — янги] ад. Насрининг кичик жанри, кичик ҳикоя. Абдулла Қодирий ўзбек адабиётида сатирик новеллага асос солдигина эмас, у 20-йиллардаёқ биринчилардан бўлиб иккита катта роман — «Ўтган кунлар» ва «Меҳробдан чаён»ни ёзди. Газетадан.

НОВЕЛЛИСТ [итал. novellista] Новелла ёзувчи ижодкор; новелла муаллифи. Моҳир новеллист Абдулла Қаҳҳорнинг 30-йиллар ижодини ўтишдан олдин ўқитувчи ёзувчининг замондошлари хотирасини ўқиб, ўрганиши керак. Газетадан.

НОВОКАИН [лат. Novocainum < лат. novus — янги + (ко)каин] фарм. тиб. Сунъий йўл билан олинадиган ва таркиби жиҳатдан кокаинга яқин бўлган, сувда ва спиртта яхши эрийдиган рангсиз ва ҳидсиз кристалл дори; оғриқ қолдириш хусусиятига эга. *Новокаин қонга юборилганда, умумий таъсир кўрсатади.* «Фан ва турмуш».

НОВУТ с. т. Нобуд. [Заргаров:] *Жоним! Пайт нозик, хотин-қизлар масаласи чирсиллаб турибди — бекорга новут бўлиб кетаман.. Менга раҳм қилинг!* А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар.

НОВЧА I Бўйи баланд, дароз, узун. *Новча йигит. Бўйи новча одам.* ■ *Ҳокимнинг новча, ҳайбатли қомати олдидан.. Тешабой ҳам одамлар назаридан четда эмас эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Новча тераклар учидан ойнинг кумуш парчаси сузади.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

НОВЧА II тар. Қарол, хизматкор. *Улар қишлоқдан чиқиб улгурмасданоқ, қариндош бойнинг новчалари кетмон кўтариб келиб, сотиб олинган уйларнинг том тупроғини кўкка совуриб буза бошладилар.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Қанча бойникида новча бўлиб ишладим-у.. Ҳамма ерда тўғри ишладим.* Ш. Тошматов, Эрк қуши.

НОВШАДИЛ [а. نشادير] с. т. Нашатир. *Фарғона водийсида, айниқса Ўзганда кўп миқдорда новшадил қазиб олинган ва чет мамлакатларга ҳам сотилган.* «Фан ва турмуш».

НОГАҲ [ф. ناگاه — кутилмаганда, бирдан, тўсатдан] айн. **ногаҳон**. *Тегмасин ногаҳ маломат ўқлари, Сезгиру ҳушёр бул оҳу каби.* Ҳабибий.

НОГАҲОН [ф. ناگاهان — тўсатдан, бирдан; кутилмаганда] Кутилмаган, тўсатдан, қўқ-

қисдан юз берган. *Балои ногаҳон.* ■ *Оқсоқол сўзини тугата олмайди, ногаҳон келиб тушган ўтқир болта Шодмонбойнинг бошини баравар иккига бўлади.* А. Қодирий, Обид кетмон.

НОГАҲОНИЙ [ф. ناگاهانی — кутилмаган, тўсатдан, бехосдан бўлган, тасодифий] сфм. Кутилмаганда юз берувчи, юз берган, кутилмаган. *Бу ногаҳоний қазодан эслари чиқиб кетган бечоралар йиғлашадилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Аҳмаджон билан Маннон бу ногаҳоний кулгидан довдираб қолишган эди.* Й. Шамшаров, Тошқин.

НОГИРОН [ф. ناگيران — таъсир қилмайдиган, таъсир ўтказиш қобилияти йўқ] 1 *Ишга яроқсиз бўлиб қолган, ожиз (одам ёки унинг аъзолари ҳақида).* *Ногирон бола. Унинг бир қўли ногирон.* ■ *Пўлатжон.. ногирон оёғига қараб хўрсиниб қўйди.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар. *Ушанда у полиомиелит касаллигига қарши эмлаш жараёнида шифокорнинг қўпол хатоси туфайли ногирон бўлиб қолганди.* Газетадан.

2 *кўчма Нотўғри фикр юритадиган, тўғри фикрга эга бўлмаган.* *Ёшлар ўртасида танбаллар, маънавий ногиронлар, ношукурлар ҳали ҳам бор.* Газетадан.

3 *кўчма Яроқсиз бўлиб қолган, камчилиги бўлган.* *Эскирган ва ёшини яшаб бўлган ногирон ускуналар ғишт заводларида ишлаб чиқарилаётган маҳсулотнинг сифатига ҳам таъсир қилаётганлигига чидаб бўлмайди.* Газетадан.

4 *кўчма Юмуқ, ожиз.* *Ногирон гунчалар ҳам бирин-сирин очила бошладилар.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

НОГИРОНЛИК *Ишга яроқсиз бўлиб қолишлик; тўғри фикрлай олмаслик.* *Рухий ногиронликни тузатиш қийин.* Р. Азизхўжаев, Яшил чайла.

НОГОҲ [ф. ناگاه] с. т. Ногаҳ, *Ногоҳ бурчакдан қўнғироқли чирманда гулдураб кетди.* Ойбек, Танланган асарлар.

НОГОҲОН [ф. ناگاهان] с. т. Ногаҳон.

НОДАВЛАТ [но.. + давлат] сфм. Давлат тасарруфида бўлмаган. *Нодавлат сектор. Нодавлат ташкилот.* ■ *Республикамизда минглаб нодавлат, нотижорат ташкилотлари фаолият кўрсатмоқда.* Газетадан.

НОДАВРИЙ [но.. + даврий] Мунтазам бўлмаган, узлуксизлиги таъминланмаган. *Рустам ака бир неча ишлардан бери нодав-*

рий наирлар бўлими мудири вазифасида фаолият кўрсатмоқда. Газетадан.

НОДАРКОР [ф. نادرکار — кераксиз, ишга яроқсиз; ишга алоқаси бўлмаган] Кераги, даркори йўқ; кераксиз. *Нодаркор қоғозлар.*

НОДИР [а. نادر — сийрак; кам учрайдиган, камёб] **1** Кам топиладиган, ноёб. *Нодир қўлёзма.* ■ -*Нодир ўлка, ҳатто таърифлашга сўз тополмайсан, — деди Комарова.* Ойбек, О. в. шабадалар.

2 Қимматбаҳо, бебаҳо, асл. -*Хазина!* — *деди Заргаров кафтларида салқин нодир тошларнинг салмоғини сезиб. Кўзларида ҳам кристалларнинг товланиши бордек эди. А. Мухтор. Бўронларда бордек ҳаловат. Зумрад бармоғини силади; нодир узук бармоғини, йўқ, юрагини сиқаётгандек бўлди. С. Сиёев, Отлиқ аёл.*

3 Кам учрайдиган.

Нодир металл Ер қатламида жуда кам учрайдиган элементларнинг шартли номи. *Ўзбекистон — рангли, нодир металлларга бой ўлка.* Газетадан.

4 Нодир (эркаклар исми).

НОДОН [ф. نادان — билмайдиган, хабарсиз; жоҳил, илмсиз; калтафаҳм, бефаросат] **1** Илм-маърифатдан хабари йўқ, онги, тушунчаси паст; ўқимаган, билимсиз; қолоқ. *Нодон одам. Сўзлагувчи нодон бўлса, эшитгувчи доно бўлсин. Мақол.* ■ *Наҳотки мана шу ерда ўтирган студентлар Юнусов ўйлаганчалик нодон бўлса?! Ҳ. Хошимов, Қалбинга қулоқ сол.*

2 Фаҳм-фаросати кам; тушунмайдиган, тентак. *Ажаб бўлди! Оёғининг тагига ўлигингни ташлагин энди, ўз қадрини билмаган нодон. Ҳ. Хошимов, Қалбинга қулоқ сол.*

НОДОНЛИК **1** Билимсизлик, онги пастлик; жоҳиллик. *Мунозара деб ҳар қанақа куракда турмас гапларни айтавериш ғирт нодонлик аломати. М. Маҳмудов, Мангу куй излаб.*

2 Нодон кишиларга хос хатти-ҳаракат, иш; аҳмоқлик. *Опа, кечирасиз-да, янглишиб бир нодонлик қилиб қўйдим. С. Аҳмад, Қадрдон далалар.*

НОДУРУСТ [ф. نادورست — нотўғри, хато, сохта; бузуқ, шикастланган] Унчалик дуруст эмас; чакки. *Шу дуруст бўлдими, нодуруст бўлдими? Сени ўйлар эди. А. Қаҳҳор, Сароб.*

НОЁБ [ф. ناياب — топилмайдиган, танқис, камёб] **1** Кўп учрамайдиган, жуда кам

бўладиган. *Ноёб талант эгаси бўлган Юсуфжон қизиқ ўз халқининг азиз фарзандларидан биридир. Т. Обидов, Юсуфжон қизиқ.*

2 Қимматли, бебаҳо. *Ноёб қўлёзма.* ■ *Қадимда нашр этилган энг ноёб асарлар аҳолидан сотиб олинади. Газетадан.*

НОЖИНС [но.. + жинс] **1** Бошқа жинсдаги, жинси номаълум.

2 кам қўлл. Ярамас, ёмон; пасткаш, разил. *У муртад атрофига аллақандай таги паст, ножинсларни тўплаб, подшога, ҳоким тўрага, қолаверса, бизнинг манфаатларимизга зид келадиган гапларни тарқатиш билан одамлар ўртасида нифоқ уруғларини сочмоқда. К. Яшин, Ҳамза.*

НОЖОИЗ [но.. + жоиз] Ўринсиз, муносиб бўлмаган. -*Чунки юртга пахта керак, — кўрсаткич бармоғини кўкка ниқтаб гапирди Иззат Маржонович, — буни инкор этиш сиз билан бизга ножоиз. Ж. Абдуллахонов, Хонадон.*

НОЖҲҲЯ [ф. ناهويا — қидирилмаган, исталмаган] Одоб-ахлоқ доирасига сиғмайдиган, умумий тартибга муносиб бўлмаган; чакки. *Ножўя гап. Ножўя хатти-ҳаракат.* ■ *Баҳодир ножўя ҳаракати билан Оқилани хижолатга қўйганидан қаттиқ ўқинар, лекин иш ўтган эди. М. Жалолиддинова, Кейинроқ.*

2 Ҳақиқатга мос эмас, нотўғри. *Табиибининг гапи ножўя бўлиб, бир чаламулла боланинг сўзлари эътиборга лойиқ десангиз, миннатингиз бош устига, хоним. С. Сиёев, Ёруғлик.*

НОЗ [ф. ناز — таннозлик, карашма, истиғно; ҳузур, маза; кеккайиш; инжиқлик; мулоимлик] **1** Танноз аёлларга хос сериш ва ҳаракат, қилиқ; ишва, карашма. *Ноз қилмоқ.* ■ *Сўз билан, ноз билан, ҳангома билан йигитларнинг кўкрагига ўт солади қирғиз қизлари. Ойбек, Танланган асарлар. Дилбар қизнинг қилиғи, нози яхши, Сўзнинг ози, машшоқнинг сози яхши! Ё. Мирзо.*

2 Ўз қадрини ошириш учун қилинадиган ноўрин талаб, ортиқча эркалик; таранг қилиш. *Қизи борнинг нози бор. Мақол.* ■ *Касали нима, озиб кетибди келинчак онамиз? — Муғамбирлик, эркалик, ноз! Ойбек, Танланган асарлар. [Нури] Йўлчини ёдларкан, унинг юрагида энди ғазаб қўзгалар эди.. Ким у? Нега мунча ноз қилади, кеккайди? Ойбек, Танланган асарлар.*

3 Нозик; жиззаки. *Бошим тоз, кўнглим ноз.* Уйғун.

Ноз уйқу Нозли, хузурли, ширин уйқу.

4 *кўчма* Майинлик. *Гулларда ноз, Елларда ноз, Кел, чаманда қил парвоз!* Т. Тўла, Оромижон.

НОЗАНДАЙ, =дек с. т. х.-қ. Ёмон эмас, туппа-тузук, дурустгина. *-Хотиржамгина ишингни қила бер, болам, Муҳаббатинг нозандек ўрганиб қолди янги жойга, — деди кампир.* Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда.

НОЗАНИН [ф. نازنين — мулойим, ёқимли; танноз; суюкли; гўзал] Қадди-қомати келишган ва гўзал (қиз, аёл ҳақида). *Ана шу йигитнинг [Отабекнинг] олган хотини жуда ҳам нозанин бир қиз бўлиб, бу қизга бизнинг Ҳомид ҳам харидор экан.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. [Бой:] *Ҳе пишмаган, хом кала!* Бу нозанин увол! Чўриликка эмас, бекачликка арзийди-я! Ҳамза, Бой ила хизматчи.

НОЗИГАРДОН [ф. نازگردان — бўйин бе-заги] Аёлларнинг бўйинга тақадиган тақинчоғи; заргарлик буюми. *Зийнат қутисидай жимирлар шаҳар, Нозигардон мисол чиқоқлар яшнар.* Т. Жўраева, Менинг маржонларим.

НОЗИК I [ф. نازک — ингичка, енгил; юмшоқ, мулойим; мўрт, бўш; нафис] 1 Юк-сак маҳорат ва санъат билан жуда бежирим қилиб ишланган; нафис, латиф. *Искандаро ҳавас ва таажжуб билан биноларга, бой жиҳозларга, айниқса, нозик санъат буюмларига, эшик ва деразаларга назар ташлаб қўярди.* Ойбек, Нур қидириб.

2 Ингичка; юпқа, ҳарир. *Нозик ип.* ■ *Дуторнинг нозик торларидан.. чиққан “Наво” куйи ўз ноласига тушунгувчи Отабекдек йигитларга жуда муҳтож эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 Юпқа, ҳарир. *У гунафша гулли нозик батис кўйлак кийиб, чойшабни томоғигача тортиб, журнал ўқиб ётарди.* Ойдин, Ҳикоялар.

4 Бежирим, латиф; хипча. *Момиқ нахталар унинг нозик бармоқларига ўзи илашиб чиқар, чаноқлар ҳайратдан оғиз очиб, силкиниб қоларди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Йигит маҳубасининг нозик қўлларидан тутиб, ўзига тортарди.* С. Анорбоев, Оқсой. *Мурзин унинг паришон сочларини, нозик бўйнига ёпишган майин, жонсизгина соч толаларини томоша қиларди.* Шухрат, Шинелли йиллар.

5 Заиф, нимжон. *Нозик майса.* ■ *Укамни дурустроқ жойга ўрнаштиринг, ўзи нимжон, нозикроқ бола.. шамоллаб-нетиб қолмасин.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Нозик, ранг-баранг парвоналар, капалаклар лампа атрофида айланар.. эдилар.* Ойбек, Танланган асарлар.

6 Мулойим, майин ва ёқимли, назокатли. *Нозик табассум.* ■ *“Дилхирож” ўзининг майда қадами, нозик ҳаракатлари билан даврага кириб келди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Халқ кўнглини овлаган, Улфатда доим. Овози жонга ёқар, Нозик, мулойим.* Қ. Муҳаммадий. *У куйнинг сеҳрига берилиб, интизор кўзларини нозик юмди, бошини қуйи солди.* Шухрат, Шинелли йиллар.

7 Салга синадиган, узиладиган, йиртиладиган; бўш, мўрт. *Нозик буюм.* ■ *Олимовнинг қўлидаги юклар ҳамманикидан оғирроқ, нозикроқ эди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

8 *кўчма* Ўзига хос қийинчиликлари бўлган, алоҳида маҳорат, малака, билим талаб этадиган. *Ғўза суғориш — нозик иш.* Ойбек, О. в. шабадалар.

9 *кўчма* Ўз ишини майда икир-чикирларигача яхши биладиган; уста. *Секретарнинг отаси.. нозик гулчи эди.* Ойбек, О. в. шабадалар.

10 *кўчма* Алоҳида эҳтиёткорлик талаб этадиган; қалтис. *Нозик масала. Нозик пайт. Нозик аҳвол.* ■ *Асрора ўйлаб қараса, кўнгли иши нозик нарса экан.* С. Аҳмад, Уфқ. *-Кейинги пайтда замон нозик бўлиб қолди, — афсус билан бош чайқарди Ўсар бухгалтер.* А. Кўчимов, Ҳалқа. *Бўлмаса, сельпо раислигидай нозик лавозимда ўн-ўн беш йил муқим ишлаш осонми?!* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

11 *кўчма* Алоҳида эътибор, мулозамат, такаллуф талаб этадиган, иззатталаб. *Нозик меҳмон.* ■ *-Хўжайин банд, олдиларида нозик одам бор. Мажлис қилишяпти, — деди секретарь.* С. Абдуқаҳҳор, Санамай саккиз дема.

12 *кўчма* Қичиқли; инжиқ. *Бобоқулнинг кўзларидаги нозик кино унинг иззат-нафисига ханжардек қадалди.* Ойбек, Навоий.

НОЗИК ТАБИАТ (НОЗИКТАБИАТ) ёки **ТАБИАТИ НОЗИК** Кўнгли ҳар нарсани ёқтиравермайдиган, кўтаравермайдиган; инжиқ, эрка. *Шу қадар зиқ, нозик табиат бўлиб қолгани учун Бегимхон кўп дакки эшитди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. **Кўнгли нозик айн. нозик табиат.** **НОЗИК ДИД** ёки **ДИДИ НОЗИК** Жуда ҳам сезгир,

нафосатни теран ҳис қилувчи; туйғун. *Нозик дидли рассомларни ҳам ҳайратда қолдирадиган ойнадаги нақш [Элмуроднинг] хаёлини банд этди.* Шухрат, Шинелли йиллар. **НОЗИК ЖОЙИ** Камчилиги, айби. *Азиза Ёдгорнинг нозик жойларини яхши билади. Шунча кўргилклари эвазига эридан қасос олишга аҳд қилди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.

13 Нозик (хотин-қизлар исми).

НОЗИК II [ф. نازک — ингичка, енгил; кичкина] Каштачиликда ишлатиладиган ранг-баранг майда, нафис мунчоқ. *Чойхоначи.. ипак тўри ранг-баранг нозиклар, пистонлар билан безалган тўрқовоқларни.. чакалакка осган эди.* Ойбек, О. в. шабадалар. *Ёстиғи устига нозик гулли тўр ёпилган.* Шухрат, Шинелли йиллар.

НОЗИКЛАШМОҚ I Нозик, бежирим бўлиб қолмоқ, хипчалашмоқ.

2 Нозик, жони бўш, чидамсиз бўлиб қолмоқ. [Учқун:] *Кабинетда ўтириб нозиклашиб қолганини эндигина сездим.* О. Ёқубов, Бир фельетон қиссаси.

3 кўчма Танг, қалтис бўла бормоқ. *Аҳвол нозиклашди. Масала нозиклашди.*

НОЗИКЛИК Нафислик, назокат; қалтислик; мўртлик. *Асарда ёзувчи табиат манзараларини жуда уста рассомдек нозиклик билан чизади.* С. Аҳмад, Сайланма. *Масаланинг нозиклигига уювлари ҳам тушунарди ва шунинг учун иттифоқ қилгандек, чуқур бир сукутга кетган эдилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

НОЗИКНИҲОЛ I [нозик + ниҳол] Бежирим, латиф ва ёш. *Шунда ўзбек қизи — сен нозикниҳол, Хуснингни бахш этдинг юрт чиройига.* Т. Жўраева, Менинг маржонларим.

НОЗИКНИҲОЛ II Мураккабгулдилар оиласига мансуб, гуллари оқ, пушти, қизил, сариқ, бир ёки кўп йиллик манзарали ўсимлик; элма гул тури.

НОЗИКТАЪБ [ф. + а. نازگی طبع — нозик табиатли, ҳиссиётга берилувчан] Нозик таъбли, таъби нозик. *Нозиктаъб шоирлар қасидасида, муғаннийлар кўшиғида Найманча таърифланган.* С. Кароматов, Сўнгги бархан.

НОЗИКФАҲМ [нозик + фаҳм] Жуда ҳам сезгир, туйғун фаҳмловчи. *-Хўп.., хўп.. майли, олам кезган нозикфаҳм шоирсиз. Қулоғим сизда, гапираверинг, — деди хунук илжайиб.* К. Яшин, Ҳамза.

НОЗИР [а. ناظر — кузатувчи; мудир, бошлиқ; назоратчи; вазир] **1** Назорат қилиб турувчи; назоратчи, қаровчи, мудир. *Қироатхонанинг бир нозири бўлиб, газетхон, китобхон ўқувчилардан йигирма тийиндан ҳақ олиб турарди.* М. Муҳаммадҷонов, Турмуш уринишлари.

2 Бажарилаётган иш-ҳаракатнинг тўғрилигини, мавжуд қонун, қарор ва низомларга риоя қилиб амалга оширилишини назорат қилувчи мансабдор шахс, инспектор. *Солиқ идораси нозири.*

3 эск. Вазир, министр. *Валихон мерган парини Бухорога элтишни, олий ҳазратларининг ўзларига совға қилишни, эвазига тезроқ нозир ёки қушбеги бўлишни хаёлидан ўтказди.* Ш. Тошматов, Эрк қуши.

НОЗ-ИСТИҒНО, **нозу истиғно** Ноз ва истиғно, ноз ва эркалик(лар). *Дуркунгина келишган қадди-қоматига кўлар суқланиб боқар, ўз навбатида, Зарифа ҳам уларнинг ҳар бирига алоҳида-алоҳида ноз-истиғно билан муомала қиларди.* С. Кароматов, Олтин қум.

НОЗ-КАРАШМА, **нозу карашма** Ноз ва карашма; ноз ва ишва(лар). *Тўранинг кўнглига шу пайтда на гўзал ёш хотиннинг таъзими, на унинг ноз-карашмаси ва на безаклари сиғар эди.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Лаъли ўрнидан туриб, сочларини тузатди. Чироқни пасайтирди-да, ноз-карашма билан “Бўлди, ухланг!” деди.* Ҳ. Фулом, Машғал.

НОЗЛАНМОҚ I Ноз қилмоқ, ноз-ишва, ноз-карашма қилмоқ. *Йигиталининг саволи жавобсиз қолди. -Шиппакни олиб беринг, — деди қиз яна нозланиброқ.* Д. Нурий, Осмон устун.

2 Эркалик, тантиқлик қилмоқ; таранг қилмоқ.

НОЗЛИ I Ишвали, серишва; танноз. *Юлдузхоннинг нозли кўзларидаги сирли мавно Муҳиддинни мафтун этди.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. *-Вой, сиз эплаёлмасангиз, ким эплай оларди? — жувон Хўжабековнинг кўзларига нозли боқди-да, ерга қараб олди.* С. Анорбоев, Оқсой.

2 Ортиқча эркалик талаб қилувчи, нози бор.

НОЗ-НЕЪМАТ Кишига Оллоҳ томонидан табиат орқали инъом этилган неъматлар, анвои мева, озиқ-овқатлар. *Дастурхон турли ноз-неъматлар билан беа-*

тилган. ■ Баҳорлари, ёзлари Бир-бирдан ортиқдир, Мазали ноз-неъмат Халқимизга тортиқдир. З. Диёр.

НОЗ-ФИРОҚ, нозу фироқ Ноз ва фироқ; ноз ва фироқлар; эркалик ва тантиқлик. Шариф, ўзимизнинг ёшлигимизни эсласанг-чи. Ноз-фироқ қилиб, мени куйдирган чоғларинг. Н. Сафаров, Кимга тўй, кимга аза. -Э, ҳали ҳам гўр экансан, болам. Дунёда хотин зоти борки, унинг ноз-фироғи бўлмай иложи йўқ, — деди Салтанат Эргашга. Б. Раҳмонов, Қилмиш-қидирмиш.

НОИБ, ноиб [а. نایب — ўринбосар, ёрдамчи; депутат] 1 тар. Ўрта асрларда мусулмон давлатларида тобе ўлка ёки вилоят ҳокими, олий ҳукмдорнинг шу ердаги вакили, ўринбосари. Ноиб унга ишониб топширилган ҳудуднинг сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ҳолати учун масъул ҳисобланган. «ЎЗМЭ».

2 эск. Ўринбосар, ёрдамчи. Сен вилоятнинг ҳокими бўлсанг, мен сенинг ноибинг бўламан. С. Айний, Дохунда. Хато кетмай, сақлагин, эй яратган! Бу ўша-ку, қочқин беқнинг ноиби. Миртемир, Асарлар.

НОИЛ [а. نائل — олувчи; туҳфа, совға; фойда]: **ноил бўлмоқ** эск. кт. Эришмоқ, етишмоқ, муяссар бўлмоқ. Қуруқ томоша билан кечган унинг ой, йиллари бу кун Равно гулини искаш башоратида ноил бўлгандек эди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

НОИЛОЖ [но.. + илож] рвш. 1 Ўз майлига, эркига, хоҳишига қарши, истаги бўлмагани ҳолда, мажбурият орқасида, мажбур бўлиб, мажбуран. Маҳкам офтобдан кўзини қисиб, унга қаради-да, жавоб ўрнига қўлини ёйди ва ноилож кулумсиради.

2 Бирор илож, чора топа олмай, чорасиз, иложсиз. Бу орада қолган ўн тўрт томошабин бетоқат чапак чалиб, парда очилишини талаб қила бошлади. Администратор ноилож директор кабинетига кириб, бўлган воқеани айтиб берди. «Муштум». Дилфуза ноилож аҳволда қолди.. Нориннинг қуруғидан озгина чимдиган бўлиб, ётиб олди. Ҳ. Ҳошимов, Қалбнингга қулоқ сол.

НОИЛОЖЛИК Иложсиз, имконсиз ҳолат, иложсизлик, чорасизлик. -Санобархон, мени кечиринг, — Алижон яна ялингандек бўлди, — худо ҳаққи, ноиложликдан келдим. М. Хайруллаев, Кўнгиш.

НОИНСОФ [но.. + инсоф] 1 Инсофи йўқ, инсофсиз; виждонсиз; адолатсиз. Оббо ноинсоф-эй, Ширмонбулоқнинг этагидаги қоратупроқ ерларнинг барисини қўлга киргизиб олди-я! М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 сўк. Ҳақорат, койиш ифодалайди. Эрталаб Хўжабеков келиб кетди. Касал бўлсам ҳам, олдига чиқдим. Омонмисан, демади-я, ноинсоф. С. Анорбоев, Оқсой. [Насиба:] Кечагина нима деган эдингиз! Яна лафзингиздан қайтдингизми? Ноинсоф! А. Қаҳқор, Оғриқ тишлар.

НОИНСОФГАРЧИЛИК айн. ноинсофлик 2. Ўғлим билан эликбошининг олишиб турганини кўриб: -Ҳай-ҳай, бу қандай ноинсофгарчилик! Урманг! — деб ўртага тушиди Вали ака. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

НОИНСОФЛИК 1 Ноинсоф эканлик; адолатсизлик.

2 Ноинсоф кишиларга хос хатти-ҳаракат, иш. Ноинсофлик қилмоқ ■ Бирон буюмни сифатсиз ишлаб, аъло навга ҳақ олиш ноинсофлик, виждонсизлик, тўғрироғи, ўғриликнинг бошқа бир тури-ку! Н. Сафаров. Оловли излар.

НОК [ф. ناک — мевали дарахт тури, олмурут] 1 Узоқ яшовчан, меваси турли ранг, шакл ва вазнда бўлган, ёғочи қаттиқ дарахт. Боғнинг турли жойларида ҳар хил мевали дарахтлар: нок, ўрик, беҳи, жийда ва ҳоказо анчагина. Ойбек, Танланган асарлар. Шокирли бува ҳовлисидаги катта нок салқинида эски тўшакка ёнбошлаб ётган экан. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакатаи.

2 Шу дарахтнинг меваси. Хонтахтага терилган ликопчаларда ранг-баранг қандқурс, конфетлар, биллур идишларда олча, узум, нокдан қайнатилган мураббололар, қулуннай қиёми. С. Анорбоев, Оқсой.

НОКАС [ф. ناکس — одам эмас; пасткаш, виждонсиз; аблаҳ, разил] 1 Виждони, инсофи йўқ, ярамас, қабиҳ, пасткаш. Нокас одам. ■ -Хонхўжалик Сайфулла эшонни мен ўзимга устоз деб билар эдим. Аслида ўша нокас мени шу йўлга олиб кирди, — деди Бўронбой. О. Ҳусанов, Қўшиқчининг тақдири.

2 сўк. Ярамас, аблаҳ. Ҳа, тутуни булут кўрмаган нокас. Сенинг отанг шундай қурумсоқ эди. П. Турсун, Ўқитувчи. Қора қишда тўй қилмай, Баттар бўлгур нокас, гов. А. Орипов, Ҳайрат.

3 Бировга ҳеч нарсасини раво кўрмайдиган; бахил, хасис, курумсоқ. *Нокасан қарз бўлма — ҳам йўлда қистайди, ҳам гўрда.* Мақол.

НОКАСТА *айн. нокас* 3. *Гул даста-даста, гул бермаган нокаста.* Мақол.

НОКАУТ [*ингл. knock-out < knock — урмоқ; зарба + out — четда, ташқарида; четлатиш*] *спрт.* Боксчининг қаттиқ зарбдан гандираклаб, йиқилиб, баъзан ҳушини йўқотиб, ўн секунд давомида ўрнидан туролмайдиган ва ютқициқ деб ҳисобланадиган ҳолати. *Бошим гир-гир айланиб, нокаут бўлган боксчидай, гандираклаб кетдим.* С. Сиёев, Ёруғлик.

НОКДАУН [*ингл. knockdown < knock — урмоқ; зарба + down — пастга, қуйига; қулатиш*] *спрт.* Боксчининг зарбдан гарангисан, йиқилган, лекин ўн секунддан ошмаган вақт ичида ўрнидан туриб, жангни давом эттира оладиган ҳолати. *Оломон якун ясади: Тамом, нокдаун.* Т. Мурод, От кишнаган оқшом. *Артур.. манаман деган чарм қўлқон усталарини нокаут ёки нокдаунга учратганида, қалбимиз чексиз гурурга тўлганди.* Газетадан.

НОКЗОР Нок дарахти билан банд ер, майдон, боғ. *Намуш тупроқ, нокзордаги дарахтларнинг шохларида онда-сонда сақланиб қолган ўтган йилги ҳосилнинг туршақлари ҳидига тўлган ҳаво мусаффо эди.* Газетадан.

НОЛА [*ф. ناله*] 1 Ғам-алам, ҳасрат ифодаловчи аянчли овоз; афғон, фиғон, фарёд. *Инграб, ўксиб қолган онасиз.. Кўкка, ерга сиғмас носаси.* Ҳ. Пўлат. *Фуломжон руҳий азоб оташида қовурилиб, хўрлик жон-жонидан ўтиб кетган кезларида ўзини туюлмайд нола қиларди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Ёлвориш, ўтиниш, илтижо ифодаловчи овоз, мунгли товуш. [*Миркарим*] *Кечакундуз худога ибодат ва нола қилиб, пачава бўлган ўз ишининг ўнгланишини ва тотли ўтмишининг қайтарилишини сўрарди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

3 *кўчма* Қушлар сайраши ёки мусиқа асбобларидан тарқалган овоз. *Дутор нола-ри.* ■ *Девор орқаси Соҳиб қорининг анорзори.* *Ҳаммаёқ жимжит, фақат онда-сонда булбуллар носаси эшитилади.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Найнинг сеҳрли носаси бутун дала бўйлаб акс садо берди.* Газетадан.

4 Мусиқа безакларидан бири; ашула айтганда, бирор сўз ёки сўз бўғинида овозни чўзиб, тебратиб хониш қилиш.

НОЛАВОР *айн. нолакор.*

НОЛАКОР Нолага эга бўлган, нолали. *Сўнги пайтларда не боиским, бу ҳазин, нолакор байтлар тез-тез хотирга келади-ган бўлиб қолди, деб ўйлади Бобур.* Х. Султонов, Бир оқшом эртаги.

НОЛИМОҚ Норозилик изҳор қилмоқ, шикоят қилмоқ, зорланмоқ. *Тиллабувадан кейин сўзга чиққанларнинг бири камбағалчиликдан нолиб, яна бири.. муштумзўрлар ҳақида Тиллабуванинг сўзини қувватлади.* А. Қаҳҳор, Қўшчинон чироқлари. *Раҳмат, биродар. Соғлигимдан нолимайман. Узоқ йиллар шолчилик биригадасига бошчилик қиламан.* Газетадан.

НОЛИШ [*ф. نالشي* — дод солиб йиғлаш, хўнграш; шикоят, арз, зорланиш] 1 Шикоят қилиш, арз қилиш, норозилик билдириш. *Нолиш билан иш битмайди; Мард номардга тиз чўкмайди.* Мақол. ■ *-Ношукур экансиз, опа, — деди [Зайнаб], — почтачман нолишингиз яхши эмас, сизнинг ҳам бошингизга менинг кунимни солса, нима қилар эдингиз?* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Нола, фиғон. *Ҳар ким титрар Ширинбек нолишига, Ёқаси хўл кўздан оққан ёшига.* «Ширин билан Шакар».

НОЛОЙИҚ [*но.. + лойиқ*] Лойиқ, муносиб бўлмаган; лойиқ, муносиб келмайдиган, ярашмайдиган, номуносиб. *Ёшлар орасида жамоат тартиб-қоидаларини бузиш сингари юксак инсоний дидга бутунлай нолойиқ хатти-ҳаракатлар учраб туради.* Газетадан.

НОЛОН [*ф. نالان* — нола, фиғон қилувчи; шикоят қилувчи] *эск. кт.* Нола, фиғон қилувчи, афғон чекувчи. *Отмагай тонг боғ аро азминг хиромон бўлмаса, Булбули шайдолари гул узра нолон бўлмаса.* С. Абдулла.

Нолон боқмоқ Илтижо билан, зорланиб қарамоқ. *Аваз манзилга элтувчи йўлни билмас, теваракка нолон боқиб, ўзига содиқ сафдош, аниқроғи, раҳнамо излаб юргандек эди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

НОЛЬ [*лот. nullus* — ҳеч қандай, ҳеч қайси] 1 Муайян бирлик ёки миқдорнинг йўқлигини ифодаловчи “0” белгисининг номи.

2 Иссиқлик ва совуқлик температура-лари ўртасидаги шартли чегара. *Сув ноль даражада музлайди.* ■ *Сув ҳароратини ноль даражага етказгач, яланг оёқ қорда юриш ҳам ҳеч гап эмас.* «Фан ва турмуш».

Ноль-ноль Вақтни кўрсатишда «роса, аниқ, тўппа-тўғри» маъносини билдиради. *Меҳмонлар кечқурун соат еттига таклиф этилган. Ҳозир соат олтию ноль-ноль.* С. Абдуқаҳҳор, Санамай саккиз дема.

НОМ [ф. نام — от, исм; шон-шуҳрат, обрў; от сўз туркуми] 1 Шахс ёки нарса-предметларга қўйилган от; исм. *Шаҳар ном-лари. Ном қўймоқ. Ном бермоқ.* ■ *Кексайиб қолган эшоннинг хотираси анча пасайганидан кўп вақт ўз ўғилларининг номларини ҳам хотинидан сўраб олар эди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Бирор соҳага, гуруҳга оидликни билдирувчи атама. *Мансур, Муслим! Сенга бир гап бўлдимиз? Муаллим деган номимиз бор, шундай вақтда иш кўрсатмасак, қачон кўрсатамиз?!* 3. Саид, Н. Сафаров, Тарих тилга кирди.

3 Фаолиятнинг бирор соҳасида эришган ютуқ, малака даражасини кўрсатиш учун расмий йўл билан бериладиган унвон. *Фахрий ном. Хизмат кўрсатган артист деган ном. Классик кураш бўйича мамлакат чемпиони деган ном.*

4 Кўпчилик орасида маълум-машҳурлик; донг, доврўғ, шуҳрат. *Номи чиққан курашчи. Ном чиқарган жамоа хўжалиги.* ■ *Очил Эшназод.*.. *Сиеб волостининг Қўштамғали қишлоғида ном чиқарган шахс эди.* М. Ўрин-хўжаев, Унутилмас кунлар.

Номи билан Топшириғи, ваколати билан. *Ўзбекистон номи билан. Номига Шунчаки, хўжа кўрсинга, йўли учун. Номига чойхона.* ■ *Айрим туманларда маккажўхори номигагина экилаётганга ўхшайди, акс ҳолда, ер бўш ётмасин деб дон сочиб, кейин ўз ҳолига ташлаб қўйилмас эди.* Газетадан. *Ҳури, олдин номига бир оз кўнмай турар, кейин мажбуран бораётгандай, юзига қайғули ифода бериб чиқиб кетарди.* Ф. Мусажонов, Ҳури. **Номидан** Тарафидан, исмидан; топшириғи билан. *Жамоа номидан ташаккур билдирмоқ. Ўз номидан табрикламоқ.*

НОМА [ф. نامه — хат, мактуб] эск. кт. 1 Расмий ёзишма, мактуб, хат. [Маждиддин:] *Мўминмирзони ўртага солиб, шахзода Бади-*

уззамонга нома юборинг. Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.

Номаи аъмол [نامه اعمال — амаллар, ишлар номаси, дафтари] 1) *дин. гўё икки фаришта ҳар бир кишининг савобли ишларини ва гуноҳларини ёзиб борадиган дафтар. Азал котиблари ҳар мўминнинг манглайига номаи аъмолини ёзмишлар.* С. Сиеёв, Ёруғлик; 2) *кўчма эск. хизмат варақаси, дафтарчаси (ҳар бир хизматчининг қилган ишлари, хизматлари ёзиб бориладиган варақ ёки дафтар).* *Нормат бинтни противогаз халтасининг устки чўнтагига солиб қўйди ва медальонни кўриб, “номаи аъмолимнинг ҳаммаси шунда”, деди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Мана, Зиёдилла уч соатдан бери ўз номаи аъмолини ёзятти.* Ҳ. Ғулом, Машғал.

2 Адабий жанр: Шарқ мумтоз адабиётида реал ёки хаёлий-тўқима шахсга қарата шеърий мактуб тарзида ёзилган бадий асар тури. *Ўзбек мумтоз адабиётида нома жанрининг пайдо бўлиши Хоразмий номи билан боғлиқ бўлиб, унинг «Муҳаббатнома» асари ана шу жанрда яратилган.* Газетадан.

3 Шу маънода кўшма отлар таркибига кирди, мас. *Бобурнома, Акбарнома, Жанг-нома.*

НОМАРД [ф. نامرد — мард, эркак эмас] 1 Эркак эмас, мард бўлмаган. *Кўзларимга ишонмаймен! Бегим, бу не ҳол? Нечун мардона кийим кийибсиз? -Номардлар кўпайиб кетгани учун мардона кийиндим.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 Яхшиликни, адолат-инсофни билмайдиган, қўлидан тантилик келмайдиган; ноинсоф, виждонфуруш. *Номард одам.* ■ *Шушу, жувон “ишим битди, эшагим лойдан ўтди, деб унутиб кетадиган номардлардан эмасмиз”, деб Хўжабековнинг олдига келиб турадиган бўлди.* С. Анорбоев, Оқсой.

3 сўк. Ярамас, аблаҳ, нокас.

4 Юраги йўқ, кўроққ. *Мард йигит қўлида аждар ўлади, Номард одам инни аждар билади.* Фозил шоир.

НОМАРДЛИК 1 Пасткашлик, ярамаслик; ноинсофлик.

2 Номард кишиларга хос иш, хатти-ҳаракат. *Иккиланиш — ҳам ўлим, ҳам номардлик.* Ойбек, Қуёш қораймас. *Мардлик, жасорат, матонат ҳам қалб амрининг меваси, номардлик, қаллоблик ҳам шахснинг қаллоб қалбига боғлиқ.* И. Раҳим, Қадриабод одамлар.

НОМАТЛУБ [но.. + матлуб] *кт.* Кўнгилга куш келмайдиган, кўнгилдагидек эмас; исталмаган, номақбул. *Номатлуб иш. Номатлуб шахс.* ■ *Ўқитувчи учун энг оғир изтироб ва уқубат шогирдларининг номатлуб хатти-ҳаракатларидан етади.* Р. Усмонов, Обдобра.

НОМАЪЛУМ [но.. + маълум] **1** Кимлиги, нималиги аниқ маълум бўлмаган, аниқланмаган. *Номаълум миқдор. Тўйнинг қачон бўлиши ҳали номаълум.* ■ *Номаълум кимса йўлакнинг қоронғи қисмига узини олиб, кўзини Сайфидан узмай тура бошлади.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Ҳали ҳеч ким билмайдиган; жумбоқ, сирли. *Номаълум орол.* ■ *Қизлар нимани уйлайдилар ва нима тўғрисида маъюсланадилар, бу эса қизларнинг бизга номаълум бўлган ички сирларидир.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Хоразмийнинг бошланғич таълими ва қандай шароитда Хоразмни ташлаб кетганлиги ҳозирча фан учун номаълум.* «Фан ва турмуш».

3 мат. Математик йўл билан топилиши зарур бўлган миқдор, катталиқ. *Маълумларни номаълумлардан ажратмоқ.*

НОМАЪЛУМЛИ *мат.* Таркибида номаълум бўлган. *Икки номаълумли тенглама.*

НОМАЪҚУЛ [но.. + маъқул] **1** Маъқул эмас, маъқул келмайдиган; нодуруст. *Ҳожи бир неча вақт сузлагувчини ўз оғзига тикилтириб ўтиргандан сўнг, агар маъқул тушса, “хўп” дейди.. номаъқул бўлса, “дуруст эмас” дейди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Кейин у одам номаъқул чиқса, дарҳол амалдан олиб ташлайди.* Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.

2 Ақл-идрок билан қилинмаган; ножўя, бемаъни, аҳмоқона. *Шунда мен кеча беҳтиёр қилган номаъқул ишимнинг қанчалиқ фожиали эканини биратўла англадим.* А. Мухтор, Тугилиш.

Номаъқул бузоқнинг гўштини емоқ Бекор, беҳуда айтмоқ, нотўғри гапирмоқ; нотўғри хатти-ҳаракат қилмоқ. *-Билиб қўйингки, хотиним ҳалол! Тўхмат қилганлар номаъқул бузоқнинг гўштини ебди! — деди Қамбар.* Уйғун. Асарлар.

НОМАЪҚУЛЧИЛИК Бемаъни, ножўя ҳаракат, иш; бемаънигарчилик. *Номаъқулчилик қилмоқ.* ■ *Бобом узоқ ва оғир сукутдан сўнг кампирни овутади: -Бас, йиғлама, золимлар кўп, хоинлар кўп, уларнинг шундай номаъқулчиликлари, итликлари бўлиб туради.*

Ойбек, Болалик. *-Нимага саланглаб юрибсизлар? Бу қандай номаъқулчилик! — деб қичқирди Саид амин.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

НОМАҚБУЛ [но.. + мақбул] Қабул қилиб бўлмайдиган, тўғри келмайдиган; номатлуб. *Номақбул таклиф. Номақбул усул.* ■ *-Ойнагулни элига ўтказиб юборишининг бир неча йўллари бор, бироқ бу йўллар номақбул. Шундай қилиш керакки, хамирдан қилни беозор тортиб олишдай бўлсин, — деди Фарҳод.* А. Ҳакимов, Илон изидан. *Деворларга ёзиб-чизиб ташланган номақбул сўзлару антиқа расмларни ўчириб ташлашга ожиздирлар.* Газетадан.

НОМАҲРАМ [но.. + маҳрам] *дин.* Яқин қариндошлиқ алоқаси бўлмаганлиги сабабли бир-бирини кўриш ёки бир-бирига кўриниш ман этилган, лекин никоҳлиниши мумкин бўлган эркак ва аёл (бир-бирига нисбатан); *зид.* **маҳрам 4.** *“Абдуваҳобнинг турқини худо кўтарсин, ундан хотин қизғанадиган ўрни йўқ. Уни номаҳрам деб бўлмайди, одам эмас — қул”, дейишарди.* Ш. Тошматов, Эрк қуши. *Йўқ, йўқ. Сиз менга номаҳрамсиз. Бошқага қилинган фотиҳани бузмай туриб, менга яқинлашманг.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

НОМ-БАНОМ [ф. نامبانام — ҳар бир номни (алоҳида) айтиб] *айн.* **НОММА-НОМ.** *Урмонжоннинг бу гапларини, айниқса, тажрибакор чолларни ном-баном айтганини кўриб, Бўтабой ичиде зил кетди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

НОМГҲЙ [ф. نامگوۋى — номини айтувчи] *этно.* Урф-одатларга кўра, ёшлигида номи айтилиб унаштириб қўйилган йигит ёки қиз. *Нуриддин болаликдан бир хешларининг қизига «номгўй», қиз ҳам сочини тараб, уни кутиб ўтирган эди.* Э. Аъзам, Жавоб. *Номгўйимиз ўтганда, уялибгина қолар эдик, бемаҳал чоғларда келганда, тўрдаги эшикни очиб, ичкарига кириб олар эдик.* «Гулихиромон».

НОМДОР [ф. نامدار — маълум номга эга; машхур, шуҳрат қозонган] Ном, шуҳрат чиқарган; донгдор, шуҳратли. *Бу кампирнинг етти ўғли бор эди, еттови ҳам номдор алп эди.* «Алпомиш». *Ҳозир Сафаров республикамизнинг номдор, тажрибали пахтакорларидан бири.* Газетадан.

НОМДОРЛИК Машхурлик, ном чиқарганлик, шуҳратга эгалик. *Ҳозир баъзилар*

отасининг номдорлиги билан гурурланиб, ҳеч кимни менсимай, ўзига бино қўйиб юришни одат қилишган! Мирмуҳсин, Умид.

НОМЕНКЛАТУРА [лот. nomenclatura – номлар, исмлар рўйхати] 1 Ишлаб чиқариш, фан, техника, санъат ва ш.к. нинг бирор соҳасида қўлланадиган номлар, ата-малар, терминлар ва шу номлар билан аталувчи нарсалар рўйхати ёки мажмуи. *Географик номенклатура. Кимё номенклатураси. Ботаник номенклатура.*

2 Саноат ва бирор хўжалик тармоғи ишлаб чиқарадиган маҳсулотларнинг таснифланган рўйхати. *Заводда ишлаб чиқариладиган маҳсулот номенклатураси.* ■ *Мана шу молларни ишлаб чиқариш номенклатурасини ва ҳажмини яқин муддат ичида тиклаш керак. Газетадан.*

3 Бирон-бир юқори (раҳбарий) орган томонидан тайинланадиган ёки тасдиқланадиган мансабдор шахслар ва уларнинг рўйхати. *Абдуллаев ўз оғайнисини номенклатурада сақлаб қолиш учун курашмоқда.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

НОМЕР [лот. numerus – сон, рақам] 1 Бир турдаги предметларнинг ичида ҳар бирининг тартиб рақами. *Уй номери. Телефон номери.* ■ *Шукур, эл қатори эшигимда номер қоқилган. Ҳар қаерда бир юзу олтимиш учинчи, деб хат ташласанг келади.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 Ҳужжат, рўйхатга олиш ва ш.к. белгиси сифатидаги маълум рақамлар ёзилган ёрлиқ, тахтача. *Машина номери. Велосипед номери. Паспорт номери.*

3 Кийим-кечак, пойабзал ва ш. к. нинг катта-кичиклигини, ўлчамини билдирувчи рақам. *Мен ундан икки номер катта этик кияман.*

4 Меҳмонхона, ҳаммом ва ш.к. да алоҳида бўлма, хона. *–Меҳмонни меҳмонхонага олиб бордим. Унга икки хонали жуда яхши номер олиб қўйилган экан, – деди Мелибой ака.* А. Қаҳҳор, Думли одамлар. *Қўқонда номерда бир ўрис инженер билан танишдим.* Ойбек, Танланган асарлар.

5 Театр, цирк, концерт ва ш.к. нинг ҳар бир алоҳида ижро этиладиган қисми. *Программа номерини эълон қилмоқ.* ■ *Конферансье – ёшгина бир марий йигити чиқиб: –Концертимизнинг биринчи номерида ўзим машқ қилиб бераман, – деди.* А. Қаҳҳор,

Олтин юлдуз. *Авдеев навбатдаги масъулиятли номерни бажаришига тайёргарлик кўриш учун қўшни хонага кириб кетди.* «Фан ва турмуш».

6 Ҳарб. Тўпчилар, пулемётчилар гуруҳида маълум хизматни бажарувчи жангчи.

Номери ўтмайди с. т. Найранги ўтмайди, кетмайди. *–Ҳар қандай йўл билан ўз ишингизни битириш пайида бўласиз. Энди номерингиз ўтмайди, оғайни, ҳа, билиб қўйинг. Мен сизнинг дўстингиз эмасман, – деди Нуриддин.* О. Ҳусанов, Дўстлар.

НОМЕРЛАМОҚ Тартиб номери қўймоқ, қўйиб чиқмоқ, рақамламоқ. *Дафтар бетларини номерламоқ.* ■ *Жангчилар бўр билан номерланган вагонларга чиқшиди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

НОМЕРЛИ Номери бор, номер қўйилган, тақилган. *5 номерли уй.*

НОМЗОД [ф. نامزد – куёв, келин; унаштирилган; номи кўрсатилган; кандидат] Давлат ёки жамоатчилик органига сайлаш, бирон-бир лавозимга тайинлаш, бирон-бир ташкилотга қабул қилиш учун белгиланган, кўрсатилган шахс; кандидат. *Номзод кўрсатмоқ. Номзодларни тасдиқламоқ. Номзодлар рўйхати.* ■ *Ишининг енгили бўлмайди, қизим. Мактаб мудирлигига сиздан бошқа муносиб номзод йўқ экан, рад этманг.* Ж. Шарипов, Хоразм.

2 Фандаги илмий даражанинг маълум босқичи. *Фан номзоди.*

НОМИНАЛ I [лот. nominalis – номи ёзилган] Қоғоз ва танга пуллар, қимматбаҳо қоғозлар, мол ва ш.к. нинг белгиланган, устига ёзилган баҳоси. *Номинал билан сотмоқ.*

НОМИНАЛ II Белгиланган, ёзиб кўрсатилган (нарх, баҳо, ўлчам ва ш. к. ҳақида). *Номинал баҳо. Номинал ўлчам. Номинал иш ҳақи – пул шаклидаги иш ҳақи.*

НОМИНАЛИЗМ [лот. nomina – исмлар, номлар] Ўрта аср фалсафасида оламда фақат якка нарсалар, предметлар мавжуд, умумий тушунчалар эса нарсаларнинг номларидангина иборат деб ҳисоблайдиган оқим, йўналиш.

НОМИНАЦИЯ [лот. nominatio – аташ, номлаш; номзод кўрсатиш] 1 Муайян ижодкорлик, иш-фаолият соҳаси бўйича бўладиган мусобақа-танловларга номзодлар кўрсатиш ва ғолибни аниқлаш жараёни. *«Энг яхши ёш футболчи» номинацияси.* ■ «Меъ-

морчилик ва дизайн» каби номинациялар бўйича топширилган ишлар нуфузли ҳакамлар ҳайъати томонидан ўрганиб чиқилади. Газетадан.

2 тли. Номлаш хусусиятига эга бўлган тил бириклари (сўз, сўз бирикмаси, фразеологизм ва гап)ни ҳосил қилиш ва шу жараённинг натижаси.

НОМЛАМОҚ Ном қўймоқ, ном бермоқ, атамоқ. *Янги кўчаларни номламоқ.* ■ *Замондошларимиз ва биздан кейинги авлодлар Тошкентни қайта қуриш билан боғлиқ бўлган ишларни минг бир кунлик жасорат деб номлаш турган гап.* А. Набихўжаев, Жасорат йилномаси.

НОМЛАНМОҚ Номламоқ фл. мажҳ. н. *Бу шароб орқали кучин кўрсатар Ўзбек деб номланган кекса соҳибкор.* Ғ. Фулом.

НОМЛИ Номи билан аталувчи, ...номидаги, ...деб аталган, ...деган. *Навоий номли мактаб.* ■ *Бу маҳаллада унга маъқул бўлган икки киши бор эди. Бири — гузарда тақачилик-темирчилик қиладиган Қоратой, иккинчиси — Шокир ота номли маҳсидўз чол.* Ойбек, Танланган асарлар.

НОММА-НОМ [ф. نامنام] рвш. Ҳар бирининг номини айтиб, ҳар қайсисини алоҳида, ўз номи билан. *Самандаров колхозга кириш учун ариза берганларни номма-ном айтиб, мажлисдан ўтказди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Мудир докладининг охирида битирувчиларни номма-ном чақириб.. гувоҳнома тақдим қилди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

НОМ-НИШОН, **ному нишон** Ном ва нишон, ном ва асар; из; дарак. *Мана уч кун бўлибдики, ундан ном-нишон йўқ.* ■ *Уруш бўлмаганда, мана бу қалдирғочнинг уясига ўхшаган уйлардан, мана бу бўйинчага ўхшаган эшиклардан ном-нишон қолмас эди.* А. Қаҳҳор, Картина.

НОМ-НИШОНСИЗ Хат-хабарсиз, дом-дараксиз, исзис. *Шамсиддин Иброҳимовнинг ном-нишонсиз йўқолгани ҳақидаги хабар эртаси куни маълум бўлди.* М. Ўринхўжаев, Унутилмас кунлар. *Ёқубжоннинг кўнгли равшанлашди. Севинмасинми, ахир ундан зурёд қолади, зурёд! У энди оламдан беиз, ном-нишонсиз кетмайди.* Р. Раҳмон, Меҳр кўзда.

НОМОЗ айн. **намоз**. Ҳамма ҳуфтон номозига кириб кетган, кўчалар сув қуйгандек тинч эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

НОМСИЗ 1 Номи йўқ, беном. *Упайтлар кўчалар номсиз бўлса ҳам, маҳалла тилга олинса бўлди, ҳар қандай хат эгасига аниқ етиб борарди.* Газетадан.

2 кам қўлл. Номи, донги чиқмаган, донгдор эмас, шухратсиз. *Бир вақтлар номсизроқ, ўртамиёна колхоз эди.* Ойбек, О. в. шабадалар.

НОМУАЙЯН [но.. + муайян] Аниқ, конкрет бўлмаган; нотайин, дудмол. *Номуайян гап.* *Номуайян жавоб.*

НОМУВОФИҚ [но.. + мувофиқ] **1** Тўғри, мос, муносиб бўлмаган, мувофиқ келмайдиган. *Номувофиқ номзод.* ■ *Ҳужжатлар, қилинган иш билан сарфланган маблағ номувофиқ эканлигини кўрсатиб турарди.* Газетадан.

2 Ўринсиз, ноўрин. *Номувофиқ гап.* *Номувофиқ гапирмоқ.*

НОМУНОСИБ [но.. + муносиб] **1** Муносиб, мувофиқ, мос бўлмаган, мос келмайдиган; номувофиқ. *Улар бир-бирига номуносиб.* ■ *Шербек жойига ўтирганида, Саидғозининг жисмига номуносиб овози идорада яна дўрилади.* С. Анорбоев, Оқсой.

2 Келишмаган, ярашмаган, нолойиқ. *Ўқимишли кишига номуносиб қилиқ.* ■ *Умида сўнги сўзларини ёшига номуносиб бир алам билан, сансираб гапирди.* Д. Нурий, Осмон устун.

НОМУНТАЗАМ [но.. + мунтазам] Мунтазам, изчил бўлмаган; барқарор, доимий эмас. *Номунтазам қўшинлар.*

НОМУС [а. ناموس — қонун; виждон, диёнат; обрў-эътибор; иффат, бокиралик < юн. potos — қонун] **1** Кишининг ўз обрўсини улуғлаш ва ардоқлаш ҳис-туйғуси; орият, диёнат, виждон. *Номусини ерга букмоқ.* *Номус ва ғайрати бор одам меҳнатдан кўрқмайди.* *Нодон билан юрма, Номусингни букма.* Мақол.

2 Хижолат тортиш ҳис-туйғуси; уят-андиша, шарм, ҳаё, ор. *Номусга қўймоқ.* ■ *[Жамила:] Ҳаё беномусда бўлмайди! Ҳаёсизда номус бўлмайди.* Ҳамза, Бой ила хизматчи. *Номус! Номус эр кишини ўлдиради-я!* Шухрат, Шинелли йиллар. *[Ҳайит-жон:] Отаси бечора бўлса, қанча вақт эл-халқдан номус қилганидан, аллақандай шаҳарларга бадарга бўлиб, яқинда келди.* Ҳамза, Паранжи сирлари.

3 Қиз поклиги, бокиралик, иффат, қизлик. *Бахтсиз оналарнинг кўз ёшлари, болаларнинг, қизларнинг таҳқирланган номуци учун сўнги нафасгача курашинг. Улим, тиз чўкиш йўқ!* Ойбек, Қуёш қораймас. *Агар ит тегмаган бўлса, покман, номусим жойида десанг, кел, бери кел.* М. Мансуров, Ёмби.

Номусга тегиш Зўрлик ишлатиб, қўрқитиб ёки жабрланувчининг (аёл кишининг) ожизлигидан фойдаланиб, жинсий алоқа қилиш.

НОМУС-ИФФАТ айн. **номус 3.** *Зулфизар.. унинг ўн гулидан бир гули ҳам очилмади. Ёшлиги, номус-иффати, умид-армонлари барбод бўлди.* К. Яшин, Ҳамза.

НОМУСЛИ 1 Орияти, диёнати, виждони бор; ориятли, виждонли. *Номусли, меҳнатқаш йигит топилса, қизни тезроқ уза тишга қарор қилганини, бу хусусда кампининг фикрини билмоқчи эканини айтди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Уяти бор, уят-андишани биладиган; шармли, ҳаёли. *Отам Тошкентда экан чоғда бу гапни айтишга уялган эмишсиз.. гўё бунинг ила номусли бўлиб кўринмоқчисиз шекилли?* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

НОМУС-ОР айн. **ор-номус.** *Баланд-баланд тоғнинг қори бўлади, Мард йигитнинг номусори бўлади.* Фозил шоир. *Қиз бола нозик гул, у ўз қадр-қимматини биладиган, номус-орли бўлиши керак-да, ахир.* Газетадан.

НОМУССИЗ 1 Орияти, диёнати, виждони йўқ; ориятсиз, виждонсиз. *Номуссиз юрмакдан номусли ўлмак афзал.* Мақол.

2 Уяти йўқ, уят-андишани билмайдиган; шармсиз, беҳаё. [*Юсуфжон:*] *Нимага сен холангга, биз берамиз деган кишига тегмайман, деб эмишсан? Қандай бетинг бўлди, номуссиз!* Ҳамза, Паранжи сирлари.

НОМУССИЗЛИК Номусини йўқотганлик, беҳаёлик, уятсизлик; номуссиз кишиларга хос хатти-ҳаракат, иш. *Бу номуссизлик «четан»чиларнинг етми яшаридан етмиш яшаргача ичдан газабга келтиради.* А. Қодирий, Обид кетмон.

НОМУТАНОСИБ [но.. + мутаносиб] 1 Мутаносиб бўлмаган, қисмлари бир-бирига мос тушмаган; бири катта, бири кичик. *Унинг калласи жуссасига номутаносиб – кичкина бўлиб, ҳар гал кийим-кечақларини алмаштирмоқчи бўлганида, энг кичик пи-*

лотка, энг катта пойабзал излайвериб, тинкаси қурирди. В. Ғофуров, Вафодор.

2 мат. Ўзаро пропорционал бўлмаган. *Номутаносиб сонлар.*

НОН [ф. نان – нон; озиқ-овқат] 1 Хамирдан тайёрланиб, тандир, ўчоқ, това ва ш.к. да пишириладиган егулик. *Бугдой нон. Зоғора нон. Ширмой нон. Бўлка нон.* ■ [Кампир] *Нон ясаб бўлгунча, тандир қизиди. Кейин бир чеккадан ёндим.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Умуман, егулик-ичгулик, яшаш, тирикчилик учун зарур нарса. – *Матқовул ака, мен нон топармиканман, деб қорин ғамда мактаб очганим йўқ, – деди у [Ғуломжон] босиғи билан.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

Нон гадоий Нонга зор, камбағал-қашшоқ. *У ё ўз-ўзини ўлдирарди, ё хизматкор йигит билан бир юртга қочиб, камбағалликда, нон гадоий бўлиб яшарди.* Ойбек, Танланган асарлар. **Нон емоқ** Бирор нарсадан фойдаланиб тирикчилик ўтказмоқ, кун кечирмоқ. *Доим ҳовли, ер жанжалидан нон еб юрадиган бир эллиқбоши, афандининг йўлини тўсиб, кўрган тушини айтиб берди.* «Латифалар». **Нон синдириш** (ёки ушатиш) этн. Никоҳ тўйи маросимларининг бир қисми: қиз томон, яъни унинг ота-оналари совчи юборган томонга ўз розилигини бергач, совчилар келтирган дастурхон очилиб, шу розилик белгиси сифатида нон синдирилиши ва тўй билан боғлиқ масалаларнинг белгиланиши, ҳал қилиниши. **Нони бутун** Тирикчилик, яшаш учун зарур нарсалари бут, муҳайё, ҳеч нарсадан камчилиги йўқ, бекам-кўст, тўқис. *Сартарош у дунё, бу дунё хор бўлмайди. Ҳамма вақт нони бутун [деди кампир Шодига].* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. **Нони яримта** Бирор шерик ёки рақобатчи туфайли топиш-тутиши камайдиган, етишмай қолган. *Нима, Қобилов келиб, нонимиз яримта бўлиб қолдимиз, аксинча, қўлни-қўлга бериб ишласангиз, битта нонингиз иккита бўлади.* С. Маҳкамов, Шогирд. **Нонини туя қилмоқ** Бировга тегишли ҳақнинг маълум қисмини олмоқ, ўзлаштирмоқ. *“Бўшанглик қилсам, нонимни туя қилиб беришлари аниқ”, – ўйлади Йўлчи.* Ойбек, Танланган асарлар.

НОНВОЙ айн **новвой.**

НОНДОН [ф. نانندان – нон сақлагич, нонтовоқ] Нон турадиган, сақланадиган

қути, идиш. [Отам] Нондонни очиб, бор нонни.. хуржунига солиб: -Мен шаҳарга кетдим, — деган ҳолда уйдан чиқди. С. Айний, Эслаликлар.

НОНЖИЙДА Жийданинг йирик, сершира, гўштдор мевали тури. Она Жўрабой ота билан Эъзозхонни Ботирали олиб келган қора булка ва ёнғоқ, нонжийда билан сийлади. Ҳ. Фулом, Машғал.

НОНКЎР [ф. نانكور — яхшилиқни билмайдиган, нон кўр қиладиган] Бировнинг берган туз-намаги, нон-тузи қадрини билмайдиган, яхшиликка ёмонлик қилувчи, тузини еб, тузлуғига тупурувчи; кўрнамак, нонтепки. Бой.. қутуриб бақирди: -Сан нонкўрсан, ман сани туққаним, жигарим, дедим. Овқат бердим, кийим бердим, бу — зулм эмиш! Ойбек, Танланган асарлар. Хўжасизлик ва бепарволик орқасида дастурхонимиз зийнати — нон оёғости қилинмоқда, бундай кишиларни эл нонкўр дейди. Газетадан.

НОНКЎРЛИК Нонкўр кишиларга хос хатти-ҳаракат, иш; кўрнамаклик, нонтепкилик. Кўрдинизми, ноқобил фарзанд, ман уни юртнинг катта бойига унаштираман, нодон қиз бир ялангоёқ билан қочибди, кулиб турган бахтига юзни тескари буриш — бу қандай нонкўрлик! Ойбек, Танланган асарлар. -Келинлар, табиатнинг саҳийлигига нонкўрлик қилмайлик. Тоғда ўсган мевали дарахтларни.. парвариш қилайлик! — деди Назаров. С. Анорбоев, Оқсой.

НОН-НАМАК [ф. نانونمک — нон-туз; меҳмондўстлик] 1 Ризқ-рўз, насиба, улуш, ҳисса.

2 Ейишлик-ичишлик нарса, овқат. Мирҳосил жиннихонага узоқ қатнади. У ҳар гал шаҳарга тушганда, нон-намак олиб, ўша ерга интилар, Лаълининг тузалишидан умидвор бўлар.. эди. Ҳ. Фулом, Машғал.

Нон-намак бўлмоқ Сухбатда бўлмоқ, биргаликда овқатланмоқ; бирор ўтиришда, меҳмонда бирга бўлмоқ. Содиқжон ака билан биз бир неча бор нон-намак бўлганмиз. У киши давранинг гули. Газетадан.

НОН-НАСИБА айн. нон-намак 1. -Йўқ, йўқ! — деди домла бошини чайқаб, — бу ердаги нон-насибамизни ташлаб, қаёққа борамиз?! П. Турсун, Ўқитувчи. Нон-насибанг бизда бўлса, қоларсан, бўлмаса, қишлоғинггами ё бошқа томонгами жўнарсан. Ойбек, Танланган асарлар.

НОНПАЗ [ф. نانپاز — нон пиширувчи] шв. Новвой.

НОНТЕПКИ айн. нонкўр. Сендақа, хукуматнинг тузини ичиб, тузлуғига тўфлайдиган нонтепки керак эмас. С. Аҳмад, Хукм.

НОНТЕПКИЛИК айн. нонкўрлик 2. [Мирзақул:] Бой отам, Сибирга сургун қилинадиган гуноҳни кечириб турибдилар-у, сен нонтепкилик қилсанми, қуллуқ қил! Н. Сафаров, Уйғониш.

НОНТОПАР Нон топадиган, даромад келтирадиган. Аммага, бекорчи оғиздан кўра нонтопар қўл керак эди. Ш. Фуломов, Ёрқин уфқлар. Анави бир хонада чолнинг ўзи тўраверади. Ўша эски нонтопар касбини қилверади. С. Анорбоев, Ҳаётга йўлланма.

НОНУШТА Эрталабки нон-чой, хўрак. Содиқжон эрталаб нонуштадан кейин жўнамоқчи бўлган эди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

Нонушта қилмоқ Эрталабки хўракни емоқ. Ҳар кун эрталаб бир вақтда — бир минут кечикиш ё олдин кетиш йўқ, нонушта қилмасдан, дўконга кетади, оқшом, албатта, уйга қайтиб, оила билан овқатланади. Ойбек, Танланган асарлар.

НОНХЎР [ф. نانخور — нон еювчи, боқимонда] 1 Нонни яхши кўрадиган, кўп нон ейдиган. Худоё, раҳматингдан ўргилай, ош-хўрга ош, нонхўрга нон етқизурсан. Ҳамза, Майсаранинг иши.

2 Бирор оила бошлиғининг таъминотида, қарамоғида бўлган киши; хўранда, жон. [Нарзи тоға] Энди олти нонхўрдан иборат жўжабирдай рўзғорининг жони учун ўз ажалидан бир кўрқса, дўворак ҳамроҳининг жони учун минг карра кўрқади. Ш. Тошматов, Эрк қуши.

3 Кўчма нафр. Текинтомоқ, текинхўр. Ўз уйида бир нонхўр ортиши маҳдумга, албатта, ёқмас эди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

НОНХЎРАК [ф. نانخوراک — нон ейиш вақти] тар. Эски усулдаги мактабда танаффус вақти ва шу вақтдаги овқатланиш. -Нонхўракда ерсизлар, — деди у, ўғилларининг пешоналарини силаб. М. Исмоилий, Фарғона т. о. [Каромат опам] Бугун тушда нонхўракка уйга келмас экан. Ойбек, Болалик.

НОН-ҚАТИҚ: нон-қатиқ бўлмоқ айн. ош-қатиқ бўлмоқ қ. ош-қатиқ. Даминжон.. бу

ердаги кўп кишилар билан нон-қатиқ бўлиб кетган эди. А. Ҳайитметов, Пўлат бармоқлар.

НООБОД [ф. *наъбад* — обод бўлмаган; хароб бўлган, бузилган] Унчалик обод бўлмаган; камхалқ. *Нообод шаҳар. Нообод ўлка.* ■ *Битмас-туганмас табиий бойликлари бўлган нообод жойларга ёш ватанпарварларнинг янгидан-янги отрядлари келади.* Газетадан.

НОПИСАНДЛИК [*ф. напсанд* — беадаб, ахлоқсиз, номаъқул; қабиҳ, ярамас] Назарга олмаслик, писанд қилмаслик. *Тилга нописандлик — элга нописандлик.* Газетадан. *-Хуш, бўлдингизми? — деди бойвачча нописандлик билан.* К. Яшин, Ҳамза.

НОПОК [ф. *напоқ* — ифлос, кир; ифлосланган, тозаланмаган; ҳаром бўлган, ман қилинган] 1 Тоза, озода эмас; ифлос, булганган. *Нопок кийим. Нопок идиш.*

2 *кўчма нафр.* Ҳеч нарсадан ҳазар қилмайдиган, ҳаром-хариш ишлардан ҳам қайтмайдиган; қалб. *Нопок одам.* ■ *Ташмачи ҳам нафсиа кучи етмаган, виждони нопок нухалар жумласига киради.* Газетадан.

3 *кўчма* Тоза, соф, пок эмас; ёмон, жирканч; ноқонуний. *Мунаввархоннинг қора юрагида моғор босиб ётган нопок нияти “менга эр эмас, жой керак” хиргойисиди ошқора бўлди.* М. Иброҳимов, Йўлакдаги муҳаббат. *Серхаражат тўйларнинг палак ёзишига асосий сабаблардан бири, бизнингча, нопок йўл билан пул топувчи шахслардир.* «Саодат».

НОР I 1 Бир ўрқачли эркак туя.

Нор туя айн. нор I 1.

2 Умуман, эркак туя. *Қаторда норинг бўлса, юкинг ерда қолмайди.* Мақол.

3 *кўчма* Бақувват, мард йигит. *Норқўзи йигитларимиз ичида ҳақиқатда нор йигит. Ошиқ кунги, ростўй, — деди Турсунхон.* Х. Фулом, Сенга интиламан.

НОР II [ф. *нар* — тамға, белги] 1 Бадандаги туғма қизғиш доғ.

2 Нор (эркаклар ва аёллар исми).

НОР III [ф. *нар* — анор дарахти ва меваси] айн. **анор.** *Бир боғчада олмамиди, нормиди, Мендан ўзга сенинг ғаминг ермиди?* «Равшан». **Нор пўст** 1) анор пўсти; 2) анор пўсти рангидаги, тўқ қизил.

НОР IV [а. *нар* — олов; ёнғин; дўзах] *эск. кт.* Ўт, олов.

НОРАВО [ф. *наро* — ноҳўя, мумкин бўлмаган, йўл қўйиб бўлмайдиган; нолойиқ, номаъқул] 1 *кт.* Раво қўрилмайдиган; муносиб, лойиқ ҳисобланмайдиган, номуносиб. *Бўлур меҳнат билан ҳар жойда бўлса лойиқи хурмат, Ҳалол меҳнат билан қилган маишат нораво бўлмас.* Ҳабибий.

2 Йўл қўйиб бўлмайдиган, жоиз эмас. *Кулса эл паришонлик одатимга, тонг йўқдир, Аҳли дилга, албатта, нораво паришонлик.* Э. Воҳидов, Муҳаббатнома.

НОРАСИДА [ф. *нарсиде* — хом, пишмаган; балоғатга етмаган; чала туғилган] Балоғатга, вояга етмаган. *Урушга қирон келсин. Кўплаб норасидаларни ота-оналаридан бевақт жудо қилди.* Р. Файзий, Эл меҳри.

2 *кўчма* Ёш, ҳали вояга етмаган, *Ҳар япроқ, ҳар новда, норасида шох, Баҳор оғушида рози беармон.* Миртемир.

НОРАСМИЙ Расмий, қонуний бўлмаган. *Умид Иноғомжондан Жаннанинг бундан бир йилча муқаддам кимгадир норасмий теккани, кейинчалик у йигит билан ажралишганини эшитди.* Мирмуҳсин, Умид. *Бу икки хўжалик ўртасида қарор ёзилмаган, қандайдир норасмий мусобақа борга ўхшайди.* Газетадан.

НОРАСО [ф. *нараса* — мукамал, тўлиқ эмас; қониқарсиз; вояга, камолга етмаган] 1 Расо, тўлиқ, бут бўлмаган; комплект эмас, нотўлиқ.

2 Ақлий ва жисмоний жиҳатдан етуқ эмас ёки нуқсонли; ноқис. *Норасо бола.* ■ *Ўйласанг, бошдан-оёқ меҳнат — фазилат, хосият. Норасолар оқибат бўлмай расо меҳнат билан.* Ҳабибий.

НОРАСТА [ф. *нарсиде* — хом, пишмаган; вояга етмаган] с. т. Норасида. *Қотилларнинг назарида Норастанинг “гуноҳи” — Ёш бола ҳам ўз юртини Муқаддас, деб билгани.* Уйғун.

НОРБАЧЧА I Туянинг боласи; бўталок.

2 *кўчма салб.* Лаганбардор, хушомадгўй.

НОРДОН [ф. *нардан* — анор донаси; куритилган анор донаси; анор суви] 1 Тишни қамаштирувчи, оғизни буриштирувчи (маза); аччиқ. *Нордон анор. Нордон узум. Нордон олма.* ■ *Элмурод Мурзиннинг кайфи борлигини сизди. Нордон нарса чайнагандек, юзи буришиб кетди.* Шуҳрат, Шинелли йиллар.

2 *ким.* Таркибида водород бўлган (тузлар ҳақида).

Нордон гап (ёки сўз, муомала) Аччиқ, таъзир берадиган, қаттиқ ботадиган гап. *Эшикка бордингми? Бобойдан нордон гап эшитганга ўхшайсан. Нима деди? С. Аҳмад, Қадрдон далалар.*

НОРЕАЛ [но.. + реал] Реал, аниқ бўлмаган, реал эмас. *Нореал режа. Нореал иш.*

НОРЕНТАБЕЛ [но.. + рентабел] Харажатларни оқламайдиган, фойда бермайдиган, рентабел эмас. *Устувор тармоқларнинг тезроқ ривожланиши, албатта, норентабел корхоналарни тугатишга олиб келади.* Газетадан.

НОРИЗО [но.. + ризо] *айн. норози.* Бу даргоҳдан ҳеч ким норизо бўлиб кетган эмас. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

НОРИМ-НОРИМ [ф. نار — анор] Хоразмда кенг тарқалган куй ва анъанавий рақс номи.

НОРИН Пиширилган хамир ва гўштни (одатда қазини) майда тўғраб, аралаштириб тайёрланадиган овқат. *Қуруқ норин (шўрва солинмаган норин). Хўл норин (шўрвали норин).* ■ *Эркин холани мақтар: Ош-овқатни ўхшатар. Хамирни пилик қилиб, Норин, лағмон, увралар, Чучвара ҳам дўлмалар.. Қ. Муҳаммадий. Кечки норин учун катта қозонда қазни пишади.* Ойбек, Танланган асарлар.

НОРИНХЎР Норинни яхши кўрадиган, кўп норин ейдиган. *Норинхўр одам.* ■ *Кўрдингми? Бир ярим пуд мой беради. Суягига-ча мой: эрта норинхўрлар маза қилади-да.* Ойбек, Танланган асарлар.

НОРИНХЎРЛИК Тўйиб норин ёйиш, норин билан меҳмон қилиш. *Айта қолинг, Авлиёта — қозоқ юрти, норинхўрликка кўпроқ берилганга ўхшайсиз-а.* Ойбек, Танланган асарлар.

НОРКА [р. норка < нырок < нырять — шўнғимок] Юнги қалин, ялтироқ, кулранг тусли йиртқич сутэмизувчи ҳайвон ва унинг мўйнасидан тикилган кийим. *Машинадан Гулсара опа тушиб келди. Бошида норка мўйнасидан тикилган телпак, эғнида эркакча пўстин.* Газетадан.

НОРМА [лот. norma — меъёр, ўлчов; қоида, қонун] **1** Расмийлаштирилган қонун-қоида. *Ҳуқуқ нормалари.*

2 Умум томонидан қабул қилинган ва тан олинган, ҳамма учун мажбурий деб ҳисобланган, қонун ҳукмига кирган тартиб-қоида.

3 Бирор нарсанинг, ишнинг аниқ белгиланган ўртача ўлчами, миқдори, меъёри. *Кундалик иш нормаси. Нормани ошириб ба-жармоқ.* ■ *Зарбдорларнинг олдида ерга қарамай, Нормадан ҳам оширдим ишни бир талай.* Ғайратий.

НОРМАЛ [лот. normalis — тик, тўғри; меърий] **1** Нормага, меъёрга мос келадиган, норма (меъёр) доирасидаги, белгили талабларга жавоб берадиган; мўътадил. *Нормал шароит. Нормал ҳол. Экинлар нормал ривожланмоқда.*

2 Ақлий ва жисмоний жиҳатдан соғлом, расо. *Нормал бола.*

НОРМАЛАМОҚ Бирор нарсанинг, ишнинг нормаларини, миқдорини, меъёрини белгиламоқ, норма белгиламоқ, қўймоқ. *Ишни нормаламоқ.*

НОРМАЛАШТИРМОҚ Қатъий нормага солмоқ; нормага, маълум тартиб ва қонун-қоидаларга бўйсундирмоқ. *Тилни нормалаштирмоқ.*

НОРМАЛИ Нормага солинган, норма қўйилган, норма билан белгиланган, нормаланган. *Нормали моллар. Нормали томорқа.*

НОРМАЛЛАШТИРМОҚ Нормал ҳолга келтирмоқ, нормал изга солмоқ. *Дипломатик муносабатларни нормаллаштирмоқ.*

НОРМАЛОВЧИ Нормага солувчи, норма қўювчи. *Нормаловчи инженер.*

НОРМАЛЬ [лот. normalis — тик, тўғри] *мат.* Эгри чизиқнинг бирор нуқтасига ўтказилган уринмага (ёки сиртнинг уринма текислигига) тик тўғри чизиқ.

НОРМАТИВ I [лот. normatio — меъёрлаш, тартибга солиш] Бирон-бир ишни бажариш, дастурни амалга оширишнинг иқтисодий, техник ва б. норма кўрсаткичлари мажмуи.

НОРМАТИВ II 1 Нормалар ёки нормативлар (қ. **норматив I**) билан белгиланадиган. *Деталларнинг норматив запаси.*

2 Нормаларни белгилайдиган. *Норматив грамматика. Норматив луғат. Норматив ҳисоб.*

НОРОЗИ [но.. + рози] **1** Қаноат ҳосил қилмаган, кўнгли тўлмаган; хурсанд, мамнун эмас. *У сиздан норози. Норози бўлмоқ.*

2 Қўшилишмаган, қўллаб-қувватламаган; қарши. *-Бу шартга кўнмаса, мен тасом норозиман.. — қўлини кескин силкиди Салим.* Ойбек, Танланган асарлар.

НОРОЗИЛАНМОҚ кам қўлл. Норози бўлмақ, ранжимоқ. -Қаёқда юрибсан! Бу ёқда шунча нарса ётибди, эшикларинг ланг очиқ. Жуда бепарвосан-да, қизим! — норозиланди Ёрмат. Ойбек, Танланган асарлар.

НОРЧА айн. **норбачча**.

НОРҒУЛ Бақувват гавдали, жуссали, барваста. *Норғул йигит. ■ Менинг набирам ҳам сенга ўхшаб аскарликда хизмат қилади. Сенга ўхшаиш жуссадор, норғул, Омон деса, ҳамма билади.* Уйғун.

НОС Тамакидан тайёрланадиган ва тил тагига ташлаб ёки бурунга искаб чекиладиган нарса. *Бектемир қўлбола носдан бир чимдим тил тагига ташлаб, кейин тупурди.* Ойбек, Қуёш қораймас. *Холмирза ака ичидан: “Шу ғайратинг, шу ҳимматинг бўлса, икки йилда хирмонтепадан аниқ айриламиз”, деб ўйлайди, бурнига нос искаб олади.* А. Қодирий, Обид кетмон.

ОҒЗИГА НОС СОЛМОҚ айн. **оғзига толқон солмоқ** қ. **толқон**. *Оғзингга нос солиб ўтирасанми, Холиқ! Гапирсанг-чи! Ш. Ризо, Қор ёғди, излар босилди.*

НОСВОЙ айн. **нос**. *Қоратой, бир танга пул топиладими сенда. Носвой йўқ, эртадан бери хумориман.* Ойбек, Танланган асарлар. *Аравакш чол носвой чекиб, отни қамчи билан астагина уриб қўяди.* Ойбек, Болалик.

НОСВОЙЧИ Нос тайёрлаш ва сотиш билан шуғулланувчи одам. *Дадам билан икковимиз.. чанг кўчалардан носвойчиникига қараб кетамиз.* Ойбек, Болалик.

НОСИЛКА [р. носилки < носить — кўтариб олиб бормоқ] Касалларни олиб юриш учун мосланган махсус замбил. *Носилкаларда ярадорларни иккинчи қаватга олиб чиқишади.* Р. Файзий, Сен етим эмассан.

НОСИР [а. نسير — ёрдам, кўмак; ғалаба, ютуқ] **1:** **носирини ерга букмоқ** Обрўсини тўкмоқ, ерга букмоқ. *Бир куни одамлар олдида носиримни ерга букиб: “Сиз занглаган кетмонсиз, оловга тоблаб, ўтқир эговда чархлаш керак” деса-я, юзсиз! Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда.*

2 Носир (эркаklar исми).

НОСКАШ Нос чекувчи. *Бувим саксондан ошиб кетган, носкаш кампир эдилар.* Ф. Фулом, Менинг ўғригина болам.

НОСКИ [р. носок — бурунча, кичкина бурун ёки носить — кийиб юрмоқ] Тўқилган қалта пайпоқ. *Марасул.. кир рўмолчасини*

олиб, Насибанинг қўлига беради, носкисини кўрсатиб, оёғини узатади. А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар.

НОСОЗ [ф. ناساز — созланмаган, номутаносиб, номувофиқ; бетоб] **1** Соз эмас, созланмаган ёки сози бузилган (муסיқа асбоблари ҳақида).

2 Бирор мақсад учун мувофиқ келмайдиган; нобоп.

3 *кўчма* Муросаси, ораси бузуқ. *Улар бири билан носоз.*

НОСОЗЛИК 1 Муроса қилмаслик, муросасизлик. -*Энди мен билан ҳам қирпичоқ бўлмақчимисиз, ўртоқ Муҳамедов? Яъни носозлик бошланяптими? — деди Сотиболдиев.* П. Қодиров, Уч илдиш.

2 Бузилган, яроқсиз ҳолга келган ҳолат; бузуқлик, яроқсизлик. *Мутахассисларнинг фикрича, кеманинг ташқи ёнилғи бакида айрим носозликлар аниқланган.* Газетадан. *Ҳукуматнинг расмий вакили воқеага тезликнинг ошиши ёки поезд ғилдиракларидаги носозлик сабаб бўлган, деган фикрни билдирган.* Газетадан.

НОСОҒ кам қўлл. Соғ эмас, бирор дард-касали бор; касал, хаста.

НОСТРИФИКАЦИЯ [нем. Nostrifikation < лот. nostrum — бизники, бизга тегишли; ўзимизники; маҳаллий + facere — қилмоқ, ижро этмоқ] Муайян давлат томонидан чет эл дипломи, унвони, илмий даражасини ўз мамлакатадагига муқобил, тенг деб тан олиниши.

НОСФУРУШ Нос сотувчи.

НОСҚОВОҚ Нос солинадиган идиш, носдон, носкади.

НОТА 1 [лот. nota — белги; мулоҳаза, қайд этиш; хат, мактуб] мус. **1** Муайян баландлик ва чўзиқликдаги товушни (мусиқани) ёзиб олишда қўлланадиган шартли график белги. *Малика опера санъати сирларини ўрганishi, нота ёзувларини пухта эгаллаши учун тўққиз йил тинимсиз изланишда бўлди.* Газетадан.

2 Муסיқа ёки ашулада товушнинг ўзи. *Баланд нота. Паст нота.*

3 Шундай белгилар билан ёзилган муסיқа асари матни; шундай матнлар ёзилган дафтар, китоб ва ш. к. -*Композитор қайси чолғувчи қачон чалишини кўрсатиб берган, мана нотаси, — деди дирижёр Салоҳовга.* С. Аҳмад, Музикали воқеа.

НОТА II Бир давлатнинг бошқа бир давлатга ёзган расмий дипломатик муносабатномаси. *Дипломатик нота. Россия ҳукуматининг АҚШ ҳукуматига нотаси.*

НОТАВОН [ф. ناتوان — бўш, кучсиз, нимжон; камбағал, қашшоқ; бечора] I Ҳол-қудрати йўқ; заиф, нимжон, ногирон. *Нотавон кампир.*

2 *кўчма* Ночор, бечора. [Гулбаҳор:] *Мен ғурбат тортиб, бағри эзилган бир нотавонман, раҳм қилинг!* Ҳамза, Бой ила хизматчи.

Нотавон кўнгил ёки нотавон кўнгилга кўтир жомашов Ўзига муносибидан кўра юқориқоғни, яхшироқни истаб қолган ёки ўзига номуносиб иш қилган кишига нисбатан айтиладиган ибора. —*Э-ҳе, нотавон кўнгилм қурсин, шундай қаҳрамон йигит турганда, менинг Шокирвойимни бошига бошвоқ қилариди, — деди Зокир ота. А. Муҳиддин, Зебонинг севгиси. Билган у деди, билмаган бу. Ҳатто оғзига кучи етмаган баъзи бировлар.. «Нотавон кўнгилга кўтир жомашов», деб луқма ташлашарди. С. Сиёев, Райҳон.*

НОТАЙИН [но.. + тайин] I Кимлиги, нималиги ёки нима бўлиши аниқ эмас; ноаниқ, номаълум. *Нотайин шахс. Нотайин иш. ■ Ҳовлидаги кекса тутга чироқ шуъласи тушиб, унда нотайин бир кўланка кезар, ичкаридан “ширт-ширт” этган товуш эшитилар эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.*

2 Ишониб бўлмайдиган, тайини, субути йўқ; бетайин. Э. *Унинг ўзи шундақа нотайин, юзсиз одам!* А. Қаҳҳор, Сароб.

3 Аниқ-равшан эмас, дудмол, мужмал. *Нотайин гап.*

НОТАМОМ [но.. + тамом] *кам қўлл.* Охирига етмаган, тамом бўлмаган; чўлтоқ, Ҳикоянгиз яхши, аммо нотамом. А. Қаҳҳор, Сароб.

НОТАНИШ Танишлиги йўқ, аввал таниш-билиш, ошна бўлмаган, кўрилмаган; ёт, бегона. *Нотаниш одамлар орасига келатганидан хижолат чекибми, унинг юзлари, кенг пешонасини майда тер босган эди. П. Турсун, Ўқитувчи. Адолат кўзини очганда, ўзини чоғроқ, нотаниш бир уйда кўрди. С. Зуннунова, Гулхан.*

НОТАРИАЛ Юридик ва б. турли ҳужжатларни расмийлаштиришга, нотариат ва нотариус вазибаларига оид. *Нотариал контора. Нотариал нусха.*

НОТАРИАТ [лот. notarius — мирза, котиб] Юридик аҳамиятга эга бўлган ҳуқуқлар ва воқеа-ҳодисаларни тасдиқловчи давлат органлари тизими.

НОТАРИУС [лот. notarius — мирза, котиб] Турли хил юридик ҳужжатларни (шартнома, васиятнома, ишончнома ва ш. к. ни) гувоҳлантириш, тасдиқлаш ишларини амалга оширувчи мансабдор шахс. *Шунинг билан биргаликда жойларда давлат нотариуслари ҳам ишляпти.* Газетадан.

НОТЕКИС I Юзаси, юзи текис эмас, паст-баланд, гадири-будир, ўйдим-чуқур. *Карталарда ҳали ҳам нотекис ерлар бор. Абзоларни паст-баландни текислашга солиб, ерни бороналашга тайёрласак. Н. Сафаров, Хадича Аҳророва.*

2 Бир текисда бўлмаган, ўлчамлари ҳар хил, катта-кичик, паст-баланд. *Нотекис ғўзалар. Нотекис тақсимот. Нотекис ривожланиш.*

НОТЕКИСЛИК I Текис, бирдай эмаслик; ҳар хиллик. *Ҳаракатнинг нотекислиги.*

2 Нотекис, паст-баланд ер, жой. *Нотекисликларни тўғриламақ.*

НОТИЖОРАТ [но.. + тижорат] *сфм.* Тижоратга оид, боғлиқ бўлмаган. *Фарғона вилоятида яна бир нотижорат ташкилот — вилоят кутубхоналар ассоциацияси фаолият кўрсата бошлади.* Газетадан.

НОТИНЧ I Шовқини ёки ҳаракати кўп, сершовқин, серқатнов. *Нотинч кўча.*

2 Тинчи, осойиши бузилган; безовта, бесаранжом. *Нотинч вақт. Бемаҳал нотинч қилмоқ. ■ Унинг {Ҳакимбойваччанинг} ранги ўчган, кўзлари аллақандай нотинч. Ойбек, Танланган асарлар.*

3 Галва, ташвиши кўп; серғалва, серташвиш, ташвишли. *Раҳматилла бирмунча вақт шаҳар маорифи бўлимида, бу ер нотинч бўлгандан кейин, музейда ишлади. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.*

НОТИНЧЛИК I Тинчи бузилганлик, бесаранжомлик; сершовқинлик.

2 Осойишта бўлмаган ҳолат. *Неча илдирики, қўшни Афғонистонда нотинчлик ҳукм сурмоқда.* Газетадан.

НОТИНЧЛАНМОҚ *кам қўлл.* Бетоқат, безовта бўлмоқ, ташвишланмоқ. *Бой бизларни сўжади, оёғи куйган товўқдай, нотинчланади. Ойбек, Танланган асарлар.*

НОТИҚ [а. ناطق — сўзловчи, гапирувчи; фикрловчи; диктор] Нутқ сўзловчи; гапга чечан, гапга уста, сўзамол. *Тўти холадай тўққиз ўғилнинг онаси, мажлисда нотиқ, теримда девкор аёлни жондан севмаслик мумкинми?* Ойбек, О. в. шабадалар.

НОТОБ [ф. ناتب — кучсиз, нимжон; чидамсиз] Тоби йўқ, касал, бетоб. *Худо берган бир ўғил, бир қизим бор. Уларни нотоб деб эшитдим.* Ойбек, Танланган асарлар.

НОТЎҚИМА сфт. Йигириш ва тўқувчилик усулларини қўлламаган ҳолда олинадиган (мато ҳақида). *Бу тола ва иплардан нотўқима материаллар ва бошқа халқ истеъмоли моллари ишлаб чиқаришда фойдаланилади.* Газетадан.

НОТЎҒРИ 1 Ҳақиқатга мос келмайдиган; янглиш, хато. *Нотўғри фикр.* Сўзни нотўғри эътибор. ■ *Бу гапиниз нотўғри, қори, сизнинг илмингиз эскича илм. Колхозга янгича илм керак.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Орқада келаётган Мели полвон: -Айб ўзимизда ҳам бор, Эрмат ака. Биттамитиз “Мана бу тўғри, мана бу нотўғри!” деб дадил гапиролмаймиз, — деди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Тартиб-қоидага, умумий меъёрга тўғри келмайдиган; ноўрин, ноҳўя, чакки. *Нотўғри иш. Нотўғри хатти-ҳаракат.* ■ *Нотўғри тарбия ўсмирларнинг ножоиз йўлларга киришига замин яратади.* Газетадан.

НОУМИД [ф. ناملید] **1** Умиди йўқ, умидсиз, умидсизланган, ҳафсаласи пир бўлган. *Ноумид одам.* ■ *Хотин кишини ҳамма вақт ноумид, норози кўриб ўрганган ва буни хотинлик латофати деб билган Сидиқжонга жувоннинг бу гаплари.. унча ботмади.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 Ишончли йўқотган ҳолда, ишончсиз равишда. *Ноумид бўлмоқ.* ■ *Каскасини бошига тўнкариб, бир инграб қўйди-да, теваракка ноумид қаради.* Ойбек, Куёш қораймас.

Ноумид шайтон қ. шайтон 1.

НОУТБУК, нотбук [ингл. notebook — дафтар; ёзув дафтарчаси] Одатда кичик япаски чамадончага ўхшаш портави шахсий компьютер; имкониятлари жиҳатидан оддий шахсий компьютерларга тенглаша олади ва уяли телефон орқали интернет билан боғланиши мумкин.

НОУ-ХАУ [ингл. know how — қандайлигини биламан] Ҳужжатлар асосида расмийлаштирилган ва қонунчилик билан му-

ҳофаза қилинадиган, ҳали ҳаммага маълум бўлмаган техникавий билимлар, тажриба, кўникмалар, ҳужжатлар, ишлаб чиқариш сирлари; уларнинг моҳияти лицензион шартномалар ва б. битимлар тузишда изоҳланади. *Бу технология бир қатор «ноу-хау»ни ўз ичига олади.* Газетадан.

НОХОЛИС [но.. + холис] Холис бўлмаган, гаразли; ҳақиқатга зид. *Марказий сайлов комиссияси ҳисоботи пайдо бўлгандан кейин, сайловларимиз ҳақида нохолис фикрлар, аччиқ-нордон гаплар бўлиши мумкин.* Газетадан.

НОХОСДАН рвш. Бехосдан, кўққисдан, кутилмаганда. *Нега бундай нохосдан шаҳар бормоқчи бўлдингиз?* С. Айний, Эсдаликлар.

НОХУН [ф. ناخن — тирноқ; чангал] Танбур, сато ва доира чалиш учун ишлатиладиган махсус металл мослама. *Рашид ота танбурнинг ғилофини очиб, ўнг қўлининг кўрсаткич бармоғига нохун кийди.* Э. Усмонов, Ёлқин.

НОХУНА [ф. ناخونه — кўз доғи, кўзга тушадиган оқ] Кўзнинг бурчагида пайдо бўладиган оқроқ бир парча гўшт (даволанмаса, катталашиб кўзни кўр қилиб қўяди). *Мусулмонлар орасида.. бир касал хукм суриб келаётибдир.. бу касал қулғуна ва қайсарини нохундан ҳам ёмонроқ.* «Муштум».

НОХУШ [ф. ناخوش — бемор, касал; ёқимсиз, жирканч; ғамгин; кўнгли тўлмаган, норози] **1** Таъби хира, кайфияти ёмон, бузуқ. *Эрталаб Маҳкам уни нохуш аҳволда кўриб, яна муросалари келишмаганини сезди.* П. Қодиров, Уч илдиш. *Гулсум нохуш кўринарди. Унинг кўнгли нимагадир ғаш экани юзидан билиниб турарди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Хуш келмайдиган, ёқимсиз, кўнгилисиз. *Нохуш хабар. Нохуш гап.* ■ *Унинг [Мунисхоннинг] юзи заъфарон бўлди. Айниқса, бугун эрталаб почтаълон ташлаб кетган газета нохуш хабар келтирди.* С. Аҳмад, Ойдин кечалар.

3 Носоғ, бетоб, касал. [*Башорат хола*] *Кечга яқин ўзини нохуш сезиб, вақтли ётиб қолди.* А. Мираҳмедов, Кулган чечаклар.

НОЧОР [ф. ناچار — мажбурий, ноилож; чорасиз; ожиз, нотавон] **1** рвш. Ўз майлига, хоҳишига қарши; чорасиз, ноилож. *Қош қорайиб қолгач, улар ночор шийпонае қайтишди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Адолат*

кетгиси келмаса ҳам, ночор ўрнидан турди. С. Зуннунова, Гулхан.

2 сфт. Камбағал, бечора; хароб, абгор. *Ночор хўжалик.* ■ *Ҳовли анча ночор, уйнинг қамиш бўғотини ёмғир суви ўпириб тушган.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

НОЧОРЛИК Қийин, мушкул аҳвол; иложсизлик; муҳтожлик, камбағаллик. -*Ер олган кўкаради, ер сотган қурийд.* Мана бу гапнинг маъзини чақ, жиян! -*Ночорлик, тоға.* Ойбек, Танланган асарлар.

НОШАРЬЙ [но.. + шаръий] *дин.* Шариатда йўл қўйилмайдиган, шариатга хилоф; гайришаръий. -*Бировнинг келини билан менинг ишим нима, Қулматвой! Кўйинг, ношаръий гаплар билан оғзингизни чарчатманг, — деди Ғани ота.* Ҳ. Фулом, Машъал.

НОШИР [а. *ناشر* — тарқатувчи, нашр этувчи] Нашр этувчи, чоп қилувчи, чиқарувчи.

НОШИРЛИК Нашриётлар ташкил этиш, турли хил босма маҳсулотларни тайёрлаш, нашр қилиш ва уни тарқатишга оид соҳа. *Истиқлол мафкураси ҳақида гап борар экан, ноширлик фаолиятини ҳам тартибга солиш муҳимдир.* Газетадан.

НОШОД [ф. *ناشاد* — шод, хурсанд эмас, гамгин; норози, хафа; бахтсиз] *кам қўлл. кт.* Шод, хурсанд эмас, кайфи бузуқ. *Зотан ким ҳам буларга Қилсин марҳамат, имдод. Ўзлари каби кўплар Таҳқирланган ва ношод.* Ғайратий.

НОШОЁН [ф. *ناشايان* — арзимайдиган, нолойиқ; эътиборни тортмайдиган] *кам қўлл. кт.* Нолойиқ, номуносиб, ноҳўя. *Ношоён ибора. Ношоён қилиқ.*

НОШУД [ф. *ناشد* — номумкин, амалга ошмайдиган, реал бўлмаган] Кўлидан ҳеч иш келмайдиган, ҳеч қандай ишнинг уддасидан чиқа олмайдиган; эпсиз, эпашанг, лаванг. *У ўзи танлаган уч ношуд навқари билан беш кишилашиб битта ҳам кийик урولмаганликларига диққат.* Ш. Тошматов, Эрк қуши. *Шундай катта даргоҳдан ўрин тополмай, қўлингизни бурнингга тиқиб қайтдингми, ношуд!* Ойбек, Танланган асарлар.

НОШУКУР [но.. + шукур] Бориға қаноат, шукур қилмайдиган; яхшиликни билмайдиган; кўрнамак. -*Ношукур экансиз, опа, — деди [Зайнаб], — поччамдан нолишингиз яхши эмас.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. [Ро-

ҳила:] *Ҳой, ношукур! Бахт қуши одамнинг бошига бир марта қўнади-я! Уқийш ҳамма вақт бўлаверади, — магазин тўла китоб!* А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар.

НОШУКУРЛИК айн. **ношукурчилик.** *Чирчиқ дарёсига бундай муносабатда бўлиш ношукурлик, гуноҳи азим эмасми?* Газетадан.

НОШУКУРЧИЛИК Бориға қаноат, шукур қилмаслик; кўрнамаклик. *Ношукурчилик бўлмасин, пулли, дон-дунни етказиб беришади, пулга нима олсан, донни нима билан ютасан, дейишмади.* И. Раҳим, Зангори кема капитани. *Нурмат бобонинг содда, кайвони гапларидан сўнг мен риёкорлик, ношукурчилик ҳақида кўп ўйлайдиган бўлиб қолдим.* Газетадан.

НОЯБРЬ [лот. november — тўққизинчи] Григорий календарига йилнинг ўн биринчи ойи (Қадимий Рим календарига 9-ой).

НОЎРИН 1 Ўринли эмас, ноҳўя, чакки; бемаврид. *Ноўрин гап.*

2 Етарли асосга эга бўлмаган; асоссиз, пуч. *Ноўрин даъво. Ноўрин талаб.*

НОҚИЛ [а. *ناقل* — ҳикоя қилиб берувчи; қайта кўчирувчи] *эск. кт.* Нақл қилувчи, ҳикоя айтувчи.

НОҚИС [а. *ناقص* — етишмайдиган, кам топиладиган; нуқсонли; нотўлиқ] Камчилиги, нуқсонли бор, нуқсонли.

НОҚОБИЛ [но.. + қобил] 1 Қобилияти, лаёқати йўқ; лаёқатсиз. *Шарқ халқларини ҳақорат қилмоқ, улар ақли, қобилияти чала, тарихий ижодга ноқобил деб исботламоқ.. учун буржуазия идеологлари мингминг томлаб китоб ёздилар.* Ш. Рашидов, Танланган асарлар. *Майда ишга зўр берган одам каттасига ноқобил бўлади.* А. Мухтор, Туғилиш.

2 Сўзга кирмайдиган; ўжар, қайсар. [Ёрмат] *Ҳалқумини бўлган йиғидан қийналиб, базўр гапирди: -Алҳамдулилло, кўрдим, тирик экансан, ноқобил болам.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 Хулқи ёмон, ярамас. *Ноқобил ўғил.* ■ *Ҳали ҳам анов.. маҳсидўзникидамисан? Аканг — тентак йигит, кўп ноқобил чиқди.* Ойбек, Танланган асарлар.

НОҚОНУНИЙ [но.. + қонуний] Қонунга зид, қонуний бўлмаган. *Агар ҳуқуқшунос-маслаҳатчи фаолият юритганда эди, ноқонуний қарорлар қабул қилинишининг олди олинарди.* Газетадан. *Эрон ҳукумати мамла-*

катдан ноқонуний олиб чиқиб кетилган маданый-тарихий ёдгорликларни қайтаришни АҚШдан талаб қилмоқда. Газетадан.

НОҚУЛАЙ 1 Иш-ҳаракат учун қулайлиги йўқ; қулайлик бермайдиган, қўл келмайдиган; ўнғайсиз. *Ноқулай кресло. ■ Бектемир ноқулай ерда узала тушиб ётар ва тимирмасдан отар эди.* Ойбек, Кўёш қораймас.

2 Мувофиқ келмайдиган, номувофиқ. *Ноқулай пайт. ■ Баҳорда об-ҳаво ноқулай келишига қарамасдан, бу звенодаги кишиларнинг фидокорона меҳнати натижасида пахтадан яна мўл ҳосил етиштирилди.* Н. Сафаров, Қурбонали.

3 Кишини ўнғайсиз аҳволга соладиган, хижолат қиладиган; хижолатли. *Бу ганни унга сиз айтинг, менга ноқулай.*

НОҒОРА [а. نقارة — кичик ноғора] Туваксимон сополга тери қоплаб ясалган ва иккита чўп билан уриб чалинадиган бир жуфт мусиқа асбоби. *Ноғора овози. Ноғора чалмоқ. ■ Ноғора чўпининг тез урилиши, баччанинг бир айланиши ва кучли, ялти қийқириқ билан базмнинг биринчи қисми тугади.* Ойбек, Танланган асарлар.

Ноғора қилмоқ Жар солиб ҳаммага маълум қилмоқ, дўмбира қилмоқ. *Қарасам, айбимни оламга ноғора қиладиган.* «Муштум». [Бировнинг] ноғорасига ўйнамоқ Бировнинг айтганини қилмоқ, бировнинг изми, гапи билан иш қилмоқ. *Йўқ, деб кўринг-чи, правление Ойқиз билан Олимжоннинг ноғорасига ўйнайди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. **Тўйдан кейин ноғора** Вақти ўтгандан сўнг, ганимат фурсат қўлдан берилгандан кейин ғайрат кўрсатилганда айтиладиган ибора. **Тўйдан олдин ноғора чалмоқ** (ёки қоқмоқ) Ўзи йўқ, ҳали бўлмаган нарса ҳақида жар солмоқ. *Узоқ тўйга олдиндан ноғора қоқиш ярамайди.* Ойбек, О. в. шабадалар. **Ўзинга боқ** — ноғора қоқ Аввал ўзинга қара, сўнгра бировнинг айби, камчилиги ҳақида гапир.

НОҒОРАЧИ Ноғора чалувчи.

НОҲАҚ [но.. + ҳақ] **1** Қонунга хилоф, зид; ғайриқонуний. *Тунов кун унга [Ўрмон полвонга] бориб, “бизнинг ғаллаларимизни ноҳақ ва зўр билан босиб олдилар”, деб арз қилган оёқ яланг деҳқон, чўпон ва ўтинкашлар кириб келдилар..* С. Айний, Қуллар. *Кўнгил тўла армон, йўқдир дармон, Оҳ, ҳар кун ноҳақ қурбон, мудҳиш қон.* С. Абдулла.

2 Ҳаққоний бўлмаган, адолатсиз, но-тўғри. *Ноҳақ ҳукм. Ноҳақ ишга ривож йўқ.* Мақол. ■ *Ноҳақ ишга куяман.. Бой, камбағал, мулла, эшон демасдан, ҳамманинг боласига бир текис қаралса, отамга лаънат, ўғлимни юбормасам.* Ойбек, Танланган асарлар. *Маҳкам.. ноҳақ гаплардан қаттиқ норози бўлиб, яна юзининг қони қоча бошлади.* П. Қодиров, Уч илдиш.

3 кесим өзф. Ҳақли эмас. *Ким ҳақ, ким ноҳақ — аниқ бўлди. Бу масалада сиз ноҳақсиз.*

НОҲАҚЛИК 1 Ғайриқонунийлик, адолатсизлик; ҳақ эмаслик. *-Ҳа, кечирасизлар, ўртоқлар, айтгандай, раиснинг сўзидаги ноҳақликларни айтмай бўлмайди, — деди Эммурод.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Ноҳақ иш, хатти-ҳаракат. *Дадаси оддий темирчи бўлса ҳам, ноҳақликка қарши курашда ўз жонини аямай, янгича ҳаёт учун курашган ажойиб кишилардан бўлган!* С. Анорбоев, Оқсой.

НОҲУКУМАТ [но.. + ҳукумат] сфт. Ҳукуматга тегишли эмас, ҳукуматники бўлмаган. *Республикаимизда ўн учта ноҳукумат ташкилот ишлаб турибди.* Газетадан.

НУЖУМ [а. نجوم — юлдузлар; юлдузлар жадвали, гороскоп]: **илми нужум** эск. кт. айн. **астрология.** *Мадрасаларда Улуғбек замонида ўқитилган илми нужум ва риёзиёт фанлари чиқариб ташланган, муллаваччалар фақат диний масалаларнигина ўрганар эди.* М. Осим, Элчилар.

НУКЛОН [лот. nucleus — ядро; мағиз] Атом ядроларининг таркибий қисмлари бўлмиш протон ва нейтронларнинг умумий номи.

НУКТА [а. نكته — ўткир, донолик билан айтилган гап; қочирим; туб маъно, моҳият; нозик тафсилот, икир-чикир] Мулойим гап-сўз, рамзу ишоралар билан ифодаланган жумла, гап.

НУКТАДОН [нукта + ф. دان — билувчи, билафон] кам. қўлл. айн. **нуктафаҳм.** *Нуктадон олим.*

НУКТАФАҲМ [нукта + фаҳм] кам. қўлл. Масаланинг туб моҳиятини, нозик, майда-чуйда тафсилотларини яхши биладиган, ўткир фикрловчи. *Эргаш ака туғма олим, нуктафаҳм матншунос ва манбашунос эди.* Газетадан.

НУЛЛИФИКАЦИЯ [лот. nullificatio — йўқотиш] Бирор ҳужжатни, қонунни қонунийликдан маҳрум этиш, бекор қилиш.

НУМИЗМАТИКА [лот. numisma – танга] Тангалар ва уларни зарб қилиш, танга, ёмби шаклидаги пул муомаласи тарихини ўрганувчи ёрдамчи тарих фани. *Унинг [музейнинг] экспозиция ва фондлари.. археология ва нумизматика, антропология, этнография бўлиmlари билан бойитилади.* Газетадан.

НУР [а. نور – ёруғлик, ёғду] 1 Ёруғлик манбаидан таралган ва ингичка тола кўринишида тасаввур этиладиган зиё, ёғду. *Кўёш нури. Ой хира нур сочмоқда.*

2 физ. Мусбат ёки манфий зарралар, электромагнит тебранишлар оқими. *Рентген нурлари. Катод нурлари.*

Нур касаллиги (ёки касали) Радиоактив нурларнинг организмга таъсир этишидан юзага келадиган касаллик. *Чернобыль авариясини бартараф этишда иштирак этган кўпчилик ватандошларимиз нур касаллигига чалинмасликлари учун профилактика ишлари амалга оширилди.* Газетадан. *Натижада японларнинг бир қисми нур касалига мубтало бўлиб қолган.* Х. Ҳасанов, Экватордан ўтганда.

3 Умуман, ёруғлик, зиё; ёруғлик энергияси. *Электр нури. ■ Балиқ тирик сув билан, Гиёҳ яшар нур билан, Денгиз равшан дур билан, Инсон эркин у билан.* Қ. Муҳаммадий.

4 кўчма Ҳақиқат, бахт-саодат, эркинлик, маърифат рамзи. *Билим нури. ■ Кўча жанги бошланганди. Зулмат билан нур тўқнашган, ҳаёт-мамот уруши бормоқда.* Ш. Тошматов, Эрк куши.

Кўз нури Ардоқли, кўз қорачиғидай азиз киши (асосан фарзанд ҳақида). *У [она] Гулнор каби севиқли қизини, кўз нурини оловга отиб, яна унинг бахт ва саодати тўғрисида насихат қилиши керак.* Ойбек, Танланган асарлар. **Кўз нурини тўқиб** Узоқ вақт кўз узмай, кучини аямай, қунт билан. *Кўз нурини тўқиб ишламоқ.* **Нур ало** (ёки устига) нур Яна ҳам яхши, кўнгилдагидан ҳам аъло. *Ихтиёр ўзингизда, қутлайман десангиз айтиб кўринг, хўп деса – нур ало нур.* М. Исмоилий, Фаргона т. о. **Нури дийда қ. дийда.**

5 Нур (эркаклар исми).

НУРАМОҚ 1 Эскириб емирилмоқ, бузилмоқ. *Бўтабой.. баҳор ёмғирида нураган учоқни яхшилаб сувади.* С. Аҳмад, Ҳукм. *Келган киши, овоз чиқмагандан кейин, эшик ёнидаги нураб қолган девор устидан мўралай бошлайди.* Т. Обидов, Юсуфжон қизиқ.

2 Табиий куч (шамол, зилзила, атмосфера ёғинлари ва ш.к.) таъсирида емирилмоқ, ўзгармоқ.

3 кўчма Ичдан зил кетмоқ, емирилмоқ. *Маърифат ва билимга муштоқ бу йигит, нураб кетган эски дунёдан кўрган жафоларини хотирлаб, ўтмишга лаънатлар айтар эди.* Н. Сафаров, Султон бўзчининг неваралари.

НУРАТМОҚ Емирмоқ, бузмоқ, йўқ қилмоқ. *Йиллар – асрларни қувиб ўтади. Томирсиз ишларни ювиб ўтади. Аммо юволмайди, нуратолмайди, Биз қўйган ғиштларни қулатолмайди.* Ф. Фулом.

НУРАФШОН [а. + ф. نورافشان – нур сочувчи, нур тарқатувчи] кт. Нур сочувчи, нурли, порлоқ. *Юртимизнинг нурафшон эртаси ёшларимизнинг янада юқори чўққилар сари интилишига имкон яратмоқда.* Газетадан.

НУРАШ 1 Нурамоқ фл. ҳар. н.

2 геол. Тоғ жинслари ва минералларнинг шамол, атмосфера ҳодисалари ва ш.к. таъсирида бузилиш ва емирилиш жараёни. *Нураш конлари. Нураш нўсти.*

НУРЛАНМОҚ 1 Нур сочмоқ; нур билан ёритмоқ; порламоқ. *Ой хира нурланиб турибди.*

2 физ. Ўзидан нурли энергия чиқармоқ. *Радиоактив моддаларнинг нурланиши.*

3 кўчма Ёрқин намоён бўлмоқ, акс этмоқ, порламоқ. *Ефим Даниловичнинг юзида оталик меҳрининг ажойиб илиқлиги нурланди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

НУРЛАНТИРМОҚ 1 Нур билан ёритмоқ, кўринадиган қилмоқ. *Мана, ҳовли орақасидаги чакаладан секин-секин ой кўрина бошлади. Кечанинг қоронғисида эриб йўқолган дарахтларни нурлантириб, уларга кўркам хаёлий манзаралар шаклини беради.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Бирор манба нурини йўналтирмоқ, ёғдирмоқ (даволаш ёки бошқа бирор мақсад билан). *Оғриқ жойни кварц лампа билан нурлантирмоқ. ■ Даволаш мақсадида тирик организм ультрабинафша.. нурлар билан сунъий нурлантирилади.* «ЎзМЭ».

НУРЛИ 1 Нур, ёғду берадиган; ёғдули. *Нурли кўёш. Нурли энергия (физ.).*

2 кўчма Ёруғ, равшан, порлоқ. *Даданг урушда ғолиб бўлиб, омон-эсон қайтсин. Бу нурли кунларни кўриб яйрасин.* Ойдин, Ҳикоялар.

НУРОНИЙ [a. + ф. نورانى – ёрқин, порлок; нурли; файзли, истараси иссиқ] 1 Юзидан нур ёғилиб турадиган, файзли (кексалар ҳақида). *Салим ота нуруний, хушчақчақ киши эди.* Газетадан.

2 Кекса, оқсоқол; ветеран. *Марказ бинотида нурунийлар кенгаши, ногиронлар жамияти жойлашган.* Газетадан.

НУРСИЗ 1 Нур бермайдиган ёки ёритилмаган; хира. *Ҳамиджон ойнинг нурсиз ёруғи тушиб турган деразадан кўчага қаради.* Ў. Умарбеков, Чўлда бир кун.

2 кўчма Қони қочган, рангпар; хира (юз, кўз ҳақида). – *Кунимиз қурсин, Жумагул. Сен ҳам ҳалак, мен ҳам, – дерди чол нурсиз кўзларидан оққан ёшни артиб.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Унинг [афғон чойфурушининг] азалдан кулга ўхшаш нурсиз юзи баттар қорайиб кетгандай кўринди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

3 кўчма Бадиий жиҳатдан бўш, қизиги йўқ, мазмунсиз. *Нурсиз асар.*

4 кўчма Рўшноликдан йироқ, оғир. *Тийрак Ҳамиднинг нурсиз ҳаётини безаган бирдан-бир нарса онаси Комила опанинг сўзлаган эртақлари.. бўлди.* «Ўзбек адабиёти».

НУРСИЗЛАНМОҚ Нури кетиб, қони қочиб хираланмоқ, хира тортмоқ. *Нурсизланган юзига қон юзуриб тиниқланди.* А. Қаҳҳор, Сароб.

НУСРАТ [a. نصرت – ёрдам; галаба] эск. кт. 1 Ёрдам, мадад, кўмак. *Менинг нусратим, кароматим шу – киндик қоним тўкилган ерга меҳрим, холос.* Н. Ёқубов, Бўсағада.

2 Галаба, зафар.

3 Нусрат (эркаклар ва хотин-қизлар исми).

НУСХА [a. نسخه – андоза, ўхшаш, намуна; адад, дона] 1 Бир турдаги нарсалар ҳақида тасаввур берадиган намуна. *Молларнинг нусхалари.* ■ *Улар буни [гальбомни] варақлаб, керакли газламаларнинг парча-пурча нусхаларини кўриб, (материал) танлайдилар.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Бир хил қилиб яшаш, кўчириш учун тайёрланган буюм намунаси, андаза; қолип. *Эндиги хатни ниҳоятда эҳтиёт билан, нусхага қараб ёздиришни кўнглидан ўтказди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 Гул, нақш ва ш. к. нинг тури; шундай гул, нақш тури билан ишланган маҳсулот. *Дўппининг чуст нусхаси.* ■ *Ягона машаққати – қизга безак моллари тайёрлаш, янги*

нусхалар топтириш, чеварларга тиктириш ва ҳоказодан иборат. Ойбек, Танланган асарлар.

4 Босма ёки ёзма асарнинг ҳар бир донаси. *Китоб минг нусха босилди.* ■ *Тошкентда бу китобдан фақат икки нусха бор, холос.* С. Аҳмад, Ҳукм. «Чағаниён» газетаси қарийб 8 минг нусхада чоп этилади. Газетадан.

5 Бирор нарсанинг аслидан олинган кўчирма. *Баённома нусхаси. Нусха олмоқ. Нусха кўчирмоқ.*

6 с. т. Бирор салбий тоифага мансуб одам. *Умуман олганда, тўхматчи нусхалар йўқолиб борапти.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

7 шв. Афт, башара, ангор. *Нусханг қурсин. Нусхангни кўрсатма.*

НУСҚА с. т. Нусха.

НУТРИЯ [исп. nutria] Сувда яшайдиган, қимматбаҳо мўйнаси учун фермаларда боқиб кўпайтириладиган кемирувчи ҳайвон. *Мўйначилик фермаларида яқин-яқингача нутрия боқиш ва уни кўпайтириш яхши йўлга кўйилмаган эди.* Газетадан.

НУТҚ [a. نطق – сўзлаш, нутқ; гапириш қобилияти] 1 Тилнинг фикр ифодалаш ва алмашиш жараёнларида амал қилиши; сўзловчининг тил воситаларидан фойдаланиш жараёни ва шу жараённинг ҳосиласи. *Нутқи ёмон. Боланинг нутқини ўстирмоқ.* ■ *Очилнинг нутқи.. яхши эди.* П. Қодиров, Уч илди.

Нутқ аъзолари Одам организмнинг нутқ товушлари ҳосил бўлишида қатнашадиган турли қисмлари (тил, лаб, тиш, ҳиқилдоқ ва б.). **Нутқ товушлари** Нутқни вужудга келтирувчи, инсон томонидан талаффуз қилинадиган товушлар.

2 Амалдаги, сўзлашув жараёнидаги тил. *Нутқ маданияти. Биз нутқимизда айрим сўзларни ўзаро бириктириб, гап тузамиз.*

3 Тилнинг алоқа-аралашув мақсади ва шароитига қараб лисоний воситалардан мувофиғини танлаб ишлатиш билан фарқланувчи тури, услуб. *Поэтик нутқ. Бадиий нутқ. Оғзаки нутқ.*

4 Жамоат олдидан айтиладиган, ўқиладиган гап, ваъз. *Оташин нутқ. Ҳаяжонли нутқ. Нотиқнинг нутқи. Нутқ сўзламоқ. Нутққа тайёрланмоқ.*

НУФУЗ [a. نفوذ – таъсир; обрў-эътибор] Обрў-эътибор; таъсир. *Бек ўз нуфузининг йўқолиб бораётганидан диққати ошиб кетди.* Ш. Тошматов, Эрк куши. *Бугун Ўзбекис-*

тоннинг жаҳон ҳамжамиятида ўз ўрни ва нуфузи борлигидан фахрлансак арзийди. Газетадан.

НУФУЗЛИ Обрў-эйтиборли; таъсири. Нуфузли кишилар. ■ Шу сабабли бу йил мазкур нуфузли уюшмага Ўзбекистон Марказий давлат депозитарийси авзо этиб қабул қилинди. Газетадан.

НУФУС [а. نفوس — аҳоли, халқ] айн. аҳоли. Шаҳримиз нуфуси уч миллионга яқинлашди.

НУЧУК с. т. Нечик, қандай. Модомики шундоқ экан, қори шундоқ қилишига нучук журъат қилди? А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

НУҚРА [а. نقره — кумуш] поэт. айн. кумуш 1.

НУҚС [а. نقص — етишмовчилик; камайиш; нуқсон, камчилик] Нуқсон, камчилик. [Маҳдум:] ..камина ва ожизамизда бир қанча гуноҳлар, нуқслар, узрлар бор, тақсиллар! А. Қодирий, Меҳробдан чаён. Домла ҳикоядаги суратларни кўрди. Сўнгга ўрта бир еридан бир-икки жумла ўқиб, тилидан нуқс топди. А. Қаҳҳор, Сароб.

Нуқси урди Таъсири урди, таъсири ўтди. Шербекка меҳнат билан ўтган кунларнинг нуқси урди. Сезиларли оэди. Олдин қон томиб турган юзлари қорайиб пишди. С. Анорбоев, Оқсой.

НУҚСОН [а. نقصان — камайиш, озайиш; камчилик, нуқс] 1 Киши номига номуносиб, уни салбий жиҳатдан кўрсатадиган белги; камчилик, иллат, қусур, айб. Унинг бир нуқсони — ёлгончилиги. ■ Қизини еркўкка ишонмаган, унинг бутун нуқсонларини бир фазилат деб билган онаси.. бу қизни катта шавкат ва дабдаба билан узатишни орзу қилар эди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Жисмоний ёки руҳий камчилик, иллат. Унинг бир нуқсони бор: сал оқсаб юради.

3 Сифат жиҳатидан етишмовчилик, камчилик, кам-кўст. Ёғочнинг нуқсонлари. Ишдаги нуқсонлар.

НУҚСОНЛИ Нуқсони, камчилиги, илллати, айби бор; қусурли. Нуқсонли мол. Нуқсонли бола. ■ Нуқсонли деб топган нуқталарни ишловчиларга малол келтирмасдангина танқид қилади. А. Қодирий, Обид кетмон. Сорахон Саидийнинг нуқсонли бўлишидан манфаатдор эмас! А. Қаҳҳор, Сароб.

НУҚТА [а. نقطه — нуқта; пункт, пост; томчи; тиниш белгиси] 1 Макон ёки фазодаги маълум бир ўрин; пункт. Бир нуқтага тикилиб қолмоқ. ■ Ҳар вақтдагидан кўркамроқ, тиниқроқ кўринган тўлин ой самонинг бир нуқтасида қотган каби. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Дарак гап ва тинч оҳанг билан айтиладиган ундов гап охирида, шунингдек, шартли қисқартмаларда қўлланадиган тиниш белгиси (.)

Гапга нуқта қўймоқ Гапни тугатмоқ, бораётган баҳс-мунозарани тўхтатмоқ, якунламоқ. **Икки (ёки қўш) нуқта** Уюшиқ бўлақлар умумлаштирувчи сўздан кейин, шунингдек, кўчирма гаплар муаллиф гапидан сўнг келганда қўйиладиган тиниш белгиси (:). **Қўп нуқта** Матнда тушириб қолдирилган парча ўрнига, мазмуни тугамаган гаплар охирига қўйиладиган уч нуқта (...).

3 Нота ёзуви, географик харита, план кабиларда бирор нарсанинг шартли ифодаси бўлган белги(.). **Шаҳарнинг планини келтириб берди ва дорилфунунга борадиган трамвай йўлини қизил сиёҳ билан чизиб, тушиладиган ерларга қизил нуқталар қўйди.** А. Қаҳҳор, Сароб.

4 Маълум бир тармоқли тизимда бирор тармоқ, нарса ўрнашган жой, пункт. **Пулемёт нуқтаси.** Савдо тармоқларининг нуқталари. ■ **Артиллерия ҳудди рўпарадан отгандай душман окопларини, ўт очиш нуқталарини бирин-кетин тор-мор қилмоқда эди.** А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

5 Математикада, механикада, физикада ўлчови йўқ пункт, ўрин, кесмалар чегараси. **А нуқта билан Б нуқта ораси.** Тўғри чизиқларнинг кесишган нуқтаси.

Таянч нуқтаси физ. Ричаг таянган жой. **Уриниш нуқтаси мат.** Бир чизиқнинг иккинчи чизиққа уриниб ўтган ери.

6 **физ.** Модданинг бир ҳолатдан иккинчи ҳолатга ўтиш пайти, чегараси (ҳарорат билан боғлиқ). **Қайнаш нуқтаси, Музлаш нуқтаси.** Эриш нуқтаси.

7 Воқеа, ҳодиса, ижтимоий тараққиёт ва ш.к. жараёнларда маълум бир пайт, чегара.

Нуқтаи назар қ. назар.

НУҚТАВОР снт. Нуқталар асосида яратилган нақш.

НУҚТАЛИ Нуқтаси бор.

Нуқтали вергул Қўшма гапларда ёйиқ ва кўпроқ мустақил бўлган бўлақларни ажратишда, шунингдек, гапнинг мураккаб уюшиқ бўлақлари гуруҳланганда қўлланидиган тиниш белгиси (;).

НУҚУЛ [а. نقول — «нақл» с. кўпл.: бир жойдан иккинчи жойга кўчириш; узатиш, ўтказиш; таржима] *рвш.* 1 Турган-битгани, бошдан-оёқ. -*Ҳа, — дейди Холмирза ака, — мана шу хирмонтепанинг тупроғи нуқул гўнг-да.* А. Қодирий, Обид кетмон. *Тепалик нуқул қайинлар билан қопланган эди.* Ойбек, Кувёш қораймас.

2 Ҳеч нарса аралашмаган, соф, тоза. *Безаклар нуқул олтиндан.*

3 *рвш.* Доимий равишда, доимо, ҳадеб, фақат. *Қурбон ота.. ўзи кўрган томошаларни негадир Ўрмонжон кўрмаган гўмон қилиб, нуқул унга таърифлар, қайта-қайта мақтар эди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

НҮНОҚ Уддабурон эмас; эпсиз, ношуд. *Гапга нўноқ одам. ■ У гап орасида Ашир маҳрамнинг яхши томонларини таърифлаган бўлиб, лекин “ҳали ҳарбий ишларга нўноқ”, деб қўйди.* Ж. Шарипов, Хоразм.

НҮХАТ [ф. نخود] Бир йиллик дуккакли ўсимлик ва унинг овқатга ишлатиладиган, мошдан каттароқ, юмалоқ сариқ дони. *Қовурилган нўхат. Нўхат шўрва.*

НҮХАТГУЛ Дуккакдошлар оиласига мансуб бир йиллик сертук ўт. *Тоғ ёнбағирлари лолақизғалдоқ, чучмома, нўхатгул билан қопланиб, ўзгача бир чирой бағишлаган эди.* Газетадан.

НҮХАТХҲҲРАК [нўхат + хўрак] Нўхатдан зираворлар қўшиб тайёрланадиган қуюқ таом.

НҮХАТШҲҲРАК [нўхат + шўрак] Нўхатни гўшт билан қайнатиб, димлаб тайёрланадиган тансиқ овқат.

НҮХАТШҲҲРАКЧИ Нўхатшўрак пишириш ва сотиш билан шуғулланувчи одам. *Бир*

чеккада оғзи қулоғига етган.. нўхатшўракчилар ёш болаларнинг пулларини алдаб олмоқдалар. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.

НҲҲТА От-уловни боғлаш, етаклаш, ҳайдаш учун бошига солинадиган абзал. *Отнинг юганини бошига солиб, нўхтани хуржунга тиқиб.. отга минди.* С. Айний, Куллар. *Майна эшакнинг нўхтасидан ушлаганича, нарироқда ерга қараб турарди.* Ш. Тошматов, Эрк қуши.

НҲҲТАЛАМОҚ 1 Нўхта солмоқ. [Зулфизар] *..қора қашқа отни саралаб олди, эгарлаб, нўхталаб, ишни яхши пухталаб, Истамбул кўчаларини ўрталаб, канизлар олдига етди.* «Зулфизар билан Авазхон».

2 *кўчма* Ўз эрк-ихтиёрига бўйсундириб олмоқ, ўз измига солиб олмоқ, жиловламоқ. *Синф раҳбари жуда зўр муаллим-ку, наҳотки, улар ҳам асовни нўхталаб ололмасалар, а? М. Исмоилий, Бизнинг роман.*

НҲҲШ 1 [ф. نوش — ичиш; ширин ичимлик]: нўш айламоқ (ёки этмоқ) *эск. кт. айн. ичмоқ.*

НҲҲШ 2: нўш пиёз Кузда тикма қилиб экилган пиёз.

НҲҲҚИМОҚ шв. Туртмоқ, ниқтамоқ. *-Мингбоши! — деди у [ҳоким], қўлидаги ўрма қамчисининг юлгун сопи билан додхоҳ қорнини нўқиб. — Бўлисингда ишга чиқмайдиغان биттаям одам бўлмаслиги керак!* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

НҲҲҒАЙ қ. нўғайлар. Нўғай тили. Нўғай аёл.

Нўғай дўппи Тепаси ясси чамбар дўппи. **Нўғай чой** с. т. Оқ чой, сутли чой. **Нўғай қошиқ** с. т. Гулли заранг (ёғоч) қошиқ.

НҲҲҒАЙЛАР 1 с. т. *эск.* Татарлар.

2 Россия Федерациясининг Ставрополь ўлкаси, Доғистон, Чеченистон, Ингушистон республикаларида яшовчи, туркий тиллардан бирида сўзлашувчи халқ.